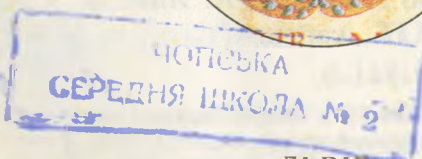

O. P. KRIZSANOVSKIJ
O. O. HIRNA

A KÖZÉPKOR TÖRTÉNETE

Tankönyv
az általános oktatási
rendszerű tanintézetek
7. osztálya számára

*Ajánlotta Ukrajna Oktatási
és Tudományos Minisztériuma*

ЛЬВІВ
СВІТ
2007

ББК 63.3(0)4я721
К82

Перекладено з видання:
Крижановський О. П., Хірна О. О. Історія середніх віків:
Підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Наш час, 2007.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України
Протокол № 5/1-19 від 12.04.2007 р.)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Рецензенти:

докт. істор. наук, проф. Гладких М. І.
докт. істор. наук, проф. Колесник В. Ф.
докт. істор. наук, доц. Мордвінцев В. М.

Крижановський О. П., Хірна О. О.

К82 Історія середніх віків: Підручник для 7 класу загально-освітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою / Переклад угорською мовою А. А. Янкі, З. З. Кулін. – Львів: Світ, 2007. – 272 с.: іл., карти.

ISBN 978-966-603-541-0.

Підручник для сьомого класу з історії середніх віків написано професором Київського національного університету імені Тараса Шевченка Крижановським О. П. та вчителем-методистом СШ № 25 м. Києва Хірною О. О.

Простою і доступною для сприйняття мовою автори знайомлять учнів з середньовіччям – важливою й цікавою сторінкою історії людства. Підручник узгоджено з новими державними стандартами та новою навчальною програмою з історії середніх віків.

ББК 63.3(0)4я721

ISBN 978-966-603-541-0 (угор.)

ISBN 978-966-2128-00-0 (укр.)

© Крижановський О. П., Хірна О. О., 2007
© “Оріяна-Нова”, художнє оформлення,
ілюстрації, оригінал-макет, 2007
© Янкі А. А., Кулін З. З., переклад, 2007

Egyezményes jelölések

(rubrikák, jelek)

Szemtől szembe - ismerkedés egyes történelmi személyekkel.

Mindentudóknak - érdekes tények megismerése.

Kíváncsiaknak - a középkor történelmének talányaival kapcsolatos, gondolkodásra készítő ismeretek.

Kisszótár - az új szakkifejezések vagy kevésbé ismert szavak szótára.

Forrásmű

Merítsünk eredeti forrásból - a forrásmű történelmi ismeret-tartalmának és hitelességének tisztázása.

ELLENŐRIZD MAGAD!

Házi feladat (Ellenőrizd magad) - a tanulást segítő ellenőrző kérdések.

ELLENŐRIZD A TUDÁSODAT!

Ellenőrizd a tudásodat - az ismeretanyag összefoglalását és megtanulását segítő ellenőrző kérdések.

TARTALOM

BEVEZETÉS	10
Miről szól a középkor története?	10
A középkor történetének időrendi határai és korszakolása	11
A középkor öröksége	12
Honnan származnak a középkorra vonatkozó ismereteink?	13

1. TÉMA

A KÖZÉPKORI VILÁG SZÜLETÉSE, FEJLŐDÉSE, SAJÁTOSSÁGAI

1. §. A KÖZÉPKORI EURÓPA SZÜLETÉSE	16
A római és a barbár világ az I. évezred derekán	16
A „rest királyok”	19
A visszaállított birodalom	21
Mehalt a király, éljenek a királyok!	25
2. §. A KÖZÉPKOR EMBERE	26
A természet királya és a királyság	26
„Aki megy, az halad”. „A három csapás”	27
Küzdelem a mindennapi betevőért	30
3. §. A KÖZÉPKORI EURÓPA TÁRSADALMA	31
Seniorok, vazallusok, parasztok	31
Ki kire dolgozott?	33
„Akik imádkoznak...”	34
„Akik harcolnak...”	35
„Akik dolgoznak...”	38
A társadalom többi része	39
Szülők és gyermekek	41
4. §. AZ ÁLLAM A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN	44
„Király, királyfi...”	44
„Állam az államban”	46
A monarchia felölti álarcát	47
Themisz birodalma	48

5. §. A KÖZÉPKORI VÁROSOK	51
A középkori városok kialakulása	51
„Ez a falu város”. De mi volt a középkori Párizs?	52
A városok harca az öngazgatásért.	
Önkormányzattal rendelkező városok	54
Mesterek, mesterlegények, tanoncok	56
Akinek üres a zsebe, az ne menjen a városba	59
A polgárság	61
Új élet, új emberek	63
6. §. A GAZDASÁGI ÉLET ÉS A HÉTKÖZNAPOK	
A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN	65
A kenyér mindennél fontosabb	65
A műszaki fejlődés	66
Az én házam az én váram	68
Zsiványtanyák	69
Közlekedés, postaszolgálat	72
Fegyver és hadi felszerelés	72
Nem a ruha teszi az embert	74
A kenyér az atya, a víz az anya	76

2. TÉMA

VALLÁSI, EGYHÁZI ÉS MŰVELŐDÉSI ÉLET A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

1. §. A VALLÁS ÉS AZ EGYHÁZ SZEREPE	
A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN	80
Istenhez imádkozva	80
A kereszténység és az egyház a középkor hajnalán	81
Európa keresztény hitre térítése	82
Az egyház és a császárság küzdelme	83
Az üdvözülésért, a gazdagságért és a dicsőségért	85
A szerzetesség. Katolikus rendek	91
A pápai hatalom a XII–XIII. században	92
A középkori eretnokség. Az inkvizíció	93
Az egyház a XIV–XV. században	95
2. §. NYUGAT-EURÓPA KULTÚRÁJA A KÖZÉPKORBAN	96
A koraközépkor kultúrája	96
A hit és az értelem harca	99
Tudományos és művelődési központok	100
A megfigyeléstől a tapasztalatig	102
„Hallga, mondok szép regét...”	105
A nők, a szerelem és a becsület megéneklői	106
Vidám fickók és mókamesterek	107
A világgép	109
„A művészet marad, az élet szalad”	110
A koraközépkor és a humanizmus Itáliában	
a XIV–XV. században	113

3. TÉMA

EURÓPA. BIZÁNC. AZ ARAB VILÁG

1. §. A BIZÁNCI BIRODALOM.....	118
Bizánc megszületése	118
Justinianus aranykora.....	119
A viharos VII – XI. századok. A képrombolás	121
A vég kezdete.....	124
Szomorú vég.....	125
A társadalom	126
Hétköznapi élet.....	128
Tudományos ismeretek. Műszaki csodák.....	128
Oktatás és nevelés.....	130
Irodalom	131
Ünnepek, látványosságok, szórakozás	131
Építészet és művészet	132
2. §. AZ ARAB KALIFÁTUS	133
Arabia és az arabok	133
Pogányság az iszlám előtt.....	134
Allah és Mohamed.....	135
Omajjád és Abbászida Kalifátus	137
Az arab világ kultúrája és művészete	140
3. §. SKANDINÁVIA	142
Vad normannok	142
A vikingek hadjáratai.....	143
Skandináv államok	145
Istenek alkonya.....	146
4. §. FRANCIAORSZÁG A KÖZÉPKORBAN	150
A királyi hatalom megszilárdulása	150
A „Vaskirály”	152
Megint háború, ráadásul százéves	155
Franciaország a felkelések tüzeiben	158
A hazaszeretet legyőzi az ellenséget.....	159
A százéves rémálmom vége. Franciaország egyesítése	162
5. §. ANGLIA	163
Angolszász királyságok	163
A vikingek vasszorításában	166
Az ország normann megszállása.....	167
Az első Plantagenetek	169
A „Nagy Szabadságlevél”	171
Angolos „szócséplés”.....	173
A XIV–XV. század társadalmá	173
A piros és a fehér rózsza háborúja.....	175

6. §. NÉMETORSZÁG	177
A következő császárság	177
Kötélhúzás a hataloméért	179
Az olasz délibáb	181
„Irány a Kelet!”	183
Mindenható hercegek	185
A néphatalom európai bölcsője	185
Németország a középkor hajnalán	187
7. §. A FÖLDKÖZI-TENGER MEDENCÉJÉNEK ORSZÁGAI	189
Olasz városállamok	189
A pápai állam	192
Csöbörből vödörbe	193
A reconquista és a Spanyol Királyság kialakulása	194

4. TÉMA

A SZLÁVOK ÉS SZOMSZÉDAIK

1. §. KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA	200
A szlávok civilizálódnak	200
A Cseh Királyság	201
A betlehemi lázadó	202
Huszita háborúk (1419–1434)	203
Magyarország	204
Lengyelország	206
Litván Nagyfejedelemség	207
2. §. ÉSZAKKELETI-RUSZ. A MOSZKVAI ÁLLAM	208
A Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemség	208
Novgorod Nagy Úr	210
Küzdelem a Baltikumért	211
Sötét felhők Európa fölött	212
„Moszkvát sem építették fel azonnal”	216
Az iga levetése	217
A földek egyesítése a XV. században	219
Társadalom	221
Államigazgatás	223
Mindennapi élet	223
Kultúra	225
3. §. TÖRÖKORSZÁG	227
Az első török államok	227
Az oszmán állam kialakulása	227
Az oszmán szörny	228
Az Oszmán Birodalom aranykora	231

5. TÉMA

INDIA. KÍNA

1. §. INDIA	236
A csodák országa	236
Kasztrendszer	238
Közösségek	239
Istenek, démonok és más mitikus lények	240
Életmód és szokások	242
Kultúra	243
2. §. A MENNYEI BIRODALOM	244
Felemelkedések és hanyatlások	244
Társadalom és állam	244
Az "Ég Fia"	247
Életmód, szokások, hagyományok	249
Vallás és kultúra	250
IDŐRENDI TÁBLÁZAT	255
ALAPFOGALMAK ÉS KIFEJEZÉSEK SZÓTÁRA	256
AJÁNLOTT SZÉPIRODALOM	267
Középkori irodalom	267
Újkori és legújabb kori irodalom	267
NÉVMUTATÓ	268

KEDVES BARÁTOM!

E tankönyv a világtörténelem egy nagyobb korszakáról, a középkorról szól. Megírásakor arra törekedtünk, hogy megszerezhesd belőle a szükséges történelmi ismereteket, és ezzel együtt megtudhasd, hogyan dolgozik a történész. Közben megérted majd, honnan meríti a tudós a múltra vonatkozó ismereteit, magad is utána nézhetsz, hogy ezek az ismeretek mennyire hitelesek és hiánytalanok. Beszámolót készítesz a középkori Nyugat-Európában élt gyermekek életéről, arról, hogyan kerítették be, ostromolták és védelmezték a középkorban a várakat stb. Mindez nem könnyű dolog, de nagyon lebilincselő.

A tananyag elsajátításában segítségedre lesznek a kérdések, továbbá a következő címek alatt található kiegészítő információ:

– **Szemtől szembe** – alaposabban megismertet a nem mindennapi történelmi személyiségekkel.

– **Mindentudóknak** – az érdekesítő történelmi tények megismerése révén teljesebb képet kapsz a középkorról.

– **Kíváncsiaknak** – további információ azoknak, akik többet szeretnének tudni, illetve jobban el szeretnének igazodni a sok fontos és bonyolult történelmi események és jelenségek sűrűjében; olvasmányokat találsz a középkori történelem egyes izgalmas rejtélyeiről.

Az ismeretek tökéletesebb rögzítése céljából minden fejezet végén összefoglaló található. Ebből ki kell választanod a 12 helyes megállapítást és a választásodat meg kell indokolnod.

A tankönyv sok illusztrációt, térképet és vázlatot tartalmaz, ami által vonzóbbá válik. Ám ami még ennél is fontosabb, hogy a könyv ezek révén tartalmasabb, közérthetőbb, érdekesebb lesz, és több információt közvetít.

Tartalmaz a könyv tájékoztató anyagot is – megmagyarázza az új kifejezéseket és fogalmakat, a kevésbé ismert szavakat (oldalanként és a tankönyv végén) –, időrendi táblázatot, a javasolt irodalomra vonatkozó jegyzéket.

A szerzőket az irántad érzett tisztelet és szeretet vezérelte, és az szándék, hogy tanulságossá és érdekessé tegyék a középkorba tett történelmi kirándulásodat.

A szerzők

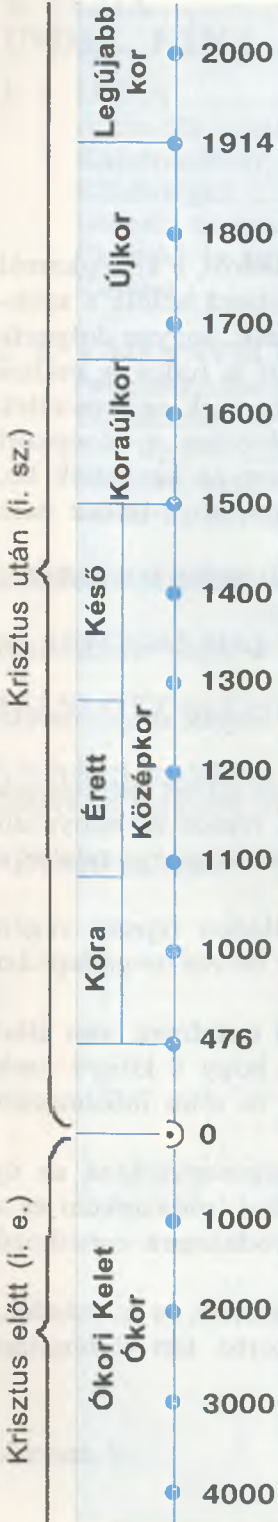
BEVEZETÉS

Miről szól a középkor története?

Az itáliai tudósok már a XV. században meghonosították a „középkor” fogalmát. Ezt az időszakot az európai történelem *nehéz időszakaként*, sötét korszakaként tartották számon. Úgy vélték, hogy ekkor odavesztek a görög–római civilizáció nagyszerű vívmányai. Az embereket műveletleneknek, kegyetleneknek képzeltek el, olyanoknak, akik egymást pusztították a sok háborúban, politikai életükben pedig káosz uralkodott. Később a tudósok elutasították a középkor ilyesfajta leegyszerűsített értelmezését. Figyelembe vették azt a tényt, hogy a középkor sok hasznos dolgot is hozott az emberiségnek.

Eddig a különböző emberek és tudósok eltérő módon értékelték a középkort. Egyesek (főleg az újságírók és a *politikusok*) még mindig az európai múlt „sötét korszakát” látják a középkorban. Korunk sok baját – a háborúkat a másként gondolkodókkal való leszámolásokat, a természettel szembeni kíméletlen magatartást stb. – középkori örökségnek tekintik. Természetesen egyszerűbb és kényelmesebb mindent a múltra hárítani, ahelyett, hogy megkeresnénk a társadalomban tapasztalható negatív jelenségek gyökereit. Mások éppen ellenkezőleg, csak a jó oldalát látják a középkornak: „lovagiasan” (tiszteltetően) bántak a nőekkel, tisztelték az emberi méltóságot, betartották a becsület szabályait stb. A nézetek eltérő mivoltában magának az embernek a természete tükröződik. Az emberek mindig eltérő módon látták a világot: például a kalózkodás egyesek számára a rablótámadást jelentette, másoknak viszont csupán tengeri romantikát.

De valójában mit is kapott az emberiség a középkortól: jót vagy rosszat? Ezt is, azt is. Teljes

egészeben az ellentmondásosság jellemzi. Egyfelől magában foglalta az ember nemeslelkűségét, a kimagasló kulturális vívmányokat, másfelől az ember eldurvulását, a tudatlanságot, a *vallási fanatizmust*. Ugyanakkor a későbbi társadalmak történetében is találunk elegendő sötét oldalt. Hát nem kevés véres háborút és más súlyos bűncselekményt ismerünk a közelmúltból? Legyünk hát elnézőek a középkorral szemben, amely komorsága mellett vidám arcát is meg tudta mutatni.

Vallási fanatizmus – más vallásokkal szembeni türelmetlenséggel párosuló vakhit.

A középkor történetének időrendi határai és korszakolása

Az emberi társadalom megállíthatatlanul fejlődik, egyre összetettebbé válik. E haladó fejlődés érthető ábrázolása érdekében a tudósok megállapodtak abban, hogy *korszakokra* osztják a világtörténelmet. A XVIII. században a következő korszakokat állapították meg: ókor (vagy antik kor), középkor és újkor. Később ez a három kor kiegészült egy újabbal, a legújabb korrallal. A korszakok e láncolatában a középkor több mint tíz évszázadot ölel fel.

A régészek ásatásokat végeznek egy régi szemetesgödörben, amelynek oldalfalait vesszőfonattal erősítették meg. Fénykép

Gótikus székesegyház egy modern városban. Fénykép

A középkor a Nyugatrómai Birodalom 476-os pusztulásával kezdődött és a XV. század végén Amerika európaiak általi felfedezésével zárult. Ezzel új korszak nyílt az emberiség történetében. Ázsia és Afrika népei néhány évszázaddal később jutottak el a középkorból az újkorba, de vannak a Földön helyek, ahol ez az átmenet a mai napig nem fejeződött be. Vagyis egyes népek gyorsabban, mások lassabban kerülnek át a középkorból az újkorba. Ezért a történettudományban a korszakolás feltételesen fogadható el.

Történelmi kor – hosszú időszak, amelyben az emberiséget érintő fontos változások történnek.

A középkor öröksége

Az emberek azért tanulmányozzák a múltat, hogy jobban megértsék a jelent, kevesebb sajnálatos hibát kövessenek el, és amennyire lehetséges, előre lássanak a jövőbe. De van-e a középkornak bármilyen köze is napjainkhoz? Az az igazság, hogy igen. És nem is kevés.

Európában éppen a középkorban jelentek meg a modern államok és népek, alakult ki nyelvük, kultúrájuk, gondolkodásmódjuk és magatartásuk legtöbb vonása. Ekkor alakultak ki a mostani államhatárok is. Ugyanakkor a középkor az európai népeknek nagyon sok nemzetközi és vallási konfliktust is hozott, amelyek hol elsimultak, hol újra fellángoltak.

A középkorban jelentek meg az első iskolák és egyetemek, amelyek közül sok napjainkban is működik. Ekkor rakták le a könyvnyomtatás alapjait. Sok mai európai nép gazdasági életében még fellelhetőek a

középkori gazdálkodás formáinak nyomai. Európa a középkorban vált kereszténnyé. Létrejött a katolikus és a pravoszláv egyház, fejlődött a hittudomány. Keleten kialakulóban volt a muzulmán világ. Vegyének szemügyre több modern város utcáit és tereit. Milyen sokat megőriztek a középkori műemlékekből! Vannak közöttük lakóházak, valamint szobrokkal, szentképekkel, színes üvegablakokkal díszített templomok, városok. Sok középkori történet kortárs irodalmi művekben és a filmművészetben kelt újra életre. Egy szó mint száz, jelentős örökséget hagyott ránk a középkor. Újragondolása nélkül önmagunkat sem lennénk képesek megérteni.

Honnan származnak a középkorra vonatkozó ismereteink?

A középkor időben közelebb áll hozzánk, mint az ókor, következésképpen több **történelmi forrás** is maradt ránk.

Egyebek mellett a középkorból sok épület, munkaeszköz, fegyver, műalkotás stb. maradt hátra. Többségüket régészek tárták fel az ásatások során, egy részüket pedig a gondos utódok őrizték meg mint az őseiktől származó emlékeket. Még nagyobb az írásos emlékek száma, amelyek különös értékkel bírnak a történészek számára. Ezeket az iratokat a kifejezetten erre a célra létrehozott raktárakban, **archívumokban (levéltárakban)** őrzik. A tudósok sokat közülük már közzétettek könyvekben és

Merseburgi Thietmar Krónikájának első íve

Megsérült kéziratral dolgoznak egy könyvtárban. Fénykép

folyóiratokban, hogy hozzáférhetőbbek legyenek a kutatók számára. A középkori írásos emlékek többségükben latin nyelvűek. Sok közöttük a gazdasági okirat (vagyonösszeírás, adománylevél és vételi okirat stb.) és azoknak a törvényeknek a leírása, amelyek szerint az emberek a középkorban éltek.

Az írásos emlékek nem mindig tükrözik hűen az eseményeket, ezért a történészek fenntartásokkal, kritikusan kezelik őket.

Sok értékes közlendőt tartalmaznak a középkori történelmi elbeszélések, a **krónikák** (Ruszban évkönyveknek nevezték őket), a szentek életének leírásai (igaz, ezekben keveredett a mese a valósággal), a prédikációk, az életrajzok, a nemzetségek történetei, a **históriák**, a kormányzati ügyiratok, a tudományos és a szépirodalom stb. Ezeket elbeszélő forrásoknak nevezzük. A múlt emlékét őrzik az istenekről, az uralkodókról és a hősről szóló legendák, valamint a mesék, közmondások, találós kérdések stb.

Történelmi források – mindaz, ami többé-kevésbé valósághűen számol be a történelmi eseményekről és az emberek életéről.

Archívum – levéltár. A régi okmányok őrzését és feldolgozását végző intézmény.

Krónikák (évkönyvek) – olyan alkotások, amelyek időrendben ábrázolják a történelmi eseményeket.

Históriák – olyan művek, amelyekben a szerzők szemtanúkként vagy kortársakként számolnak be a fontos történelmi eseményekről.

A középkorra vonatkozó ismereteket szerezhethetünk a régmúlt emlékét őrző népszokásokból és szertartásokból is. A kutató a középkori ember világára vonatkozó ismereteket szerezhethet a falusi lakodalmakból, a gyermekjátékokból, az ünnepi szokásokból, a viseletekből és díszekből, a háztartási eszközökből. Sok érdekeset mesélnek a középkori pénzérmék, a pecsétnyomók, a címerek stb. A tudósok szerint minél sokrétűbbek a történelmi források, annál teljesebben és igazságűbben eleveníthető fel az ember múltja.

ELLENŐRIZD A TUDÁSODAT!

1. Milyen korszakokra osztják a tudósok az emberiség történetét?
2. Nevezd meg a nyugat-európai és a keleti középkor időhatárait!
3. Milyen történelmi forrásokból merítjük a középkorra vonatkozó ismereteinket?
4. A középkor milyen nyomaira bukkanhatunk még napjainkban is?
5. Hogyan segíti a középkor történetének tanulmányozása a jelenkor megértését?

A KÖZÉPKORI VILÁG SZÜLETÉSE, FEJLŐDÉSE, SAJÁTOS SÁGAI

1. T É M A

1. §. A KÖZÉPKORI EURÓPA SZÜLETÉSE

A római és a barbár világ az I. évezred derekán

A középkori Európa nem egyik pillanatról a másikra keletkezett a Római Birodalom romjain, hanem fokozatosan alakult ki. Kialakulásában fontos szerepet játszottak a barbár, elsősorban a germán törzsek betörései, amelyekkel lezárult a római és a barbár világ összeolvadásának hosszadalmas folyamata.

Hogyan volt képes eggyé válni ez a két eltérő világ, amelyek egyesülésének eredményeként kezdetét vette az európai középkor?

A Római Birodalom a bukását megelőző néhány évszázadban hanyatlásnak indult, lakosságának lélekszáma csökkent. Az Appennini-félszigeten élő őslakosok száma kisebb lett, mint az idegen galloké, germánoké és más törzsbelié. A betolakodók nem fogadták el a görögök és a rómaiak kultúráját. Erősödött a társadalom barbarizálódása, ami Róma számára nagyobb veszélyt jelentett, mint az ellenséges támadások. Az emberek durvakká váltak, az életről vallott nézeteik primitívebbek lettek. Amíg a rómaiak korábban az őseik törvényeit megtartva éltek, addig az új nemzedékek elzüllöttek, csak a gazdagság és a szórakozás érdekelte őket.

*Germán vezér
sisakja*

Az „idegen” vallások elterjedése meggyengítette a régi hitet. Ezzel együtt erősödött a kereszténység befolyása. Az államhatalom kezdetben betiltotta Krisztus hitét, de végül észbe kapott és 313-ban kihirdette a vallásszabadságot. A keresztény főpapság 12 évvel később a niceai zsinaton elfogadta a hitvallást, a hitről szóló tanítás tömör megfogalmazását. Konstantin császártól kezdve a római uralkodók keresztényekké váltak. Ettől fogva béke és megértés uralkodott az állam és az egyház között. A kereszténység győzelme azt jelentette, hogy a régi világnézetet felváltotta egy új, a középkori Európa által is elfogadott eszmevilág.

A birodalomban fokozódott a gazdasági válság. Visszaesett a termelés, a pénz elértéktelenedett, a kereskedelem megbénult. A rabszolgahiány miatt hanyatlásnak indultak a nagy rabszolgatartó gazdaságok, a latifundiumok. A rabszolgák csak kényszerből, hanyagul végezték munkájukat, ezért a mezőgazdaságban egyre nagyobb mértékben vették igénybe a szabad kisbérlők és a földhöz kötött parasztok munkáját.

Megváltozott a Római Birodalom politikai berendezkedése is. Az államhatalom despotikussá vált. Az egykori polgárok a kegyetlen császár néma alattvalóivá lettek. A hatalom kiirtotta a rómaiakból az állam sorsáért érzett felelősséget. Odáig fajult a helyzet, hogy a rómaiak nem akartak a hadseregben szolgálni. A császárok kénytelenek voltak zsoldos barbárokat a hadsereg szolgálatába fogadni, akik számára közömbös volt Róma sorsa. A hadsereg barbarizálódása volt a Római Birodalom meggyengülésének és pusztulásának egyik legfontosabb oka.

Ily módon Róma képtelen volt feltartóztatni azoknak a barbár törzseknek a nyomását, amelyekkel évszázadokon keresztül harcban állt. A számtalan kelta, germán, szláv, trák és szarmata törzs meggyorsította a hatalmas állam pusztulását.

A Nyugat-római Birodalom elpusztításában megkülönböztetett szerepet játszottak a germánok. Cornelius Tacitus római történész a germánokat tagbaszakadt, kék szemű, szőke, határozott, szívós és türelmes embereknek írta le.

A frankok, angolok, longobárdok, vandálok, nyugati gótok, keleti gótok, burgundok és más germán törzsek inkább állattartással, mint földműveléssel foglalkoztak, mivel kevés volt a művelhető föld. Szállásaikat többnyire kisebb telephelyek képezték, amelyek meglehetősen messze voltak egymástól. A germánok faluközösségekben éltek, de már voltak közöttük gazdagok és szegények, előkelő és egyszerű emberek. Kihasználták a függő helyzetben lévő emberek munkáját, akiket néha szabadon bocsátottak vagy örökbe fogadtak. Bár a germánoknál a férfi volt a családfő, de a nőket is nagy tiszteletben tartották.

• I. sz. Cornelius Tacitus római történész a germánokról

A hagyomány szerint akárhány, helyéből már kivetett és megingó csatasort az asszonyok állítottak helyre állhatatos kérésekkel..., és a fenyegető fogság mutatóival. Ettől – asszonyaikra való tekintettel - még sokkal elviselhetlenebbül tartanak, olyannyira, hogy hathatósabban kötelezhetőek le azok a törzsek, amelyektől előkelő leányokat is szednek túszként. Sőt úgy vélik, még valami jövőbe látó szent képesség is lakozik a nőkben, és ezért tanácsaikat nem vetik meg, kinyilatkoztatásaikat nem hanyagolják el.

1. Hogyan viszonyultak a germánok a nőkhöz?
2. Hogyan nyilvánult meg a germánoknak a nők iránti tisztelete?

3. Honnan tudta Cornelius Tacitus, hogy a germánok miként bántak a nőkkel?
4. Hitelesebbé válik-e elbeszélése azáltal, hogy a hallottakra, nem pedig a látottakra épül?

Emlékezz vissza, mi az állam és hogyan jön létre!

*Germán katonai vezetők.
XIX. sz. végi rajz*

A germánoknál a legfelső hatalmi szerv a népgyűlés volt. Ezen részt vehetett minden felnőtt férfi, kivéve azokat, akik a harcban gyáván viselkedtek. A népgyűlés választotta meg az öregek tanácsát, amely csak kevésbé fontos ügyekben hozhatott önálló döntést. Voltak a germánoknak *konungjai* (királyai) és katonai vezetői is. A királyokat származás alapján, a katonai vezetőket a harcosok választották meg bátorságukért. A katonai vezetők mindenféle léhűtőből katonai osztagokat alakítottak, amelyekkel rárontottak a szomszédokra. Az összerabolt javakat elkótyavetyélték. A katonai osztagok lassan átalakultak szervezett csapatokká, amelyek a vezér támaszát képezték. Ezen osztagok veterán tagjaiból jött létre a szolgáló nemesség.

Az V–VI. században a népgyűlések és az öregek tanácsának csökkent a jelentősége. A konungok szerepe viszont egyre nagyobb lett. Még külsejüket illetően is kezdtek kitűnni az egyszerű emberek közül. A Meroving nemzetségből származó konungok hosszú hajat viseltek, ezért a nép „hosszú hajú” királyoknak nevezte őket.

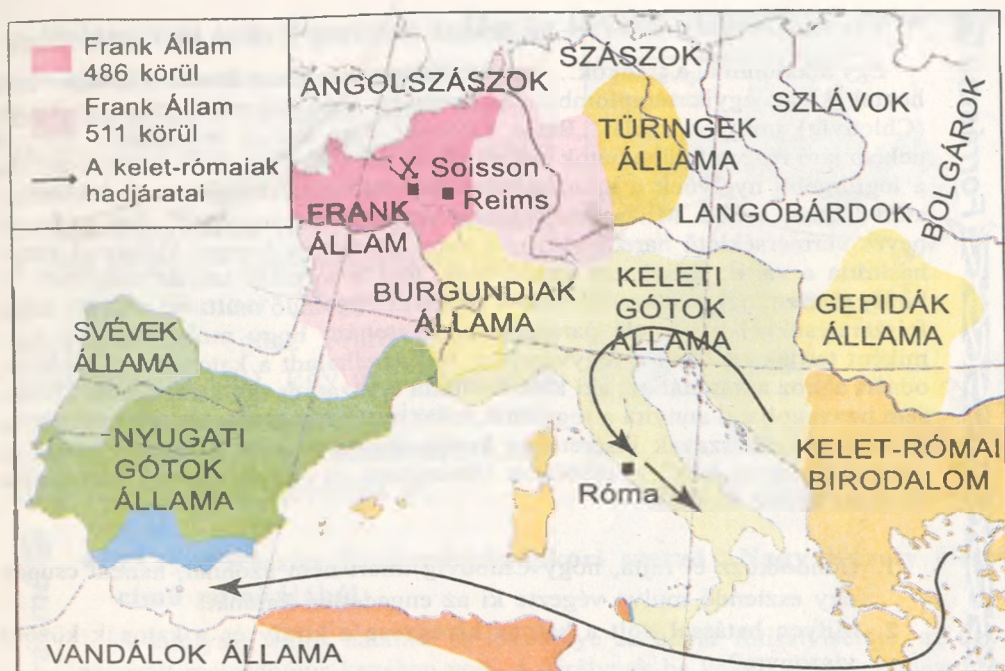
A Római Birodalom bukásakor a germánoknál már kialakult a társadalmi egyenlőtlenség és a kezdetleges államforma, ezért készek voltak arra, hogy egyesüljenek a római világgal.

Konungok – választott felső vezetők, az ősi germánok későbbi királyai.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen hatalommal rendelkeztek a germán konungok (a római történész királyoknak nevezi őket) és vezérek?
2. Hogyan vélekedtek a germánok a háborúról és mit becsültek leginkább a harcosokban?
3. Minek volt nagyobb szerepe a germánoknál: a népgyűlésnek vagy az öregek tanácsának? Véleményedre indokold meg!

A germán állam a VI. században

A „rest királyok”

A **nagy népvándorlás** idején (IV–VII. sz.) Nyugat-Európa leghatalmasabb barbár államát a frankok germán törzse hozta létre. Első konungjaik a Merovingok voltak. E dinasztia eredetét számos legenda övezi. A dinasztia alapítójáról, Meroveusról (névének jelentése: a tenger szülötte) azt tartották, hogy két apja volt: egy közönséges konung és egy tengeri szörny. A nép képzelete valószínűleg tengeri szörnyként őrizte meg azt az embert, aki a tengeren túlról érkezett. Az emberek varázslóknak és hosszú hajúaknak nevezték a Merovingokat. Hosszú fürtjeiknek varázserőt tulajdonítottak. A család tagjairól azt tartották, hogy hosszú életet hoznak és képesek meggyógyítani a görvélykórnak nevezett súlyos betegséget.

A Merovingok közül a már 10 éves korában konunggá lett Chlodvig volt a leghíresebb. Hatalmát nem csak megtartotta, hanem találékony-ságának, bátorságának és kegyetlenségének köszönhetően meg is szilárdította. Hogy ez miként sikerült neki, arról ékesszólóan tanúskodik a soissons-i váza története.

Nagy népvándorlás – a germán, egyes türk (hun), iráni (alán) és szláv törzsek nagy tömegeinek vándorlása a IV–VI. században. Következményeként megalakultak a barbár államok.

• VI. sz. Gergely Tours-i püspök a soissons-i váza történetéről

Egy alkalommal a frankok... egy semmihez sem hasonlítható szépségű vázát hoztak ki az egyik templomból. Soissons-ba való érkezése után... a király (Chlodvig) imígyen szóla: „Bátor katonák! Arra kérlek benneteket, hogy a nekem járó részen felül adjátok nekem ezt az edényt is”. E szavakra válaszul a legfürgébb nyelvűek a következőket mondák: „Dicsőséges király! Mindaz, amit látunk, a tied. Mi is hatalmadnak vagyunk alárendeltjei”. Ám az egyik heves vérmérsékletű harcos előkapta harci bárdját és hangos kiáltással kettéhasította a vázát: „Csak azt kapod meg, ami a sorsolás szerint megillet”. A király türelemmel és alázattal tűrte a sértést... Esztendő múltával a király teljes felszerelésükkel maga elé parancsolta a katonáit, hogy meggyőződjön róla, miként tartják rendben a fegyvereiket. Mikor elhaladt a katonák sorfala előtt, odaért ahhoz a katonához, aki kettéhasította a vázát, és így szólt hozzá: „Senki sem hanyagolja el annyira a fegyverét, mint te...” Azzal felemelte harci bárdját és a következő szavak kíséretében kettéhasította a fejét: „Ugyanígy tettél a vázával Soissons-ban”. A többieket elbocsátotta és cselekedetével mérhetetlen félelmet keltett bennük.

1. Gondolkozz el rajta, hogy Chlodvig miért nem azonnal, hanem csupán egy esztendő múlva végezte ki az engedetlen katonát!
2. Milyen hatással volt a katona kivégzése a király és a katonák közötti viszonyra?

Emlékezz vissza, mikor és hol jött létre a kereszténység!

Chlodvig frank király megkeresztelése. Fent a hófehér galamb szent mihát tölt a mennyekből a keresztelési szertartáshoz használt parányi edénybe, amint arról az ősi legenda is beszámol.

Chlodvig karddal tágította birtokainak határait. **498-ban** az európai uralkodók közül elsőként vette fel a kereszténységet. Az egyház támogatása mellett Chlodvig egyfajta összeurópai császár lett. A történész szavai szerint „uralkodott minden népek és királyok fölött, de nem kormányozta őket”.

Chlodvig meghonosította a frank állam szempontjából végzetes hagyományt: földjeit felosztotta fiai között. Halála után a Meroving-dinasztia már nem egy egységes államban, hanem szétszabdalt királyságokban uralkodott. A háborúk és a szövvényes házasságok miatt a Merovingok végleg belezavarodtak a trónöröklésbe, az államon belül pedig zűrzavar és

fejtelenség lett úrrá. E politikai káoszban a **maiordomusok (udvarnagyok)** ragadták magukhoz a hatalmat. Ettől fogva a Merovingok már csak játszottak a királyi címmel, az államot pedig a maiordomusok irányították (a nép ezért találóan a „rest királyok” nevet ragasztotta rájuk). Az egyik főember (Nagy Károly dédnagyapja) az egész Frank Királyság maiordomusa lett). Egy új dinasztíának vetette meg az alapjait, amelyet a történészek Nagy Károly tiszteletére Karoling-dinasztíának neveztek el.

Chlodvig állama 500 körül

• IX. sz. Részlet Einhard középkori szerző „Nagy Károly élete” című munkájából

A királyság valós hatalma és tekintélye az udvar főtisztviselője, az úgynevezett maiordomus kezében volt. A királynak be kellett érnie a címével, és úgy kellett tennie, mintha uralkodna. Leomló hajzatával és hosszú szakállával a trónján ülve fogadta a külföldi követeket, válaszolt nekik azokkal a szavakkal, amelyeket tanácsoltak, vagy előírtak neki.

Az üres királyi címen és a maiordomustól kapott bizonytalan támogatáson kívül csak kicsinyke falusi birtoka volt számtalan szolgálóval... Amikor utaznia kellett, rendszerint szekéren tette, amelyet paraszti módon ökrök vontattak és egy pásztor hajtott. Így tette meg útját a palotából a népgyűlésre... és hasonló módon tért haza.

Miből látható, hogy a Merovingok a maiordomusoktól függtek?

Maiordomusok – magas tisztségek a Frank Királyságban, a királyi udvar irányítói.

A visszaállított birodalom

Az első Karolingok még maiordomusok voltak a „rest királyok” mellett. Leginkább kiemelkedett közülük Martell („kalapács” – így nevezték el a csipős nyelvű franciák) Károly, aki 732-ben a Poitiers-i csatában legyőzte az európaiak által *szaracénoknak* nevezett arabokat, megmentvén így Európát az arab betöréstől. Ez a csata meggyőzte Martell Károlyt arról, hogy ideje lecserélni a népfelkelőkből álló paraszthadsereget lovas katonákra, mert különben nem sikerül megállítani az arabokat. Ám a lovas katonák szolgálatát meg kellett fizetni. Ezt a problémát Martell Károly a következőképpen oldotta meg. Sok földet elvett az egyháztól (amivel

Nagy Károly bronz lovas szobra.
IX. sz.

kívívta a papok haragját), az engedetlen főuraktól, és telket adott a lovas katonáknak. E javadalmakat *beneficiumoknak* (jótéteményeknek) nevezték. A telkeket az ott élő parasztokkal együtt kapták meg. Kezdetben a *beneficiumot* az adományozott csak életében birtokolhatta, később viszont örökölhető birtokká, *feudummá* (*hűbérbirtokká*) vált. Ennek tulajdonosát *hűbérúrnak* nevezték. Aki *beneficiummal* vagy *feudummal* rendelkezett, köteles volt katonai vagy egyéb szolgálatot teljesíteni az adományozó (*senior*) javára, és annak *vazallusává*, azaz hűbéresévé lett. Amennyiben megtagadta a szolgálatot vagy feladatait rosszul látta el, akkor elvették tőle a *beneficiumot*. A *beneficiummal* összefüggő reform megteremtette a lovagság intézményének alapjait és megerősítette a Karolingok államának katonai szervezetét.

A III. Gergely pápa által „majdnemkirálynak” nevezett Martell Károly halála után a maiordomusi hatalom fiára, Kis Pippinre szállt. Az új maiordomus határozottan cselekedett. Miután kibékült a pápával és megszerezte támogatását, királynak nyilvánította magát, és az utolsó „rest királyt” kolostorba záratta. Ezt követően a már király Kis Pippin segített a pápának Közép-Itáliában a pápai állam, az apostoli főváros (a mai Vatikánállam) létrehozásában. A hálás pápa arra kötelezte a frankokat, hogy a későbbiekben Kis Pippin nemzetségéből válasszanak maguknak királyt. Ily módon Kis Pippin uralkodása alatt szoros, kölcsönösen előnyös politikai szövetség alakult ki az egyház és a királyi hatalom között.

Feudum – a király vagy a senior által szolgálatáért a vazallusnak adományozott örökletes birtok.

Senior (főúr) – rangban a másik fölött álló hűbérúr elnevezése.

Vazallus (hűbéres) – a seniortól földet kapott, és a tőle függő hűbérúr.

Kis Pippin után 26 éves fia, Nagy Károly, az egyik legismertebb európai uralkodó lett a frank állam királya. Nevéből ered „király” szavunk. A történészek „Európa atyjának” keresztelték el.

Mindentudóknak

A frankok nem véletlenül nevezték Pippint kicsinek, mivel valóban pöttömnyi volt (135 cm magas), de, amint mondani szokás, két lábbal állt a földön. Ugyanakkor jelentős volt a testi ereje, ügyesen forgatta a hosszú kardot is.

Szemtől szembe

Nagy Károly magas növésű volt (de nem óriás), jó kiállású és szép. Nagyszerűen tartotta magát, külseje tiszteletet parancsoló volt, de félelmet is tudott ébreszteni. Mindig biztos volt döntései és cselekedetei helyességében, soha sem tétovázott. Meg tudott másokat győzni a maga igazáról, nem volt kegyetlenkedő, soha nem ragadta el a hév (ebben különbözött a heves vérmérsékletű Macedóniai Nagy Sándortól). Sokra tartotta a barátságot és a hűséget, hozzátartozóival szemben megbocsátó volt. Az emberek körében egyszerűen viselkedett, nem tűrte a felfuvalkodottságot. Nagyon szeretett lovagolni és vadászni. Részvéttel volt az elesettek iránt és nem sajnálta az almizsnát. Okos volt és munkaszerető, amit elkezdett, azt be is fejezte, mindig alapos munkát végzett. Jártas volt az irodalomban, olvasott latinul és görögül, írni viszont nem tanult meg. Ötször kötött házasságot, több mint tíz gyermeke volt, akiket szeretett és gondosan nevelt.

Nagy Károly úgy vélte, ő hivatott arra, hogy a kereszténység támasza legyen és újrateremtse a Nyugat-római Birodalmat, és ha saját királyságát nagyobbá teszi, akkor ezzel együtt nagyobb lesz Isten országa is. Ezért aztán Nagy Károly szinte sohasem vált meg harci paripájától. A meghódított pogány törzseket és népeket erőszakkal megkeresztelte. Háborút viselt a muzulmán arabok ellen (az ellenük folytatott hadjáratot ábrázolja a csodálatosan szép francia eposz, a Roland ének), a szászok germán törzse, de főleg a szláv törzsek ellen. Szétzúzta az Avar Kaganátust, birtokaihoz csatolta Bajorországot, a Longobárd Királyságot. A meghódított területeken őrvidekeket, *markokat* épített.

A Nagy Károly által létrehozott legnagyobb nyugat-európai államot több tucat törzs és nép lakta. Ez tehát már birodalom volt. Ugyanakkor Nagy Károlynak 800-ig nem volt meg a császári címe, amit csak a pápától kaphatott meg. Károly megtalálta a cím megszerzésének módját. Segítette a pápát a lázadó előkelőségek ellenében, abban bízva, hogy az egyházfő nem marad hálátlan. Igaza is lett, **800-ban** közvetlenül karácsonykor a pápa a római

*Harcos Nagy
Károly korából.
Mai rajz*

Nagy Károly birodalma

Szent Péter székesegyházban Károly fejére helyezte a császári koronát. Károly császári címét később elismerte a bizánci császár is, aki engedékenységéért cserébe megkapta tőle Velencét és Dalmáciát. Vajon ki járt jobban e politikai játszma eredményeként? Vélhetőleg a pápa, hiszen a hatalmas keresztény birodalmat az egyháznak kellett irányítania. Egyébként a pápának nem sikerült Nagy Károlyt eszközként felhasználnia.

Mark – határőr erődítmény a frank államban, az örgróf irányítása alatt álló közigazgatási terület.

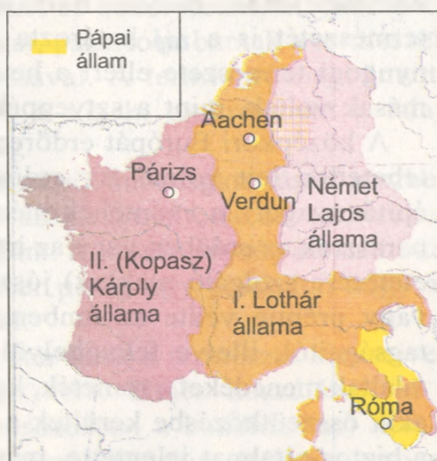
Számold ki, hogy a Római Birodalom bukása után hány évvel jött létre Nagy Károly birodalma!

Meghalt a király, éljenek a királyok!

Bár Nagy Károly látszólag mindent megtett államának megszilárdítása érdekében, ám az mégsem bizonyult életképesnek. Erejét gyengítették a lázadó hűbérurak, akiket a császárnak erővel kellett engedelmességre kényszeríteni. Ám ennél is fontosabb volt, hogy a birodalom népei éltek a maguk életét és nem kívánták alávetni magukat a hódító frankok akaratának.

Nagy Károly 814-ben, 71-éves korában, ahogy mondani szokás, beadta a kulcsot. Röviddel halála előtt fiai között felosztotta a birodalmát, amivel alá is írta életműve halálos ítéletét. A hatalomra éhes fiak már halála napján eltemették apjukat. A birodalom szétdarabolása csak azért maradt el, mert a két fiú váratlanul elhunyt. Amit nem sikerült véghezvinni a fiaknak, megtették helyettük az unokák. A „királyocskák” (ilyen lenézően emlegették őket a kortársak) **843-ban** Verdunban gyűltek össze és felosztották egymás között a birodalmat. Az itt megkötött szerződés értelmében egyikük, Kopasz Károly, nyugaton megkapta a majdani Franciaország csaknem egész területét. A középső testvérnek, Német Lajosnak, a későbbi Németország területe jutott keleten. Bátyjuk, Lothár elnyerte a császári címet, Itália nagyobb részét, valamint a Rajna mentén egy keskeny földszalagot (Kopasz Károly és Német Lajos birtokai között. „Lothár állama” évszázadokon keresztül viszályforrás volt Franciaország és Németország között mindaddig, amíg nem sikerült megsztozni rajta. Így teremtette meg a verduni szerződés három nyugat-európai állam – Franciaország, Németország és Itália –, illetve három nép – a francia, a német és az olasz – alapjait.

A történészek nem tartják sajnálatos eseménynek a Karoling Birodalom bukását. Úgy vélik, hogy maga a történelem ítélte pusztulásra. Összeomlásával ugyanis megteremtette Nyugat-Európa harmonikusabb politikai fejlődésének feltételeit.

A 843-as verduni szerződés

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Hol és mikor jött létre a frank állam? A történelmi térképen mutasd meg a határait!
2. Miért nevezte el a nép a Merovingokat „rest királyoknak”?
3. Miért esett szét Nagy Károly halála után az állama? Keresd meg a térképen a Nagy Károly birodalmának területén létrejött királyságokat!

4. Hogyan erősítette meg Martell Károly a francia seregeket?
5. Miért volt kölcsönösen előnyös a királyi hatalom és a pápa kapcsolata?
6. Hogyan teremtette meg Nagy Károly a birodalmát?
7. Chlodvig mely jellemvonásai nyerték el a tetszésedet, és melyek nem? Véleményedet példákkal támaszd alá!
8. Hogyan tükröződtek a verduni szerződés határozatai a mai Európa térképének kialakulásában?
9. Készíts összehasonlító táblázatot:

	Római Birodalom	Nagy Károly birodalma
Azonos		
Eltérő		

2. §. A KÖZÉPKOR EMBERE

A természet királya és a királyság

A középkorban az emberek teljesen ki voltak szolgáltatva a természeti-éghajlati viszonyosságoknak. A természeti sajátosságok határozták meg, hogy milyen házakat és településeket építsenek, vízen vagy szárazföldön közlekedjenek, milyen munkaeszközöket készítsenek. Még az ember természetét is a *táj* határozta meg (az északi szélességi körökön élők nyugodt természete eltért a heves vérmérsékletű déliekétől, a hegylakók mások voltak, mint a sztyeppéken élők) stb.).

A középkori Európát erdőrengetegek borították. Ezek nélkül az ember tehetetlen lett volna. Az erdőtől kapták a fát (az akkori legfontosabb építőanyagot), a vadméhek mézét, a vadakat, bogyókat, gombákat stb. A parasztok az erdőben vagy az irtásokon találtak élelmet (többnyire a sertés etetésére szolgáló makkot) jószágaik számára. A leölt erdei állatok bőre vagy prémje védte az embereket a hidegtől vagy az időjárás viszonyosságaitól, illetve fekvőhelyül szolgált. Az erdő nem volt lakatlan. Itt találtak menedéket a remeték, kóbor lovagok, haramiák, azok a személyek, akik összeütközésbe kerültek a törvénnyel stb. Egyesek számára az erdő a biztos oltalmat jelentette, másoknak viszont még fegyveresen sem volt ajánlatos ott járni.

Táj – a domborzat, a vízgyűjtő terület, a talaj- és növénytakaró helyi sajátosságai.

A középkori ember életében nagy szerepet játszott a táj. A síkvidékiek inkább falvakat építettek, a tagolt tájon élők pedig kisebb tanyákat. A dombokon várak és erődök meredtek az égnek. A folyók, főleg a bővizűek, állam- és birtokhatárként szolgáltak.

*Szarvasvadászat az erdőben.
Festmény. XIX. sz. vége – XX. sz. eleje*

A kijárat a tengerekre és az óceánokra, a védett öblök, a bővizű folyók hálózata elősegítette a hajózás, a halászat fejlődését, a kereskedelem megszervezését, a az országok közötti kapcsolatok kiépítését.

Európa lakossága gazdasági tevékenysége révén megváltoztatta a környezetet, és nem mindig kedvező irányban. Az európaiak felelőtlen gazdák voltak. Válogatás nélkül irtották az erdőket és bozótosokat, hogy szántóföldre jussanak, lecsapolták a mocsarakat, pazarlóan bántak a természeti kincsekkel, nem törődtek azok megújulásával. A természet megbüntette őket ezért a magatartásukért: elapadtak a vizek, tönkre ment a talaj, elszegényedett a növény- és az állatvilág.

A történészek a középkori európai nemtörődöm magatartásért részben a keresztény vallást hibáztatják, mivel az arra tanította az embereket, hogy legyenek közömbösek a természet iránt. A kereszténység azt tanította, hogy az ember a természet ura. Az ember pedig úgy gondolta, hogy az úrnak nem kell törődnie a környezetével.

Keleten a középkori ember óvatosabban bánt a természet kincseivel, kevesebb kárt okozott, harmóniában élt vele. Ehhez hozzájárult az a körülmény is, hogy a keleti vallások (elsősorban a buddhizmus) nem a természet urának, hanem a természet részének tekintették az embert. Tiltották, hogy bármilyen élő szervezetben is kárt tegyenek.

„Aki megy, az halad”. „A három csapás”

Európát a középkorban görögök, román népek, kelták, trákok, germánok, baltok, szlávok, finnugorok, valamint ázsiai és afrikai kisebbségek (arabok, zsidók, berberok, türkök, levanteiek stb.) lakták. Ezek a népek az V–VI. században már jócskán összekeveredtek.

A középkori emberek nem ültek egy helyben. Európa útjait kalmárok, iskolások, diákok (azt keresték, hol van jobb kolostori iskola vagy egyetem), koldusok, csavargók, szerzetesek, zarándokok, mesterek, művészek, dalnokok stb. rótták. A középkorban egész népek is helyet változtattak. Az ilyen helyváltoztatásokat **migrációknak**, vagy **migrációs mozgalmaknak** nevezzük. A középkori Európában a legnagyobb migrációs mozgalom a IV–VII. századi nagy népvándorlás volt, amely alaposan megváltoztatta a kontinens történelmi térképét.

Migrációk, migrációs mozgalmak – az emberek tömeges áttelepülése egyik helyről a másikra.

A népvándorlás a letelepedett emberek számára valóságos istencsapása volt, sokakat arra kényszerített, hogy meneküljenek, amerre a szemük lát. Egy középkori szerzetes arról számol be, hogy a frankok betörése után szinte csak a föld maradt a helyén. Az is csak azért, mert a frankok nem tudták magukkal hurcolni. Sok embert rabszíjra fűztek, majd útközben eladták őket rabszolgának.

Európa lakosságának összetétele és lélekszáma változott a szörnyű járványok, a szüntelen háborúk és a gyakori éhínségek miatt is. A középkori orvosok semmit sem tudtak a betegségek igazi természetéről, ezért „gyógyításukkal” inkább kárt okoztak a betegeknél, mint hasznot. Tehetetlenek voltak a sorvadással, a lépfenével, a sárgasággal, a maláriával, a vérhással, a hastífusszal és más halálos betegségekkel szemben. Sokat szenvedtek a középkorban élt emberek a leprától is, amely élő halottá változtatta az embert. Ám a legszörnyűbb középkori betegség a pestis volt. A XVIII. századig csak az segítette ellene, ha sürgősen elmenekültek a fertőzött helyről. A nép emlékezete sokáig megőrizte az emléket annak a pestisjárványnak („fekete halál”), amely 1347–1350 között söpört végig Európán, és egyes országokban a lakosság negyedét-felét elpusztította.

• **XIV. sz. Egy középkori szerző az 1347-ben Szicíliában pusztító „fekete halálról”**

1347 októberében Messina város kikötőjében horgonyt vetettek a genovaiak... (Ők) hurcolták be a kórt, amely a csontjaikig marcangolta őket, és e halálos kórral megfertőződött mindenki, aki csak szóba elegyedett velük; e gyorsan fertőző halált gyakorlatilag sehogy sem lehetett elkerülni... Amikor Messina lakói ráébredtek, hogy a váratlan csapás a genovai gályák érkezését követően szakadt a nyakukba, gyorsan elűzték a hajókat a tengeri kikötőből. A halálos veszedelem azonban a városban maradt és a városlakók teljesen kihaltak... A hullák a házakban maradtak, ahova egyetlen pap, egyetlen hozzátartozó — lett legyen az fiú, apa vagy valamelyik rokon — nem merte betenni a lábát... Az elhunytak házai tárva-nyitva álltak a kincsekkel, pénzzel és értéktárgyakkal; ha bárki is be szeretett volna menni, senki sem állta útját...

Messina lakói, megdöbbenvén e szörnyű és hallatlan csapástól, úgy döntöttek, hogy elhagyják a várost, mintsem hogy meghaljanak...

Egész Sziciliában szétszéledtek... (ezért más) városokat is megfertőzött a pestis Messinához hasonlóan...

1. Hogyan fertőzte meg Messinát a pestisjárvány? Mi segítette a kór elterjedését?
2. Gondolkozz el azon, hogy milyen lehetőségeket nyitott meg a járvány azok előtt, akik bármi áron meg szerettek volna gazdagodni!

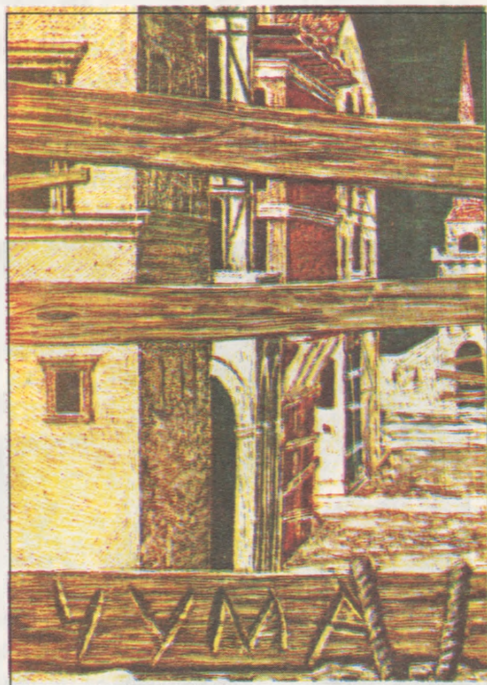
A járványtól való félelem gyakorta gonosz cselekedetekre ragadtatta az embereket. Olyan ostoba hírek terjedtek el, hogy a keresztények kiirtása céljából a zsidók mérgezték meg a kutakat. A nyugat-európai országokban, főleg Németországban, szörnyű zsidópogromok kezdődtek. Életüket és vagyonukat mentendő a zsidók Kelet-Európába menekültek, de az ottani lakók sem fogadták különös lelkesedéssel őket.

A „*fekete halál*” miatt csaknem a felére csökkent Európa lakosságának lélekszáma, ami erősen kihatott a gazdasági életre is. Voltak olyan elvetemült emberek, akik eltulajdonították a járványban elhunytak vagyontárgyait és mesés gazdagságra tettek szert. Sokukból kalmárok és bankárok lettek, ami kedvezett a kereskedelem fejlődésének. A parasztok egyre több terméküket bocsátották áruba.

A lakosság lélekszámának csökkenését okozták a háborúk is, amelyek nélkül szinte elképzelhetetlen az európai középkor. Kiszámították, hogy a nagy népvándorlás, a számtalan háború és felkelés következtében Európa felnőtt lakosságának csaknem az egyharmada elpusztult.

Nem kerülték el az embereket az akkori Európában megszokottá vált éhínségek sem. A X–XI. században minden harmadik-negyedik évben rossz volt a termés. A krónikus alultápláltság miatt legyengült az emberek szervezete, ezért könnyen megbetegedtek.

A középkori európaiak nem voltak hosszú életűek. Életüket háborúban oltották ki, halálos kórnak vagy az éhínségnek estek áldozatul. Az átlagéletkor a férfiak esetében alig haladta meg a 40–45, a nőknél a 35 évet (a nők gyakorta a szülésbe

Így ábrázolta egy kortárs művész a középkori pestisjárvány következményeit

haltak bele). A legtovább, 60 éves korig vagy e fölött, a királyok, papok, **hittudósok** éltek.

A középkor folyamán Európa lakossága vagy lassan gyarapodott, vagy zuhanásszerűen csökkent. A középkor vége felé, amikor a Nyugat némileg kiheverte a „fekete halál” okozta csapásokat, lakosainak száma nagyjából annyi volt, mint napjainkban Ukrajnáé.

„**Fekete halál**” (1347–1350) – Európa történetének legnagyobb pestisjárványa.

Hittudósok – hittudománnyal foglalkozó papi személyek.

Küzdelem a mindennapi betevőért

A lakosság lélekszámának növekedése miatt Európa földhiányos területein túlnépesedés következett be. A földhiány éhínséggel fenyegette a mezőgazdasági munkásokat. Ezért sok paraszt felkerekedett és a városokba költözött, vagy Európa peremterületein keresett szabad földeket. Nyugaton még voltak ilyenek, zömmel erdőségek, mocsarak és más barátságtalan vidékek. Az újonnan érkezetteknek ki kellett irtaniuk az erdőket és a bozotosokat, le kellett csapolniuk a mocsarakat. Verejtékes munkájuk révén az erdők helyén mezőket, kerteket, réteket, gyümölcsösöket és szőlőskerteket hoztak létre. Ezzel foglalkoztak a szerzetesek is, akik a már zsúfolt kolostorokból újakba költöztek át az erdő sűrűjébe. Mivel a régi nyersanyag-lelőhelyek kimerültek, ezért a kézművesek újak után néztek. Például a német ércbányászok egészen Svájcban találtak új vas- és rézérclelőhelyeket. Elkalandoztak Poroszországba, Lengyelországba, Magyarországra is.

Egy paraszt eke elé fogott lóval szántja a földet. Részlet Pieter Bruegel "Ikarosz bukása" c. képéből. XVI. sz.

A franciák segítettek a spanyoloknak a Pireneusokon túl az araboktól elhódított területek művelés alá vonásában. A szerzetesek, parasztok és kézművesek vándormozgalmát a tudósok **belső gyarmatosításnak** nevezték el. A gyarmatosító telepések nem mindig értettek szót az őslakosokkal, ugyanakkor munkájukkal felpezsdítették Európa gazdasági életét, segítettek elkerülni az éhínséget. A belső gyarmatosítás hozzájárult a gazdasági tapasztalatok és a kulturális vívmányok kicseréléséhez.

Belső gyarmatosítás – az anyaország peremterületeinek benépesítése, települések létrehozása más országokban.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen volt az ember és a környezet kölcsönös kapcsolata a középkorban?
2. Mi a belső gyarmatosítás?
3. Mi készítetett sok parasztot, kézművest, szerzetest arra, hogy lakatlan vagy gyéren lakott peremterületekre költözzön?
4. Mivel foglalkoztak a gyarmatosító telepések új lakhelyükön?
5. Milyen nehézségekkel és csapásokkal kellett időről időre szembenéznie a középkor emberének? Miként hatottak ki ezek a problémák az európai országok lakosságára?
6. Hogyan változott Európa lakosságának száma a középkorban?
7. Milyen szerepet játszott Európa gazdasági életében a belső gyarmatosítás?
8. Egyformán bántak-e a középkori európaiak és a nyugati népek a természeti kincsekkel? Mi befolyásolta a természethez fűződő kapcsolatukat?

3. §. A KÖZÉPKORI EURÓPA TÁRSADALMA

Seniorok, vazallusok, parasztok

Európában a középkorban az antik világtól eltérő, hűbéri társadalmi viszonyok alakultak ki. Mit jelent ez? A társadalom felső rétegét a hűbérurak képezték. Csak ők rendelkeztek földtulajdonnal. Ily módon mindenki, aki földet használt, tőlük függött. A hűbérurak előkelőségük és gazdagságuk tekintetében nem voltak egyenlők, rendeket alkottak. A legfelső rendhez tartozott a **király**, az állam összes földjének birtokosa. Bizalmasainak földet adományozott és így módon azok seniorjává lett, ők viszont a vazallusai (szolgái) voltak. A király vazallusai a maguk részéről ugyancsak földet adományoztak a kevésbé tehetős hűbéruraknak, így azok seniorjai, amazok pedig a vazallusaik lettek. A kisebb vazallusok a még kisebbeket juttatták földhöz és így tovább. Következésképpen minden hűbérúr egyszerre volt senior és vazallus is. Magát a királyt, a seniorok seniorát, Isten vagy a pápa vazallusának tekintették. Az ilyen társadalmi kapcsolatokat a történészek **vazallusi rendszernek** nevezték el.

Állapítsd meg, ki volt a tulajdonosa annak a földnek, amit a király a hercegnek ajándékozott, az pedig feudumként tovább adta a grófnak!

A seniort és a vazallust bizonyos kölcsönös kötelezettségek fogták össze. A senior vállalta a vazallus védelmét, felfegyverzését, élelmezését, sőt szórakoztatását, hogy ne unatkozzon. Ha szerencséje volt, akkor jó feleséget is talált neki. A vazallus pedig mintegy a senior gyermeke volt (a szó eredeti jelentése egyébként „kisgyermek”), esküvel fogadta, hogy hűen szolgálja seniorát, tanácsokkal látja el és mindenben segíti. Sokaknak még tetszett is, hogy a senior „kisgyermekéi” lehettek, hiszen a vazallusi kötelezettségek nem voltak túlságosan terhesek, ugyanakkor a senior gondoskodott vazallusa és annak családja biztonságáról és jövedelméről. Egyáltalán nem volt a véletlen műve, hogy valaki egyszerre néhány, sőt több tucat senior vazallusa volt.

Kialakult az alacsonyabb és a magasabb rangú hűbérurak közötti alárendeltség szigorú rendje, amit feltételesen „*feudális létrának*” neveztek. Minden hűbérúr ennek a létrának az öt megillető fokán állt, beérte azzal a tisztséggel, ami előkelőségi foka szerint megillette.

Király – a monarchista államban a legfőbb uralkodó.

Vazallusi rendszer – egyes hűbérurak (vazallusok) személyi függősége más, hatalmasabb hűbéruraktól (senioroktól).

Mindentudóknak

A XIII. sz. végén az egyik német hűbérúr egyszerre húsz senior vazallusa volt, egy másik pedig negyvenháromé.

A vazallus csak a saját seniorának engedelmeskedett, annak, akinek megesküdött (kezét annak kezébe helyezte a következő szavak kíséretében: „Uram, mostantól a te embered vagyok”. Ezért még a király sem számíthatott idegen vazallusok támogatására. A középkorban az volt a szabály: „Az én vazallusom vazallusa nem az én vazallusom”.

A vazallusi rendszer elsőként a frankoknál alakult ki (Martell Károly beneficiummal összefüggő reformjának köszönhetően). Kopasz Károly frank király a IX. sz. derekán megparancsolta, hogy „minden szabad ember válasszon magának seniort”. Később a vazallusi rendszer elterjedt egész Európában.

A hűbérurak között kialakult ilyesfajta kapcsolatrendszert a történészek többsége hűbéri viszonyoknak nevezi.

Ugyanakkor a történészek egy része csak a hűbérurak és a parasztok kapcsolatát tekinti hűbéri viszonyoknak.

A parasztok már a középkor hajnalán függővé váltak a hűbéruraktól. Miért? A parasztok leggyakrabban akkor veszítették el függetlenségüket, amikor a király földet adományozott katonáinak és szolgálóinak. A földet

a parasztokkal együtt ajándékozták oda, mivel munkája nélkül nem termett semmi. A paraszt gyakran önmagát és adományát adta át az egyháznak vagy a hűbérúrnak, hogy megvédje békés munkáját a tomboló erőszak közepette. Függségbe kerültek az elszegényedett parasztok, akiknek a földesurak annak fejében adtak földet, hogy vállalták: ezután csak nekik fognak dolgozni.

Tehát a parasztok nem a földet, hanem a földhöz való jogot veszítették el. Az általuk használt föld megszűnt az övék lenni. Továbbra is önálló gazdák maradtak (az antik világ rabszolgáitól eltérően), de kénytelenek voltak a hűbérúrra dolgozni, akitől függtek. Ezek voltak úgymond a hűbéri viszonyok.

Lovag és fegyverhordozója.
XIII. századi miniatúra.

Ki kire dolgozott?

A középkori ember képzeletvilágában a jól megszervezett társadalom három **rendből** – papokból, lovagokból és parasztokból – áll.

• XI. sz. Részlet Laoni Adalberon püspök művéből

A hívők közössége egyetlen test, az állam viszont három testből áll. Viszont a másik, az emberi törvény, két nagy rendet különböztet meg...Az egyik a kivétel nélkül mindenkit, erőseket és gyengéket egyaránt védelmező harcosoké...A másik rend a parasztok rendje. Ők látják el a világot mindennel: pénzzel, ruházattal, élelemmel. A szabad emberek közül senki sem élhetne a parasztok nélkül... (Ámde) látjuk, hogy a király és a **prelátusok** a parasztjaik parasztjai. A paraszt táplálja az uraságot, az viszont azt állítja, hogy ő eteti a parasztot... Az Isten háza (vagyis a társadalom... három részre oszlik: vannak, akik imádkoznak, vannak, akik harcolnak, és vannak, akik dolgoznak. Ez a három rész, mely együtt létezik, nem szenvedheti a szétválasztást: az egyik által végzett szolgálatok a másik kettő szolgálatának feltételét jelentik; mindenki a maga részéről köteles az együtttest segíteni. Így ez a hármas csoport nem kevésbé egységes, és a törvény így tudott győzedelmeskedni, s a világ így élvezheti a békét.

1. Milyen három rendre osztotta fel a püspök a középkori társadalmat? Milyen kötelessége volt a három rend mindegyikének?
2. Gondolkoj el, mit jelentenek a püspök következő szavai: „... a király és a prelátusok a parasztjaik parasztjai”? Helyes-e az állítás?

Rendek – a lakosság egy nagyobb csoportja, amely örökletes jogokkal és kötelességekkel rendelkezett.

Prelátus – a katolikus főpapok elnevezése.

A társadalom szerkezetéről vallott ilyesfajta elképzelés egyáltalán nem volt különös, mivel a középkori városok megjelenése előtt a társadalom valóban három fő rendből: papokból, lovagokból és parasztokból állt. Egyikük hiánya esetén a társadalom nem tudott volna fejlődni.

Vizsgáljuk meg külön-külön mindegyik társadalmi rendet.

„Akik imádkoznak...”

Európa középkori társadalmában a papság foglalta el a legtiszteletreméltóbb helyet. Létrejötté még a középkor hajnalán kezdődött, amikor a kontinens kereszténnyé vált. Legfőbb feladatai közé tartozott a szentmisék megtartása és a szentségek (keresztelés, házasságkötés, áldozás, gyónás stb.) kiszolgálása.

A papság nem volt teljesen homogén. Különböző rangfokozatokkal rendelkezett: a legmagasabb rangokat a prelátusok, a legalacsonyabbakat az egyszerű papok és segítők viselték. A papokat ezenkívül „fehérekre” (ide tartoztak a papok és az istentisztelet idején segédkező személyek) és „feketékre” (barátok, szerzetesek) osztották. A szerzeteseknek kezdettől fogva tilos volt házasságot kötniük. A latin (nyugati) „fehér” papságra ez a tilalom a XI. században terjedt ki.

A papok és a szerzetesek különböző társadalmi csoportokból kerültek ki: ott volt köztük a hűbérúr legkisebb fia (kolostorba adták, hogy ne követelje az atyai örökséget) és a parasztok gyereke is.

A pappá szentelést a püspök végezte, aki gondoskodott arról, hogy a felszentelt személynek legyen „titulusa” – garantált jövedelme. „Titulussal” rendszerint a helyi földesúr látta el a papot, ezért a XI. századig a papság erősen függött a világi előkelőségektől. A középkori Európában rendszerint a földadomány jelentette a „titulust”.

A papok a világi emberek között éltek, a szerzetesek pedig többnyire a kolostorok falai mögött. Az volt a vélemény, hogy a szerzetesek nagyobb lelki hőstettet visznek véghez, és imáik könnyebben eljutnak Istenhez. Ahhoz, hogy valaki szerzetes legyen, bizonyítania kellett munkabíró képességét és engedelmességét. A novíciusok (szerzetesnövendékek) még visszatérhettek a világi élethez, de a felszentelés után már örökre a papok közé tartoztak.

A kolostorokat többnyire királyok és világi urak alapították. A kolostornak földet adományoztak, de cserébe ők nevezhették

A három rend. A feliratok jelentése: „Te imádkozz!”, „Te oltalmaz!”, „Te dolgozz!”.

XV. századi metszet

Vándorszerzetesek. XV. századi
miniatúra

Apácák. Középkori miniatúra

ki a szerzetesek főnökeit, az *apátokat*, akiket szolgálójuknak tartottak. A szerzetesek kihasználták a világi emberek páni félelmét a halál utáni büntetéstől és igyekeztek rábírní őket arra, hogy „lelki üdvösségükért” adományozzák vagyonukat a kolostornak. Így aztán a középkori Európában a kolostorok sok paraszt földjét megszerezték.

„Akik harcolnak...”

A középkori Európa második uralkodó társadalmi rendjét a hűbérurak képezték.

Valamennyi hűbérúr lovagnak, azaz lovas katonának számított. A lovagok a háborúban érezték igazán jól magukat. A háború végeztével a lovagok a következő hadjárat kezdetéig *lovagi tornákon* és sólyomvadászatokon tették próbára erejüket és bátorságukat (a nyilat és az íjat alantas fegyvernek tekintették). A lovagi tornákra az ország legtávolabbi sarkából is érkeztek lovagok, hiszen nem csak megmutathatták a tudásukat, hanem meg is gazdagodhattak (a legyőzött ellenfél lovát és fegyverét a győztes kapta meg, akinek a vesztes még váltságdíjat is fizetett).

A lovagok nem dicsekedhettek tanultságukkal, teljesen a katonáskodásnak éltek, amire igen büszkék voltak. A többi embert, főleg az őket tápláló parasztokat megvetették.

Angol lovag a XIV. sz.
végén, a XV. sz. elején.
Hasonlítsd össze a XIII.
századi lovag és
fegyverhordozó fegyverzetét
(33. old.) a XV. századi
angol lovagével. Mi volt a
változások oka?

Nemes hölgy
solyomvadászaton

A városban a házakra címeres zászlókat tűztek, amelyek alapján a városlakók megtudhatták, melyik lovag érkezett a tornára

Furcsamód az elesettek védelmezőinek tartották magukat, bár igazából elnyomták őket.

Forrásmű

• XIII. sz. Részlet Heisterbachi Cezarius „Dialógus a csodákról” c. művéből

Élt Szászországban (Németország területén) egy Ludolf nevű lovag, aki valóságos zsarnok volt. Egyszer új bíborszínű ruháját magára öltve az úton vágatott és találkozott a szekerén utazó paraszttal. A kerekek alól felfröccsenő sár beszennyezte a lovag ruháját, aki ekkor mérhetetlen göggyében kirántotta a kardját és lecsapta a paraszt egyik lábát.

Szerinted a lovag csak a heves vérmérséklete miatt bánt el ilyen kegyetlenül a védtelen paraszttal?

A lovag fegyvere egy szál hosszú pengéjű, kereszt alakú markolattal ellátott kard volt. Testét acélgyűrűkből kovácsolt hajlékony páncéling védte. A XIV. században a tűzfegyver megjelenésével ezt lemezekből álló, a teljes testet védő **vért** váltotta fel. A lovag fejét csúcsos **sisak**, arcát pedig **sisakrostély** védte. A lovagnak hatalmas címeres pajzsa volt. A lovag öltözetének színe megegyezett **címerével**. Ha a címer több színes részből állt, akkor a lovag ruházata ugyancsak több színű szövetdarabokból készült. Harc közben a lovag igyekezett kiütni ellenfelét a nyeregből, aki ezt követően már képtelen volt talpra állni nehéz vértjében.

Vért – a harcos és a csatáló testének védelmére szolgáló, fémből vagy bőrből készült tartozék.

Sisak – fémből vagy bőrből készült fejfedő, ami a lovag fejét védte.

Sisakrostély – a sisaknak az arcot védő, mozgatható része.

Címer – valamely állam, város vagy nemzetség ismertető jelvénye.

Lovagi torna – lovagi verseny a középkori Nyugat-Európában.

Mit gondolsz, miért volt csúcsos a sisak?

• XII. sz. Részlet a Roland énekből

...Roland elsiratja a kardját:
 Ó, Durandale-om, szentséges szépségem!
 Rejted aranymarkolatodban
 Az örök ereklyéket: Péter fogát és a
 Szentséges Basileia szent vérét,
 a szentséges Denis haját és a szentséges
 szűz ruhája foszlányát! Nem lehet,
 hogy pogányok birtokába kerülj,
 Hisz csak keresztényeket szolgálhatsz.

1. Hogyan viszonyultak a lovagok a fegyverükhöz?
2. Gondolkoj el rajta, hogy a lovagok miért hozták kapcsolatba fegyverüket a keresztény szentségekkel!

A mondabeli hős, Roland ünnepélyes lovaggá ütése. Középkori miniatúra részlete.

A lovagnak külön **becsületkódex** szerint kellett élnie. A lovagi becsület nem engedte meg, hogy egyenlőtlen harcba bocsátkozzon, ugyanakkor megkövetelte a bőkezűséget. A háborúban vagy a lovagi tornán szerzett javakat a lovas elpazarolta, eladományozta, eljátszotta, elitta, csupán csak azért, hogy ne tartsák farknak. Szégyenletes dolognak számított, amikor a lovas nem tartotta be adott szavát vagy elárulta seniorját, vagy nem volt fülíg szerelmes egy hölgybe, esetleg gyávanak bizonyult. Meg kellett vetnie a kereskedelmet és a kétkezi munkát.

Sólyomvadászat. XIII. századi miniatúra

Becsületkódex – azoknak a magatartási szabályoknak az összessége, amelyek megsértése szégyellni való dolognak bizonyult.

Valójában azonban a lovagok között is volt sok hitszegő, kapzsi és olyan, aki durván bánt a hölgyekkel. A lovagokat nem szerették, a parasztok pedig egyenesen gyűlölték őket mint elnyomóikat.

A középkor vége felé a „tűzokádó csövek”, vagyis a löfegyverek európai elterjedése következtében a lovagok fokozatosan kikoptak a történelemből. Sok olyan lovas, aki csak a háborúból tudta magát eltartani, beállt rablónak és végérvényesen maga ellen fordította a társadalmat.

Mindentudóknak

A lovagi tornán aratott győzelmet úgy tekintették mint a győztes szíve hölgyének felajánlott hőstettet. A győztes odaügetett szíve választottjához és kezét homlokához emelte, mintegy eltakarta szemét a kápráztató szépségtől. Később ez a mozdulat a tisztelet jelévé vált. Így alakult ki a katonai tiszteletadás, a szalutálás.

Kíváncsiaknak

A lovagok nevelése már gyermekkorukban elkezdődött. Aki lovag szeretett volna lenni, annak először hét évig apródként kellett szolgálnia egy lovag mellett. A lovaggá ütés ünnepélyes keretek között zajlott le. Az avatás előtt az ifjú egész éjszaka imádkozott a kápolnában. Reggel az oltárra helyezte és Istennek ajánlotta fegyverét, majd meghallgatta a misét és megáldozott. A senior vagy a püspök csak ezt követően övezte fel a lovagi karddal. A felavatott lovag seniorjának vazallusa lett.

„Akik dolgoznak...”

A középkorban a parasztság látta el élelemmel a társadalmat. Ugyanakkor nemcsak élelmiszereket állítottak elő, hanem fontak, szőttek és háztartási eszközöket is készítettek.

A parasztok önmagukra és földesurukra is dolgoztak. Munkájuk gyümölcsének egy részét különböző formában kapta meg a földesúr. Egyesek élelemmel (gabonafélékkel, bogyókkal, gombával, hallal, mézzel stb.) látták el, mások munkaeszközeikkel művelték meg a földjét, megint mások pénzt adtak neki. Viszont hogy pénzhez jussanak, a piacon el kellett adni a termékeiket. A paraszt az uraság engedélye nélkül sem vagyonát nem hagyhatta örökül a gyermekeire, sem lányát nem adhatta férjhez. Magas fizetség ellenében kénytelen volt gabonáját az uraság malmában őröltetni, kenyerét a sütődéjében süttetni, szőlejét annak présével kipréselni. A parasztok egy része nem hagyhatta el az uraság földjét. Ők voltak a röghöz kötöttek, más szóval a **jobbágyok**. Ezeknek a parasztnak volt a legnehezebb az élete. Ugyanakkor a XIV. században a hűbérurak válságdíj ellenében kezdték tömegesen szabadon bocsátani a jobbágyokat.

Dolgozó parasztok. XV. századi miniatúra

Jobbágy – olyan paraszt, aki nem hagyhatta el az uraságot.

• **XIII. sz. Részlet Beaumanoir francia jogász „Beauvaisis szokásjoga” című művéből**

A jobbágyok függőségének sokféle formája létezik. A jobbágyok olyan nagy mértékben alá vannak rendelve seniorjaiknak, hogy azok rendelkeznek vagyonuk fölött, élet és halál urai, tetszés szerint, joggal vagy jogtalanul, tömlőcbe vethetik őket, és ezért, Istent kivéve, senkinek sem tartoznak felelősséggel. Másokkal szemben kegyesebben járnak el, mivel ezektől, amíg még élnek, a seniorok semmit sem követelhetnek tőlük... az **úrbéren**, a **járadékon** és az **úrdolgán** kívül... Ha meghalnak, vagy egy szabad nőt feleségül vesznek..., összes vagyonuk a seniorra száll... És ha... (a jobbágy) meghal, nincs más örököse, csak a senior, a jobbágy gyermekei nem kapnak semmit, ha nem fizetnek váltságdíjat a seniornak.

1. Milyen kötelességeket teljesítettek a parasztok a seniorokkal szemben?
2. Egyforma volt-e minden beauvaisis-i paraszt helyzete a XI–XII. században?

A paraszt és a hűbérúr függött egymástól, de ez nem javított a közöttük fennálló viszonyon. Veszedelem esetén a parasztok nem tekintették urukat többé oltalmazójuknak, elveszítettek minden tiszteletet irántuk, sőt fel is lázadtak ellenük. A parasztok elkeseredettségének és haragjának ilyen formában történő megnyilvánulása csak rontott a helyzetükön, mivel a hűbérurak a parasztok által okozott összes kárt a parasztokkal térítették meg.

A középkorban a parasztok **faluközösségekben** éltek. Így könnyebb volt megvédeni érdekeiket, népi és kulturális hagyományaikat. Közösen használták a földeket (erdőket, vizet, réteket, parlagföldeket). Napjaikat nemcsak az inuk szakadtáig végzett munka töltötte ki, hanem közös vígasságokat – mulatozásokat, táncmulatságokat és játékokat – is rendeztek.

Középkori falu. XII. századi miniatúra. A kép alapján készíttetek beszámolót a középkori parasztok életéről.

A társadalom többi része

A középkori városok megjelenése nyomán összetettebbé vált a társadalom szerkezete. Az iparosok, kereskedők, **értelmiségiek** stb. személyében új lakossági rétegek alakultak ki. Fokozatosan létrejött a városi rend, amely külön jogokkal és kötelességekkel rendelkezett, és egyre nagyobb szerepet játszott a társadalom életében.

A XIV–XV. században a lovagokat a **nemesi rend** váltotta fel. Ennek voltak a tagjai a királyi udvar magas rangú tisztségviselői, a vazallus katonák, vagyis azok a hűbérurak, akik egyforma örökletes előjogokkal rendelkeztek, azonos erkölcsi normák szerint éltek. A nemesek alantas tevékenységnek tartották a testi munkát vagy a kereskedelmet. A parasztok munkája révén tartották fenn magukat, a hadseregben vagy a királyi udvarnál szolgáltak. Szinte mindenütt szembehelyezkedtek az alsóbb rendekkel, uralkodni akartak fölöttük. A nemesség maga is felső és alsó nemességre tagolódott. A nemesség felső rétegéhez tartoztak az ősi arisztokrata nemzetségekből származó (nemesi múlttal bíró) személyek, akik megfelelő nemesi címmel rendelkeztek. Angliában például ők voltak a lordok, akikhez a hercegek, márkik, grófok, vicomte-ok és bárók tartoztak. Azokat a személyeket, akik nem nemesnek születtek, hanem állami szolgálatban szerzett vagy vásárolt nemességgel rendelkeztek, másodrangú nemeseknek tekintették. Az alsó nemességet a lovagok alsó és középső rétege alkotta.

Értelmiségiek (entellektüelek) – szellemi tevékenységet folytató emberek (tudósok, tanárok, írók, művészek stb.).

Faluközösség – az egy településen élő és a föld bizonyos részét közösen használó parasztok közössége.

Nemesség – a középkor végén a lovagok helyébe lépő uralkodó réteg, amelyet nagy-, közép- és kisbirtokosok alkottak.

Járadék – a hűbérúr által megkaparintott föld jövedelmének egy része.

Úrdolga – a jobbágy kötelező ingyenes munkája földesura vagy az állam javára.

Úrbér – a földtulajdonosnak a földhasználatért fizetett díj.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Magyarázd meg a következő fogalmak jelentését: rendek, hűbérúr, senior, vazallus, lovag, nemes, úrdolga, úrbér, járadék!
2. Milyen fontosabb rendek alkották a középkori társadalmat? Jellemezd mindegyik társadalmi rendet a következő ismertetőjegyek alapján:
 - a) a társadalmon belül elfoglalt helye;
 - b) jogok és köteleességek;
 - c) alapvető tevékenység!
3. Sorold fel a paraszt hűbérúrtól való függésének formáit! Magyarázd meg, hogy a parasztok miért engedelmeskedtek a hűbéruraknak!
4. Mivel foglalkozott a parasztok faluközössége?
5. Mi a lovagi becsületkódex? Betartották-e a lovagok mindig az előírt szabályokat? Ha nem, akkor miért volt rá szükségük?
6. Gondolkozz el rajta, hogy a lovagok miért szerették a lovagi tornákat!
7. A lovagi becsület szabályai nem mindenben feleltek meg a keresztény erkölcsnek, amely a felebaráti szeretet hirdette és elítélte a vérontást, az erőszakot. Találd ki, hogy az egyház általában miért békélt meg ezzel a helyzettel!

8. Csak a hűbérurak osztódtak seniorokra és vazallusokra? Lehetett-e a paraszt vazallus vagy senior? Válaszodat indokold meg!
9. Mi volt a közös és az eltérő a lovagokban és a nemesekben?
10. A nemesek szerették őseiket antik ősoktól, bibliai személyektől (Brutustól, Nagy Sándortól, Noétól, sőt Ádámtól és Évától) eredeztetni. Szerinted miért?

Szülők és gyermekek

Milyen volt a házasság és a család a középkori Európában? A középkor hajnalán a házasságkötés szabályait a római és a barbár szokások határozták meg. A római jog törvénybe foglalta a korai, 12 éves korban kötött házasságot, de a középkor végére Európában már pár évvel idősebb korban köthettek házasságot. A barbárok hagyományai, az antik szokásoktól eltérően megengedték a rokonok közötti házasságot, viszont tiltották azt a szabad emberek és a rabszolgák között.

Az európai népek áttérése a keresztény hitre megváltoztatta a házassági viszonyokat. Az egyház megkövetelte, hogy a házasságkötések legyenek önkéntesek, nyilvánosak és természetesen egyháziak, a házasságok pedig szilárdak. Elítélte a házasságtörést, és következetesen azt ajánlotta a világi személyeknek, hogy hétszer is gondolják meg a házasságkötést.

Bajor Izabella lakodalmas menete 1389 nyarán bevonul Párizsba. XV. századi miniatúra. A kép alapján beszélj arról, hogy milyen volt a koronás főknászmenete Franciaországban

A középkori Európában még nem létezett a házastársak egyenlősége. Bár a középkori költők megénekelték a nők szépségét és bájosságát, de a hétköznapi életben a férfiak lenézték a nőket. Mi volt ennek az oka? Először is, a háborúktól rengeteget szenvedett középkorban a testi erőt és a küzdőszellemet becsülték a legtöbbre. Másodsor, azt, hogy a nők gyermekeket tudnak szülni, inkább rossz, mint jó dolognak tartották. Harmadszor, az egyház túlbuzgóságában elhitette a hívekkel, hogy összes bajuknak „Éva őszanya” engedetlensége az oka.

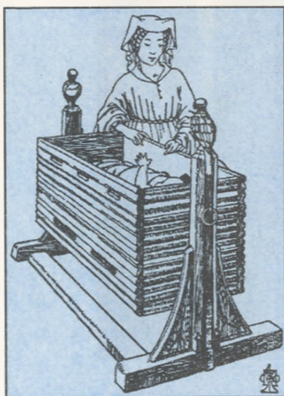
• XV. sz. Részlet Christine de Pisan „A nők városa” című könyvéből

Azoknak a férfiaknak, akik testi hibáik miatt rágalmazzák a nőket, gyenge és beteges a teste, észjárása kifinomult és ördögi. Tehetetlenségük miatt érzett fájdalmukra nem találnak másképpen gyógyírt, csak úgy, ha bosszújukat a nőkön töltik ki...

Irigységből a nőket becsmérelik azok a... férfiak is, akik... tudatára ébredtek, hogy sok nő szellemdúsabb és nemesebb lelkű náluk...

Ami pedig azokat a férfiakat illeti, akik örömeiket lelik abban, ha kigyóbékát kiabálhatnak, nem meglepő, hogy a nőket ócsárolják, vagy pedig többnyire minden adandó alkalommal mindannyiójukat megszólják... Minden emberfia, aki mindenki füle hallatára a nőkön köszörüli a nyelvét, teszi ezt... a józan ész és a természet ellenére. Teszi ezt a józan ész ellenére, mert nagyfokú hálátlanságról tészten tanúbizonyságot: a nők jótéteményei annyira számosak, hogy a férfiú bármennyire is igyekezzék, soha sem boldogul nélkülük, mindenkor rá lesz szorulva a nő segítségére. Teszi ezt a természet ellenére, mert nincs egyetlen olyan teremtmény – sem állat, sem madár –, amely ne szeretné a maga párját, és az eszes ember számára teljességgel természetellenes lenne, ha ellenkezőleg cselekedne.

1. Mivel magyarázza Christine de Pisan, hogy egyes férfiak becsmérelik a nőket?
2. Miben látja a nők elleni támadások természetellenességét?
3. Ha újságíró lehettél volna a középkorban, miket kérdeztél volna egy család tagjaitól? Milyen válaszokat kaptál volna?

„Tente, baba, tente...”

Keresztelőmedence a templomban

Az első utazás. Így vitték a csecsemőket

Ismerkedés a világgal a magasból

Derék legény lesz belőlem

Oda a bozont

A vízimalom a középkori technika csodája

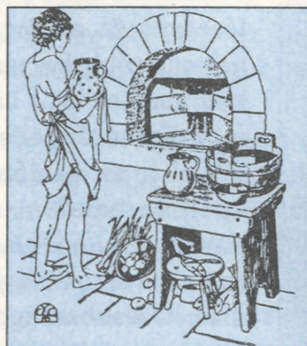
Kisbojtár

A kisfiú segít édesapjának vizet meríteni a kútból

A dobos segédje

Egy fiú edényt mosogat a vár konyhájában

Iskolás fiú megvesszőzése

A gyerekeket, főleg a fiúkat, szerették és dédelgették. Ugyanakkor úgy bántak velük, mint a kis felnőttekkel. A falusi gyerekek már úgy nyolc éves koruktól fogva segítettek szüleiknek a gazdaságban (libát vagy tehenet legeltettek, aratáskor kalászt gyűjtöttek stb.). A fiúkat néha beírták az iskolába, de többnyire inasnak adták valamilyen mesterhez. A lányokat még a tehetősebb szülők is ritkán adták iskolába. A 14–15 éves gyerekek már maguk keresték meg a kenyerüket.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Milyen szerepet játszott az egyház a középkorban élt emberek házasságkötésében és házasságátalában?
2. Ideálisak voltak-e a házasságon belüli viszonyok a középkori Európában? Válaszodat indokold meg!
3. Szerinted a mai európai család mennyire emlékeztet a középkori családra, és miben különbözik tőle?

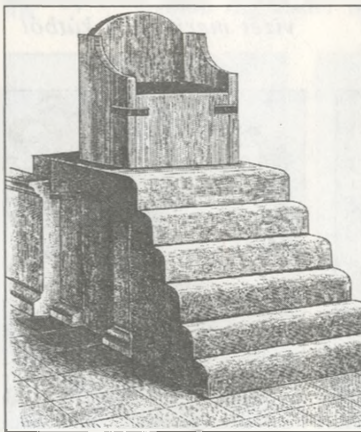
Segíts Kliónak!

Az olvasmány és a hozzá tartozó rajzok alapján írd fogalmazást arról, hogy milyen volt gyermeknek lenni a középkori Európában!

4. §. AZ ÁLLAM A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

„Király, királyfi...”

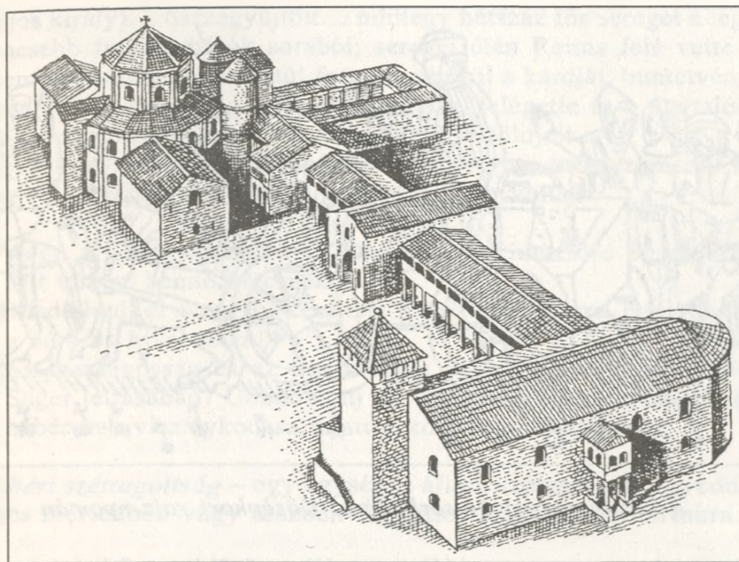
A Római Birodalom területén letelepedett germánok a magukénál fejlettebb állami berendezkedést találtak. Uralkodóiknak megtetszett a

Nagy Károly márványtrónusa az aacheni dómban

császárok szilárd hatalma. Viszont a germán konungok, a majdani királyok, egyik napról a másikra nem tudtak lemondani a népgyűlésekről és az öregek tanácsáról. A germánoknak több évszázadra volt szükségük, hogy kiépítsék az erős hatalommal rendelkező államot. Ezt a történetészek *monarchiának* hívják, mivel a monarcha örökletes egyeduralmára épült (a hatalom apáról fiúra szállt). Európában a *monarchákat* királyoknak nevezték (az elnevezés Nagy Károly nevéből származik), Oroszországban pedig cároknak (Cézár neve után).

Az első frank királyok hatalma még gyenge volt, de folyamatosan erősödött. Emlé-

Nagy Károly aacheni palotája. Rekonstrukció

kezettek vissza a soissons-i váza történetére: Chlodvig konung nem azonnal végezte ki az engedetlen harcost, hanem csak egy év elmúltával, amikor úgy érezte, már elegendő hatalommal rendelkezik. A frank királyok főleg katonai sikereik, növekvő gazdagságuk révén, az egyház támogatásával szilárdították meg a hatalmukat.

A királyok még abban az esetben sem tudtak egy nagy országot önállóan elkormányozni, ha az egyháztól meg is kapták a császári címet. Szükségük volt még hadseregre, hivatalnokokra, bíróságokra, mindarra, amit együttesen államnak neveznek. Ám az állam nem egy csapásra jött létre. Még Nagy Károlynak sem voltak saját miniszterei és egyéb tisztségviselői; őket a palotaszolgák – kamarások, lovászok, szabók stb. – pótolták. A tartományokban a legnagyobb törzseket a hercegek irányították (ez a tisztség örökletes volt). A kisebb területek a grófoknak voltak alárendelve. A határ menti **örvidékek (gyepűk)** élén az örgrófok álltak. A császár a birodalom legtávolabbi vidékeire megbízott ellenőreit, a királyi küldötteket irányította.

Nagy Károlynak nem volt fővárosa, mert egész életét hadjáratokban élte, vagy folyton a birodalmat járta. A frankok császára a leggyakrabban Aachenben szállt meg, ahol szeretett megmártózni a hévízforrásokban. Halála után ebben a városban is temették el.

Nemcsak Nagy Károly, hanem más monarchák is állandó utazgatással töltötték az életüket. Ennek a hírközlési eszközök hiánya volt az oka. A király nyomában haladt az otthon nyugalma után sóvárgó udvari népség, amely „karavánra vagy vonuló katonaságra” emlékeztetett. Akkortájt másképpen nem lehetett az államot kormányozni.

A királyi udvar költözködése. Középkori rajz nyomán

Monarcha – a monarchiában az állam örökletes feje.

Monarchia – egyszemélyi, többnyire örökletes állami főhatalom.

Mindentudóknak

Még a frankok által költött legenda számol be arról, hogy állítólag Chlodvig megkeresztelésének napján egy hónál is fehérebb galamb szállt le és egy kis edényben illatos szentelt olajat, krizmát hozott. A szentelt olaj soha sem fogyott el, mert mindig utánaöltötték; Reims városában, a Saint Rémy kolostorban őrizték. A reimsi érsek ezzel kente be a francia királyok homlokát, kezét, mellét és hátát. A királyokat ezért „Isten felkentjeinek” is nevezték. Azt hitték, hogy isteni kegyelemben részesültek és csodatévőkkel lettek.

„Állam az államban”

Európa szempontjából a középkor a **hűbéri szétagoltság** időszaka volt. A helyi uralkodók – hercegek, grófok és más bárók, vagyis a király vazallusai – a hatalom birtokosai voltak, alig hallgattak a monarchára, birtokaik állam voltak az államban. Előfordult, hogy a királynak erőszakot kellett alkalmaznia velük szemben.

- **XI–XII. sz. Részlet Suger (Sugerius) apát „Kövér Lajos életírása” című művéből**

A hatalmas és fékevesztett Ebles de Roucy báró és Guisch fia eltékozolta a szeretett reimsi egyház és a hozzá tartozó templomok vagyonát. E templomoknak mérhetetlen és mételyező zsarnokság lett az osztályrésze. Neki (a bárónak) a hadügyekben tanúsított buzgalmánál (dölyfőssége annyira mérhetetlen volt, hogy olyan hatalmas sereggel vonult Hispánia ellen, amilyenel csak a király rendelkezhetett volna) csak a határtalan fősvénysége volt nagyobb, ami rablások, garázdaságok és mindennemű bűncselekmények elkövetésére ösztöklélte...

(Lajos király)... összegyűjtött... mintegy hétszáz fős sereget a legbátrabb és legnemesebb francia bárók sorából; seregei élén Reims felé vette az útját... Csaknem két hónapon keresztül forgatta vitézül a kardját, büntetvén a latrokat, akik templomokat fosztogattak, elpusztította, felégette és a martalócok kezére juttatta e zsarnok embernek és cinkosainak a földjeit...

Ez a háború nemcsak Ebles báró ellen folyt, hanem a szomszéd bárók ellen is, akik rokonsággal együtt... elég számosan voltak.

1. Vajon minden szempontból hitelesnek tekinthető-e Suger beszámolója? Mit találsz benne kétesnek?
2. Gondolkodj el azon, mi készítette Kövér Lajost arra, hogy hadba induljon a báró és hívei ellen!
3. Az igazságosság és az irgalmasság példaképének tekinthető-e a király Suger leírásában? Gondolkodj el rajta, hogy ki szenvedett a legtöbbet a hűbérurak viszálykodása miatt a középkori Európában!

Hűbéri széttagoltság – egy egységes állam szétesése az egyeduralkodótól teljes mértékben vagy részben független több hűbéri birtokra.

Ugyanakkor politikai káosz nem alakult ki a Nyugaton a középkorban. A király nem vált vazallusai bábjává, mert azok, akárcsak az egyszerű emberek, nem kívánták az állam megsemmisítését.

Mi volt az oka a középkori Európában a királyi hatalom gyengeségének és a hűbéri széttagoltságnak? Elsősorban azt a káros hagyományt kell megemlítenünk, hogy az állami birtokokat felosztották az egyeduralkodó fiai között. A fiúk aztán háborút indítottak az atyai örökségért, és egyre-másra átszabdalták az állam határait. Másodszor, az a körülmény, hogy a király földet adományozott vazallusainak, megsokszorozta a tőle független főméltságok számát. Tudniillik, a nagybirtokos várat építhetett, vazallusokat szerezhetett, saját katonaságot tarthatott, azaz önállósíthatta magát a királyi hatalomtól. Ezek a királykák többnyire háborúskodással és szórakozással töltötték az életüket.

A monarchia felölti álarcát

A hűbéri széttagoltság Európában nem tarthatott örökké, mivel mindenkinek nagyon hamar elege lett belőle. A véget nem érő torzsalkodások a nagy hűbérurak között a gyenge királyi hatalom mellett sokba került a társadalomnak, mivel pusztulást és halált hoztak magukkal. Mindenki – a kis- és középbirtokosok, a városlakók, a parasztok – belefáradt a viszálykodásokba. Sokan tisztában lettek vele, hogy a monarchia egyeduralkodója, még ha zsarnokságba csap is át, kevésbé káros, mint a politikai zűrzavar.

Európában a XIII–XV. században a királyi hatalom arra használta fel a társadalomnak az erős kormányzás iránti igényét, hogy megerősítse pozícióit. A lázadó előkelőségek megzabolázása érdekében megerősítette a hadsereget és a hivatalnoki kart. Az ehhez szükséges pénzeszközöket új adó bevezetésével és a régi **adók** emeléséből teremtették elő.

• XIII. sz. Részlet Aquinói Tamás középkori filozófus és teológus „A fejedelmek kormányzásáról” című művéből

Ha választanunk kell két rossz közül, akkor azt válasszuk, amelyik kevesebb bajjal jár. A monarchiából még akkor is kevesebb baj származik, ha zsarnokság lesz belőle, mintha sok főúr kormányoz, és kormányzásuk torz alakot ölt...

Amennyiben a legjobbnak tekintett kormányzás nemkívánatosnak tűnik a zsarnokság veszélye miatt, a zsarnokság pedig... legtöbbször sok személy uralkodásából jön létre..., akkor arra a következtetésre jutunk, hogy előnyösebb dolog egyetlen egyeduralkodó hatalma alatt élni, mintsem sok főúr uralkodását elviselni.

Miért a monarcha erős uralma volt rokonszenvesebb Aquinói Tamás számára?

Minél erősebben szorította az adóprés a parasztokat és a városlakókat, annál nagyobb volt az államban a lázadás kirobbanásának veszélye. A baj elkerülése érdekében a királyi hatalom a nemességnél, a papságnál és a kereskedőknél (a legnagyobb befolyással bíró társadalmi rendeknél) keresett támogatást. Ennek megvalósítása céljából a XIII–XV. században több európai országban a nevezett társadalmi rendek képviselőiből **tanácskozó hatalmi szerveket** hoztak létre.

Ezeket az államhatalmi szerveket a különböző országokban eltérően nevezték. Angliában parlament, Franciaországban rendi országgyűlés, Spanyolországban Cortes, Németországban Reichstag, Magyarországon országgyűlés, Lengyelországban és Csehországban szejm, Oroszországban дума lett a nevük. A legfontosabb szerepet a nemesség és a papság képviselői játszották, a városi közigazgatás tagjainak csak harmadrangú szerep jutott. Egyes országokban e hatalmi szervezet rendszeresen összehívták, időnként országos ügyekben döntöttek, ráadásul gyakran nem is úgy, ahogy a király szeretne volna. Ugyanakkor az esetek többségében a király hívta össze az üléseket, aminek folytán a monarchia **rendivé** vált; erővel is elfogadtatta a gyakorta népszerűtlen rendelkezését (például a beleegyezést egy új adó bevezetésére). Az első képviseleti hatalmi szervek engedelmes eszközök voltak a monarcha kezében és annak hatalmát támogatták.

Tanácskozó hatalmi szervek – olyan hatalmi struktúrák, amelyeknek a döntései a monarcha (király) beleegyezése nélkül nem bírnak törvényhozó erővel.

Adó – az állam által megállapított kötelező befizetés a lakosság, a vállalatok, a szervezetek stb. részére.

Rendi monarchia – a képviseleti hatalmi szervek által korlátozott monarchia.

Themisz birodalma

A középkori Európa írott törvények szerint élte napjait. A középkor kezdetén a barbárok az egykori Római Birodalom területén törvénygyűjtemények alapján pereskedtek. E gyűjteményekben erőteljesen megmutatkozott a különböző társadalmi csoportok jogi egyenlőtlensége. A

Istenítélet

Egy kárvallott bírósághoz fordul

Római Birodalom lakosság a római **joghoz** igazodott, amelynek hatására kialakult a fiatal királyi törvénykezés. A frank királyok a VIII–IX. században közzétették a **capituláréknak** nevezett törvényeiket. A XII. századra annyira kiterjedésedett az európai törvénykezés, hogy az egyes, különálló törvényeket két nagy gyűjteménybe – a „Polgári jogok gyűjteményébe” és az „Egyházi jogok gyűjteményébe” – rendezték. A keresztény Európában az egyházi törvények beleavatkoztak a polgári életbe is (például a házasságkötésbe és a családi életbe) és mértékadóbbak voltak a polgári jognál.

Themisz – igazságszolgáltatás, az ógörög mitológiában az igazság istennője.
Jog – a polgároknak az állam által törvénybe foglalt jogai és kötelességei.
Capitulárék – a frank királyok törvényei és rendelkezései.

A középkori Európában fokozatosan kialakult a rendi bíraskodás. Ez azt jelentette, hogy mindegyik társadalmi rendnek – a nemességnek, a papságnak, a városlakóknak – megvolt a maga bírósága. Csak a parasztok nem rendelkeztek saját bírósággal, peres ügyeiket az uraságaik bíróságai vagy az uraságok által kijelölt bírák intézték.

Az államon belül a legfelső bírói hatalmat a király gyakorolta, de persze panaszával nem juthatott bárki emberfia a király elé. Hogyan szolgáltatott igazságot a király? Ha túlságosan szövevényes volt egy ügy, akkor az isteni igazságszolgáltatáshoz fordult, úgynevezett istenítéletet rendelt el. A lovagok számára ez a bajvívást jelentette. Úgy vélték, hogy Isten nem engedi meg az ártatlan személy vereségét. A bajvívásra a lovagok zsoldos katonákat is kiállíthattak maguk helyett.

• A „Szász tükör” szokásjog-gyűjtemény a perdöntő bajvívásról

Bárki emberfia elállhat a bajvívástól azzal a személlyel, aki alacsonyabb származású nála... A bírónak két segítőt kell kirendelnie mindegyikőjük mellé, akik megvívnak helyettük... Teljes vértetben, fegyverrel kell bírójuk elé állni, és esküt kell tenniük: egyikük arra esküszik, hogy az általa felhozott vádak igazak, és Isten őt úgy segítse; a másik arra esküszik, hogy ártatlan, és Isten őt úgy segítse. A nap állásához képest egyformán kell felállítani őket (hogy a nap ne süssön egyikőjük szemébe sem) az első összecsapás idejére; ha

az lesz a győztes, akit vádoltak akkor büntetésben lesz része; ha viszont ő kerekedik felül, akkor mentesül a bírság és a büntetés alól.

Megvolt-e a legkisebb esélye is annak, hogy a bajvívás eldönthette, kinek van igaza, és ki a vétkes? Válaszodat indokold meg!

Gyakorta **ordáliák**, istenítéletek (forró víz, tűz, tüzes vas) segítségével igyekeztek megállapítani az egyes személyek bűnösségét. Az egyház felemelte szavát ezek ellen a kegyetlen és balga próbatételek ellen, amelyeket végül is betiltottak.

• XII. sz. Részlet a „Trisztán és Izolda” című francia legendából

Izolda előttünk itten áll
Nyíljon hát szája igazságra
A valót előttünk ím feltárja.
És mi majd próbára tesszük őt:
Vegyén hát kezébe előbb
Izzó vasat, jó darabot,
Mit néki pribékünk adott.
Markolja erősen, és ha kezének
Hófehér bőre nem ég meg,
Állja a tűznek hevét,
Akkor örökké örizzük nevét
Szentté magasztosul előttünk,
Szerény, erkölcsös hősünk.

Vajon az istenítélet tökéletesebb formája volt-e az igazság megállapításának, mint a bíróság által elrendelt bajvívás? Válaszodat indokold meg!

A királyi hatalom nagy figyelmet szentelt a bíróságok megszervezésének, mivel a bíróságok által kirótt bírságok jelentős mértékben gyarapították az államkincstárat, a bíróságok negléte révén pedig úgy látszott, mintha lenne igazságszolgáltatás az országban. A királyok kinevezték a maguk bíráit (ezek, mondjuk, a grófok voltak). Ám a bírósági kerületekben a bírói hatalmat a seniorok gyakorolták, akik akár halálra is ítéltették alattvalóikat.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a középkori Európában nem volt teljesen tökéletes a bírói és az államhatalom. Csak minimális mértékben volt képes biztosítani a szociális igazságosságot, és ezzel együtt a társadalmi békét és megértést.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mi a monarchia?
2. Mi a hűbéri széttagoltság? Mi idézte elő a hűbéri széttagoltságot Nyugat-Európában?
3. Tökéletes és igazságos volt-e a középkori igazságszolgáltatás? Válaszodat indokold meg!
4. Miért fordított nagy figyelmet a királyi hatalom a bírósági rendszerre? Mi a rendi bíróság?

5. Milyen törvények szerint élt a középkorban Nyugat-Európa?
6. Hasonlítsd össze a VIII–XII. és a XIII–XV. századi nyugat-európai monarchiákat! Miben tértek el egymástól? Az államigazgatás mely szerveire támaszkodtak hatalmuk megszilárdítása érdekében az egyeduralkodók a XIII–XV. században?

5. §. A KÖZÉPKORI VÁROSOK

A középkori városok kialakulása

Európában a X–XIII. században gomba módra szaporodtak a városok: kinézetüket illetően egyediek voltak, nem hasonlítottak sem a rómaiakra, még kevésbé a maiakra. Az első városok (Velence, Genua, Pisa, Firenze, Nápoly) Itáliában jelentek meg. Ezt követte Dél-Franciaország (Marseille, Arles, Narbone, Toulouse), majd később Észak-Franciaország, Hollandia, Anglia, Németország, a skandináv országok, Írország, Magyarország, a dunai fejedelemségek. A városok nem egyenlő elosztásban épültek Európában. A legnagyobbak Itáliában, Flandriában, Brabantban és a Rajna menti német tartományokban jöttek létre.

Keresd meg a térképen a felsorolt városokat!

A városok kialakulása akkor vált lehetővé, amikor a parasztok annyi terméket állítottak elő, amelynek egy részéből nemcsak önmagukat tudták eltartani, hanem másokat is. Ettől fogva a lakosság egy része jövedelmezőbb foglalkozás után nézhetett, például iparos vagy kereskedő lett. Az ilyen vállalkozó szellemű emberek ott telepedtek le, ahol nagyobb biztonságban érezhették magukat, eladhatták portékájukat, vagy haszon fejében tovább adhatták, amit másoktól vásároltak. Településeik a hajdani római erődök, hűbéri nagybirtokok, kolostorok, fontos útvonalak, folyami átkelőhelyek és hidak, védett öblök mellett alakultak ki, ahol régóta virágzott a kereskedelem. Az antik városoktól eltérően a középkori városokat fallal vették körül, ily módon bevehetetlen erődökre hasonlítottak.

Egy XV. századi német város falai. XIX. századi rajz.

Az esetek többségében a városlakók (németül bürgerek, franciául bourgeois-k, olaszul popolanók) az iparosok, a kereskedők, a különböző szolgáltatásokat végző személyek (fogadósok, tengerészek, fuvarosok, rakodómunkások, borbélyok, szolgálók stb.) soraiból kerültek ki. A királyi udvarnak otthont adó székvárosokban éltek a hűbérurak szolgálóikkal és katonáikkal, a király és a seniorok tisztviselői (akiket miniszterialisoknak neveztek), az orvosok, a tanítók és a tudósok. Azokon a helyeken, ahol a püspökök éltek nagyszámú volt a papság.

A középkori európai városok zöme kicsi volt, lakóik lélekszáma az esetek többségében alig haladta meg az ezret. A 20–30 ezer lelket számláló város még a XIV–XV. században is nagynak számított. Csak egyes városok – Konstantinápoly, Párizs, Milánó, Velence, Firenze, Cordoba, Sevilla – kápráztatták el az embereket népes, 50–100 ezer fős lakosságukkal. A korabeli emberek el sem tudtak volna képzelni milliós lélekszámú városokat.

Gondolkodj el azon, hogy a középkorban miért nem voltak milliós lélekszámú városok!

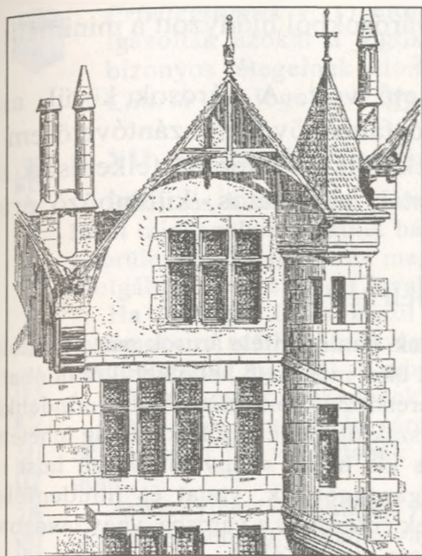
„Ez a falu város”

De mi volt a középkori Párizs?

A város úgy helyezkedett el, hogy könnyen körbe lehessen venni védőfallal, és a környéke is természetes védelemmel szolgáljon.

Az első középkori városokat földsáncokkal és fapalánkkal vették körül, később már egy, két, sőt három kőfalat is húztak köréje kerek bástyákkal. A városba, akárcsak a hűbérúr várába, kizárólag felvonóhídon és az éjszakára bezárt szűk kapun lehetett bejutni. A városkapu mellett volt látható a bitófa a felakasztott emberek holttestével, mintegy figyelmeztetve a törvényt nem tisztelőket. A városkaputól burkolat nélküli, rendezetlen utca vezetett a városba (az útburkolat csak a középkor vége felé jelent meg). Az úttest közepén húzódott a fertelmesen büzlő szennyvízelvezető. Szárazság idején a por miatt voltak járhatatlanok az utcák, eső után pedig dagonyává változtak. A XV. sz. közepén lovával együtt csaknem odaveszett a járhatatlan sártengerbe III. Frigyes császár. Mivel a város területe nem volt nagy (védőfal vette körbe), a girbegurba sikátorok helyenként mindössze csak 1–2 méter szélesek voltak. Az ilyen utcákban még két gyalogos is alig fért el egymás mellett. A nap alig sütött be ezekbe az utcákba, éjszaka nem voltak megvilágítva, ezért a bűnözők tanyájává váltak.

A meredek, piros tetős házak szorosan egymáshoz simulva álltak és többnyire fából épültek (a városokban csak a XIV. század környékén kezdtek kőből építkezni), ezért tűzvész esetén sokszor előfordult, hogy az

Egy módos városlakó háza.
XIII. sz.

Az éjszakai Párizs.
Gustave Doré metszete. XIX. sz.

egész város porig égett. A több szintes épületek kiszögelései az utca fölé kinyúló erkélyeket, balkonokat, loggiákat alkottak. A szomszédos házak teteje szinte összeért. A háznak volt ablakkal ellátott padlása. Itt tárolták a télre tartalékolt szénát, szalmát, gabonaféléket.

Minden családnak volt háza, pontosabban portája ágyásokkal és egy kis kerttel, istállóval, pincével, présházzal stb. A portát megbízható fal védte, a ház bejáratát és az ablakokat nehéz ajtó és erős ablak zárta (a középkorban az emberek mindentől félték). Egyszóval a középkori városban szinte minden teljesen úgy nézett ki, mint a faluban.

A városi házak nem voltak megszámozva, a házszámok megkülönböztető jelek, vallási tárgyú **féldomborművek**, a házigazdák szoborportréi díszítették. Itália egyes városainak terein az egykori antik pompáról tanúskodó szökőkutak hivalkodtak.

A középkori város legfontosabb építészeti ékessége a székesegyház volt, amelynek harangjai jelezték a pontos időt, jelezték a lakosságnak a tűzvészt, az ellenség támadását vagy a járvány kitörését.

A középkor vége felé a városokban megjelentek a városi tanács gyűlésezésének helyet adó **városházák**, a vásárcsarnokok, a kórházak, a különféle tanintézetek és a zsigongó kollégiumok (megjelenésükkel a városlakók búcsút mondhattak az éjszakai nyugodalomnak), raktárak stb. Az antik kortól eltérően a középkori városokban fehér hollónak számítottak a fürdőházak, a meglévők is borzasztóan elhanyagoltak voltak.

Féldombormű – alacsony dombormű, amelyeken a kiemelkedő ábrázolás legfeljebb félig emelkedik ki a sima felületből.

Elmondhatjuk tehát, hogy a középkori városokból hiányzott a minimális kényelem, külsőleg visszataszítóak voltak.

Ugyanakkor az élelmiszerellátás tűrhető volt. A városok körül, az ellenséges támadás esetén oltalmat nyújtó falak tövében szántóvető emberek telepedtek le. Áruval megrakott szekerekkel naponta felkeresték a város piacterét és mindenkinek kínálgatták változatos, különböző áru portékájukat.

• XII. sz. London városának korabeli leírása

A különböző foglalkozásokat űző emberek, a mindenféle árusok már hajnalok hajnalán elfoglalják a foglalkozásuk szerint őket megillető helyüket. Londonban a folyó partján a hajókon és a pincékben berendezett borkimérésekben mindenki számára nyitva állnak a lacikonyhák. Az évszaktól függetlenül itt mindig lehetett találni reszelt, sült, főtt ételeket, nagy és kis halat, silány minőségű húst a szegényeknek és finomabb falatokat a gazdagoknak, vadat és mindenféle baromfit... Bármennyi katona vagy zarándok érkezett is a városba, vagy távozott onnan, a nap bármelyik szakában senki sem maradt éhe.

1. Milyen szakma képviselői gondoskodtak a londoniak élelmiszerellátásáról?
2. Milyen szerepet játszott London életében a városi piac?
3. Egyformán jól táplálkozott-e minden londoni lakos?
4. Milyen vendégek keresték fel Londont?

A városok harca az öngazgatásért. Önkormányzattal rendelkező városok

Damm belga város
arany pecsétje

kommunamozgalom összeurópai méreteket öltött. Mi volt ennek a lényege?

A városlakók több esetben bizonyos szabadságjogokat és **privilegiumokat** megváltottak a hűbérúrnál. A hűbérúrnak ezeket a cselekedeteit nagy gondossággal városi **chartákban** rögzítették.

Kommuna – olyan városi közösség, amelyik igyekezett önállósulni a hűbérúrtól és önkormányzati jogot szerezni.

Kommunamozgalom – a senioroktól való függetlenség megszerzéséért folytatott mozgalom.

Privilegiumok – 1) előjogok, kedvezmények; 2) oklevelek, amelyek igazolták azokat a jogokat, amelyeket a városoknak vagy a lakosság bizonyos rétegeinek adományoztak.

Charta – a jogokat vagy előjogokat tanúsító okirat.

• XII. sz. Részlet Konrád freiburgi hűbérúr adományleveléből

Békét és biztonságot ígérek mindenkinek hatalmam alatt és birtokaimon belül mindazoknak, akiket bármilyen út piacomra vezet. Ha valamelyikőjüket e területen kirabolnák és meg tudja nevezni a kirablóját, akkor vagy visszaszolgáltatam az elrabolt javakat, vagy én magam térítem meg az árát.

Ha városom lakói közül valaki elhalálozik, akkor annak feleségére és gyermekeire száll az örökség, és maradéktalanul megkapnak mindent, amit a megboldogult magától is rájuk hagyott volna...

Valamennyi kereskedőnek elengedem a kereskedelmi vámot.

Soha nem nevezek ki városom lakói számára más intézőt, sem más papot, akit viszont ők választanak maguknak, azzal kell beérniük a jóváhagyásom után...

Amennyiben valamilyen viszálykodás ütné fel a fejét városom lakói között, akkor azt nem az intézőm vagy az én belátásom szerint oldják meg, hanem a helyi szokások és az összes kereskedő törvényes joga szerint...

1. Milyen kötelezettségeket vállalt magára Konrád Freiburg városának lakóival szemben?
2. Milyen jogokat kaptak a városlakók Konrádtól? Kinek voltak leginkább javára ezek a jogok? Válaszodat indokold meg!
3. Milyen jogokat őrzött meg Konrád a maga számára a városlakókkal szemben?

Ugyanakkor nem mindig sikerült szót érteni a seniorral. A városlakók nagyon gyakran voltak kénytelenek fegyvert ragadni, hogy megszerezzék a vágyott függetlenséget.

Kíváncsiaknak

A XII. században a helyi püspök tulajdonába került észak-franciaországi város, Lanes lakói több mint 200 évig harcoltak a függetlenségükért. Harcukba bekapcsolódott VII. Lajos, II. Fülöp Ágost király, sok nagy- és kisbirtokos hűbérúr. A város végül is a királyi hivatalnokok kormányzása alá került.

Sorold fel, hogy a városlakók milyen eszközökkel harcoltak városaik függetlenségéért!

Hogyan voltak megszervezve a városi kommunák? Választottak maguknak **magisztrátust**, volt saját bíróságuk, katonaságuk, pénzügyük, maguk állapították meg az adó mértékét és önállóan végezték az adóbehajtást. Az önkormányzattal bíró városok lakói mentesültek a hűbéri terhek alól, viszont a városon kívüli területeken élő parasztok számára „kollektív seniorrá” váltak, és arra kényszerítették őket, hogy a javukra dolgozzanak. A középkori Európában a kommunamozgalmaknak köszönhetően győzött az a szabály, miszerint az, aki egy évet és egy napot élt a városban, szabad emberré lett.

• **XIII. sz. Részlet a II. Frigyes német császár által Goslar német kisvárosnak adományozott városi jogból**

Amennyiben valaki emberfia Goslar városában lakozott, és addig senki sem tudta bebizonyítani rabszolga származását, akkor halála után senki ne merje rabszolgának nevezni.

Amennyiben egy idegen a városba költözött és egy évet és egy napot ott lakozott, és senki sem vádolta meg azzal, hogy rabszolga, és ez a tény bizonyítást sem nyert, ő maga sem tett beismerő vallomást, akkor élhessen az összes többi polgárt megillető jogokkal; halála után senki ne merje rabszolgájának mondani.

Egy középkori mondás szerint a városi levegő szabaddá tesz. Magyarázd meg a mondás jelentését! Hogyan felelt meg ennek az a városi jog, amit II. Frigyes császár ajándékozott Goslarnak?

Magisztrátus – a városi önkormányzat szerve.

A kommunamozgalom nem mindenütt győzedelmeskedett. A városlakók drágán megfizettek a szabadságukért. Sok kisebb városban sem erő, sem pénz nem volt a szabadság kivívásához, ezért továbbra is seniorjuk uralma alatt maradtak. A városok egy része beérte a korlátozott öngazgatással, példaképpen azzal, hogy maga választhatta a magisztrátust. Ilyen város volt Párizs, London, a franciaországi, az angliai, a németországi, a skandináv, a magyarországi városok némelyike. Németországban a XIII. században megjelent az ún. magdeburgi jog: a városlakók jogot kaptak közigazgatásuk és bíróságuk megválasztására. Ez idővel elterjedt Németországban, Lengyelországban, Litvániában, Ukrajnában és Belorussziában is (a XV. sz. végén például Kijev kapott magdeburgi jogot)

Mesterek, mesterlegények, tanoncok

A városok lakói a városon belül és annak közelében mezőkkel és kertekkel, halastavakkal rendelkeztek, tehenet és sertést tartottak, méhészkedtek és halásztak.

Pékek

Ám a parasztoktól eltérően elsősorban iparosok – kovácsok, kádárok, cipészek, borbélyok, pékek, sörfőzők, takácsok, szabók, ácsok, kőművesek stb. voltak. Még abban is különböztek a parasztoktól, hogy termékeiket eladásra, a piacra gyártották.

Az iparosok saját szakmai szervezetekbe, **céhekbe** (társulásokba) tömörültek. Mi volt ezzel a céljuk? Közösen könnyebben meg tudták védeni magukat a senior önkényeskedése ellen, de főleg a más városokból érkezett versenytár-

Fegyverkovácsműhely. XV. századi metszet

*Kőművesek építkezés közben.
Középkori miniatúra*

sakkal szemben. Az iparos készítmények zöme iránt csekély volt a kereslet, hiszen a parasztok szinte mindenből önellátók voltak, ezért a versenytársak létükben fenyegették a mesterembereket. A nyugat-európai városok többségében az iparosoknak kötelező volt belépni valamelyik céhbe. A céhen kívüli iparosokat elkergették a városból (őket nevezték kontároknak).

A céhek a városokkal együtt jöttek létre a X–XII. században. Minden *céhmester* a maga műhelyében dolgozott, saját szerszámaikat használta, áruját piackészre gyártotta.

A mesterrel együtt dolgoztak családjának tagjai, egy-két *mesterlegény* és tanoncok, akiket a mester a szakmára oktatótt. Am közülük csak a mester volt a céh tagja.

A városokban egyre gyarapodott a céhek száma. Újabb szakmák jöttek létre, velük együtt megalakultak a megfelelő céhek is. Ezért egyes városokban több, vagy több száz céh működött. Voltak viszont céh nélküli városok is.

A mesterek a *céhek szabályzata* szerint éltek. Betartására éberrel vigyázott a céh választott főmestere, aki megbüntette a szabálysértőket. A céhes termékek kelendőségének megőrzése és a mesterek közötti verseny elkerülése érdekében a szabályzat bizonyos termelési korlátozásokat írt elő. Például egyebek mellett, megállapította, hogy milyen szerszámokat és nyersanyagot használhatnak, milyen legyen az áru minősége, tiltotta az éjszakai és az ünnepnapokon végzett munkát, a megengedettnél több mesterlegény tartását stb. Ezek a korlátozások szavatolták a termék kiváló minőségét, viszont korlátozták a termelést.

Céh – azonos vagy hasonló szakmát űző iparosok egyesülete.
Mesterlegény – a céhmester segítője, aki mesternek készült.
Céhszabályzat – a céh életét szabályozó előírások.

• **XIV. sz. Részlet a frankfurti posztószövő céh szabályzatából**

...Szegéllyel ellátott posztót céhünk egyetlen tagjának sem szabad készíteni, csakis a főbírók megrendelésére, akik családjakkal együtt viselhetnek ilyen posztót...

...Olyanoknak, akik nincsenek benne céhünkben és nem élnek városunkban, tilos posztóra alkalmazott pecsétünket használni...

...Ha valahol szegéllyel ellátott vagy helyenként bevágott posztót találunk, vagy pedig olyat, amelyről kiderül, hogy hulladékból vagy gyapjúcafato'ból készült, vagy amelyet világos fonallal javítottak meg, az ilyen posztót el kell kobozni a mestertől, az utóbbi pedig... bírságot fizet.

...Bírságot fizet, akinél két szövőszéknél többet találnak.

...A két mester, aki megvizsgálja a posztót, hogy megállapítsa, milyen benne a gyapjú mosása, minden posztóvég után egy-egy hellert kap.

1. Milyen korlátozásokat írt elő a szabályzat a posztószövőknél? Korlátozta-e a szabályzat a posztókészítés fejlődését a városban?
2. Ki és hogyan ellenőrizte a posztókészítők munkáját? Szerinted mit nyert és mit veszített a céhbe belépő mester?

A városban a **patriciátus** – a gazdag kereskedők és uzorások – volt a legbefolyásosabb erő. Övé volt a hatalom, amit a maga javára fordított. A céhek megerősödésével az iparosok, a kiskereskedők és más egyszerű városlakók harcot indítottak a patriciátus teljhatalma ellen. A virágzó iparral rendelkező városokban (Köln, Basel, Firenze stb.) győztek a céhek, a kereskedővárosokban (Hamburg, Lübeck, Rostock stb.) viszont a városi vezetés kerekedett felül.

A XIV–XV. században rosszabbra fordult a mesterlegények és a tanoncok sorsa. Míg korábban akár mester is lehetett belőlük, addig a középkor végére ez a lehetőség sokuk számára már megszűnt. Ahhoz, hogy valaki mester lehessen, be kellett fizetni egy bizonyos összeget a céh pénztárába, saját költségén el kellett készítenie a **mesterremeket**, meg kellett vendégelni a mestereket és feleségüket. Ezt sokan nem engedhették meg maguknak. Ezért egyre nagyobb lett az „örökös” tanoncok és mesterlegények, azaz a bérmunkások száma. Érdekeik védelme érdekében társulásokba szerveződtek, követelték a napi 14–16, esetenként 18 órás munkaidő csökkentését, a bérek emelését.

Patriciátus – a város főleg kereskedőkből álló felső rétege.
Mesterremek – mestermű.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mi volt az oka a középkori városok létrejöttének?
2. Miben különböztek a középkori városok antik elődjeiktől és a mai városoktól?

3. Írd le a középkori városok külsejét a következő szavak felhasználásával:
 - a várost... vette körül.
 - város utcái... voltak.
 - városi házak... rendelkeztek.
 - a város sok mindenben emlékeztetett a falvakra azáltal, hogy...
 - a város építészeti ékessége a... volt!
4. Mik voltak a középkori céhek? Miért egyesültek az iparosok céhekbe?
5. Szerinted a céhek kezdetben miért mozdították elő a kézművesség fejlődését, később viszont a haladás kerékkötőjévé váltak?
6. Hogyan változott meg a XIV–XV. században a mesterlegények és a tanoncok helyzete? Hogyan hatott ki a változás a mesterhez fűződő kapcsolatukra?
7. Ki ellen harcoltak a céhek a városban a hatalomért? Mi lett a harc vége?

Akinek üres a zsebe, az ne menjen a városba

Európában a XI–XV. században a városok megjelenésével megélénkült a kereskedelem. A városok voltak a helyi piac kialakítói.

A városok időnként kereskedelmi szövetségekbe egyesültek, amelyek közül a XIII–XIV. században a **Hanza** szövetség lett a legnagyobb. Ennek csaknem 80 észak-német, balti és alsó-rajnai város (Hamburg, Rostock, Lübeck stb.) lett a tagja.

Európában a **tranzit (átmenő) kereskedelem** volt túlsúlyban, amely főleg két nagy kereskedelmi vidék – a Földközi-tenger, a Balti- és az Északi-tenger – köré összpontosult.

*Árurakodás Hamburgban.
XV. századi miniatúra nyomán*

*Párizsi vásári jelenet.
Középkori miniatúra nyomán*

*Nézd meg a rajzokat és beszélj a középkori
Európa piaci kereskedelméről!*

Kereskedő. XII. századi
miniatúra nyomán

A Földközi-tengeri kereskedelemben Spanyolország, Dél- és Közép-Franciaország, Itália, Bizánc és a keleti országok vettek részt. A Kelet főleg luxuscikkekkel, fűszerekkel, borral, gabonával, a Nyugat szövetekkel, arannyal, ezüsttel, fegyverrel kereskedett. Folyt persze a rabszolga-kereskedelem is.

A Balti- és az Északi-tengerre Északnyugat-Rusz (Novgorod, Narva, Pszkov, Polock stb.), Észak-Németország, Skandinávia, Flandria, Brabant, Észak-Hollandia, Észak-Franciaország, de főleg Anglia városai indították útnak árujukat. Arrafelé hallal, sóval, prémmel, gyapjúval és posztóval, lennel, viasszal, gyantával, fával, a XV. századtól fogva pedig gabonával kereskedtek.

Hanza – városok kereskedelmi szövetsége, amely a Balti- és az Északi-tengeren ellenőrizte a kereskedelmet.

Tranzit (átmenő) kereskedelem – a más országokból érkezett áruk továbbadása.

A középkori Európában nem volt egyszerű dolog a kereskedés. A számtalan **vámállomás** (a hűbérurak számára igen jövedelmező tevékenység volt a **vámilleték** beszédése) miatt drágább lett az áru, a rossz utak megnehezítették a szállítást, a hűbérurak rablótámadásai növelték a kockázatot. A hűbérurak bevezették azt a szokást, amely szerint „ami a szekérről leesett, az számodra elveszett”. Amikor a parasztok szekere felfordult, vagy egy hajó a partnak csapódott, az árut a helyi hűbérúr tulajdonította el magának.

Találd ki, mivel indokolta a hűbérúr ezt a rosszmájú magatartást!

Minden országnak megvolt a maga pénzneme, ezért váltani kellett a pénzt. Ebből a célból alakult ki a **pénzváltók** foglalkozása. Térítés ellenében a pénzváltók bizonyos pénzösszegeket is hajlandóak voltak átutalni, megvetve ezzel a hitelügyletek és az **uzsoráskodás** alapjait. Hitelnyújtási tevékenységgel meghatározott bankhivatalok foglalkoztak, amelyek közül a legelső Lombardiában (Észak-Itáliában) nyíltak meg. A város nevét még ma is őrzik bizonyos pénzügyi tevékenységgel összefüggő ügyletek (pl. a lombard hitel).

Vámilleték – a kereskedési jogért és az áruszállításért fizetett díj.

Vámállomás – a vámilleték megfizetésének helye.

Pénzváltók – azok a személyek, akik meghatározott díj ellenében pénzt váltottak vagy utaltak át.

Uzsoráskodás – pénz kölcsönzése magas kamat ellenében.

A katolikus egyház elítélte az uzsoráskodást, ami sok embert tönkretett, de viszont nélkülözhetetlen volt a normális gazdasági élethez. Ezzel

Pénzváltó és felesége munka közben. Q. Massys festőművész képe. XVI. sz. Nézd meg a képet! Gondolkodj el rajta, hogy a pénzt számláló pénzváltó mellett miért van ott a látszólag a Szentírást olvasó felesége!

szemben az egyház volt a középkor egyik legnagyobb uzsorása. A hitel-pénztárak működtetésében nagy szerepük volt a pénzes zsidóknak is, akik értettek a pénzhez és a kereskedelemhez. Az uzsorásokat gyűlölték, de sokan rájuk szorultak.

A polgárság

A városlakók polgárookra és nem polgárookra tagolódtak. A XI–XII. századtól polgároknak nevezték azokat a teljes jogú városlakókat, akik választhattak és választhatók voltak a városi önkormányzat szerveibe. Polgár csak az lehetett, akinek saját portája vagy műhelye volt a városban. A többi városlakó – a polgárok szolgálói, a mesterlegények, a kereskedősegédek, a közszolgák, a koldusok stb. – a nem polgárokhoz tartozott.

A polgárságot a patríciusok, vagyis a városi felső réteg, és a céhmesterek alkották. A patríciusokhoz a nagybirtokosok, a vagyonos kereskedők, a meggazdagodott mesterek családjai tartoztak. Majdhogynem a

világ közepének tartották magukat, életmódjukkal és magatartásukkal a lovagokat utánozták. Ám az igazi senioroktól eltérő módon nem a függő parasztok munkájából, hanem kereskedésből, uzsoráskodásból, vámszedésből, azaz abból éltek, amit az igazi nemesség lenézett. Ezért bármennyire is pöffeszkedett gazdagságával az egyébként szinte egytől egyik analfabéta kereskedő, a többiek, főleg a szellemi tevékenységet folytató személyek, nemigen érezték tiszteletet irántuk.

• **XVI. sz. eleje. Részlet az író és tudós Rotterdami Erasmus „A balgaság dicsérete” című művéből**

A legbalgábbak és megvetésre méltók mindenek között... a kereskedők, mint akik a legalávalóbb foglalkozást üzik és a legutálatosabb módon, – mert noha mindenütt hazudoznak, hamisan esküsznek, lopnak és csalnak, mégis azt hiszik, hogy ők a világon az elsők, mivel ujjaik rakva vannak aranygyűrűkkel. És nem hiányoznak a hízelgő cimborák, akik őket csodálják, és nyilvánosan méltóságosnak hívják, természetesen csak azért, hogy az alávaló szerzeményből ők is részesüljenek.

(Latinból fordította Szabó András)

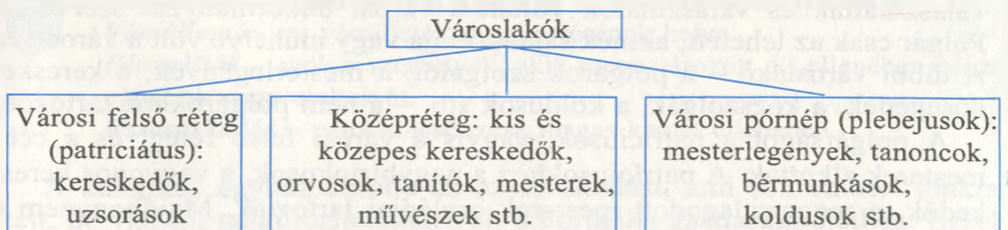
Mivel vádolta Rotterdami Erasmus a kereskedőket? Teljesen igaza volt-e a kereskedők és a kereskedelem megítélésében? Válaszodat indokold meg!

A patriciátus a XIV. század elejéig a saját kezében tartotta a városi önkormányzati szerveket: a városi tanácsot és a bíróságot.

• **XV. sz. Részlet a nürnbergi koldusszabályzatból**

Azt követően, hogy a nagyméltóságú városi tanács tudomására jutott, hogy egyes kolduló férfiak és nők illetlenül, tisztességtelenül és szemérmetlenül viselkednek, hogy Nürnbergben olyan személyek foglalkoznak koldulással, akik arra rá sincsenek szorulva..., a tanácsbeli uraink úgy döntöttek, hogy a nagyméltóságú tanács engedélye nélkül egyetlen polgár vagy polgárasszony, sem pedig a városba érkező vendég nem kérhet alamizsnát sem éjjel, sem pedig nappal. Az engedéllyel rendelkezők csak abban az esetben kérhetnek alamizsnát, amennyiben ruhájukon viselik a nekik kiadott jelet. Akik engedély és a nevezett jel nélkül koldulnak, azok egy évre üzettesenek ki Nürnbergből, és egy mérföldnél közelebb nem jöhetnek a városhoz.

1. Hogyan harcolt a nürnbergi tanács a koldulás ellen a XV. században?
2. Gondolkozd el rajta, hogy miről tanúskodott a városi tanácsnak a koldulás ellen elfogadott határozata?

A városlakók között sok volt a koldus, és számuk egyre gyarapodott. A városban nemcsak azok koldultak, akik teljesen nincstelenek voltak, hanem bárki, akinek kedve támadt rá. A városatyák többnyire úgy harcoltak a koldulás ellen, hogy korlátozták vagy teljesen betiltották.

Új élet, új emberek

A városi pórnép életében megmaradtak a paraszti életvitel vonásai és szokásai. Más volt viszont a polgárok élete, akik egyre inkább megkedvelték a kényelmet és a fényűzést, de nem hivalkodtak vele. Házaikban pompás bútorok álltak. Életvitelük szinte semmiben nem tért el a nemesekétől.

A tettekéész, serény polgárok megtanulták megbecsülni az időt, amelynek múlását nem a nap állása szerint tartották számon, mint a parasztok, hanem a városháza tornyának órája szerint. A paraszt beérte azzal, ha tudta, mi történik a falujában. A polgárnak viszont már kapcsolatai voltak a külföldi kereskedőkkel, és tudta, mi zajlik a világban. A paraszthoz képest jobban érdekelte a politika, mert ettől függött a gazdagsága, időnként pedig az élete is.

A városlakók nemcsak dolgozni szerettek, hanem szórakozni is. Felkeresték a lovagi tornákat, a keresztény ünnepek alkalmából rendezett búcsúkat, ünnepnapokon kiállításokra, sportversenyekre jártak. A városházán a díszvendégek és a városi tanács tagjai számára számtalanszor rendeztek ünnepségeket és bálokat (a középkor vége felé erre a célra már külön helyiségeket építettek).

Meglepő, hogy a középkori városlakók izlés-világában mekkorák voltak az ellentétek. A kedvelt látványosságok közé tartoztak a középkori vándorszínészek, a zsonglőrök fellépései, a szörnyűséges nyilvános kivégzések, amelyeket családotól tekintettek meg a polgárok. A középkori emberek erős idegzetűek voltak, a vér látványát és a halál közelségét már gyermekkoruktól megszokták.

Középkori baba. Egy székesegyház szobra

Kíváncsiaknak

A népi mulatságokon, például az álarcosok vidám felvonulásán, a gyerekek is részt vettek. Ugyanakkor a fiúcskáknak és a leánykáknak megvoltak a maguk játécai és időtöltései is. A fiúk a sportosabb játékokat kedvelték, szerettek lovat és apródot játszani, így készülvén a majdani lovagi tornákra. Szerettek bábmozgatók is lenni a mechanikus fakatonákkal játszva. Az összezsínőrozott figurákat a játékosok úgy mozgatták, hogy mókásan lépkedtek, és a kardjukkal hadonásztak.

Szerették a gyerekek a mozgásigényes szembekötősdit is. A fogó előre fordított csuklyájával takarta el az arcát, a többiek pedig tréfásan saját csuklyájukkal csapkodták és elugrottak előle, hogy ne tudja őket elkapni.

Játszottak a gyerekek „bogárjátékot” is. Az egyik bekötött szemű játékos letérdpelt, kezét pedig a háta mögé tartotta. Addig csapkodtak a tenyerébe, amíg ki nem találta, hogy ki ütött.

Játszották a gyerekek a mai tollaslabda őseit is. Labdaként egy tollakhoz kötözött parafadarab szolgált.

Persze a gyerekek nagyon élvezték a bábeldadásokat is.

Az alábbi játékok közül melyiket ismeritek?

Szembekötősdit

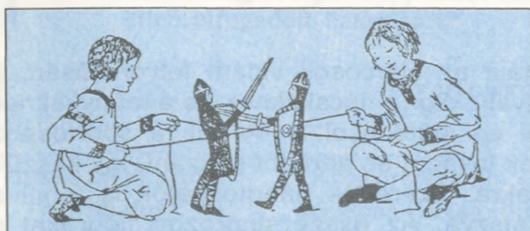
Bábeldadás

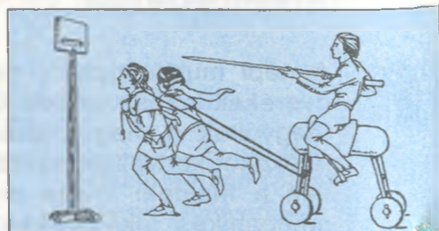
Bogárjáték

Gyermekjáték: az erő és az ügyesség próbája

Játék fakatonákkal

Kisfiúk lovagosit játszanak

Segítsetek Kliónak!

Az olvasmány és a képek alapján írd fogalmazást a középkori Európa gyermekjátékairól!

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Keresd meg a történelmi térképen az ebben a paragrafusban említett középkori városok nevét!
2. Melyik volt a középkori Európa két legfontosabb kereskedelmi vidéke? Mivel kereskedtek Európa déli és északi részén?
3. Miért volt Nyugat-Európában nagyon sok vámállomás?
4. Mi gátolta a kereskedelmet a középkorban?
5. Miért harcoltak a városok az önkormányzatiságért? Milyen jogokat védelmeztek a városlakók?
6. Hogyan voltak megszervezve a kommunák? Szerinted miért változtatta meg a városi élet az embert? Jobb vagy rosszabb lett ettől az élettől az ember?
7. Az ókori Rómában azt mondták, hogy a pénznek nincs szaga, azaz teljesen mindegy, hogyan jutottak hozzá. A középkori ember viszont úgy vélte, hogy a pénz a bűn szagát árasztja magából. Vajon miért?

6. §. A GAZDASÁGI ÉLET ÉS A HÉTKÖZNAPOK A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

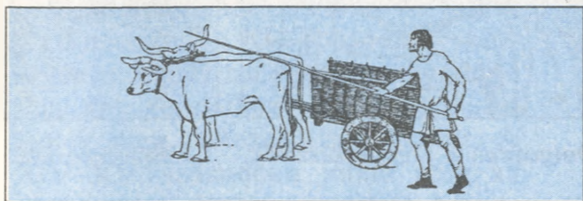
A kenyér mindennél fontosabb

A középkori Európa javarészből a mezőgazdaságból élt. Földművelése egészen a XIX. századig kezdetleges volt, gépeket nem alkalmaztak. A munkaeszközök évszázadokon keresztül szinte semmit nem változtak. A földet elnagyoltan lazították fel, nem trágyázták, ugyanakkor elvárták, hogy jól teremjen. Ilyen feltételek mellett viszont gyenge volt a termés. Ugyanakkor a parasztek körében önző fogyasztói közhangulat uralkodott. A megpróbáltatások és az éhség a parasztek életének velejárója volt.

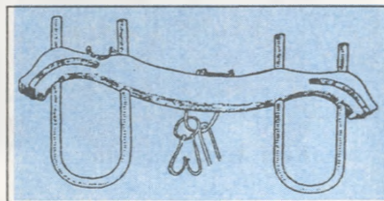
Bizonyos jó irányba mutató változások faluhelyen is történtek. A tökéletesített ekével könnyebb volt szántani. Megjelent a

Ló, nyakában hámjával

XII. századi szekér, az ökrök nyakán járom

Fajárom ökrök számára

hámiga és a **lószerszám**. Ettől kezdve nemcsak az erős, de makacs ökröket lehetett az eke vagy a szekér elé befogni, hanem a lovakat is. Így gyorsabban ment a szántás és nagyobb távolságokra szállíthatták a romlandó árujukat. Nemhiába tartották a lószerszámot „a kereskedelem és a piac atyjának”.

A parasztek faluközösségekben éltek és segítettek egymásnak a gazdasági munkálatokban (közösén építettek házat, ástak kutat stb.). Mivel nem minden parasztnak volt egy pár lova, ezért összeálltak cimboráknak. Mit jelentett ez? Az egylovas parasztek kölcsönbe adták igáslovukat, hogy meglegyen az egy pár, és így szántották sorban a földjeiket. A középkor vége felé sok parasztek sorsa jobbra fordult. Már nem sárkunyóiban nyomorogtak, hanem többé-kevésbé takaros házakban laktak, jobban táplálkoztak.

Hámiga és **lószerszám** – a ló felszerszámozásához szükséges eszközök.

A műszaki fejlődés

A középkorban élő embert túlnyomórészt az általa készített tárgyak vették körül. A technika csak fokozatosan nyert teret a kézműves termelésben, amiben fontos szerepe volt a városok kialakulásának és a kohászat fejlődésének. A feldolgozó termelésben jelentek meg azok az első gépezetek, amelyeket vagy az ember, vagy valamilyen állat, esetleg a szél vagy a víz ereje működtetett. Bár ezeknek a szerkezeteknek kevés hasznát látták, mégis nagy szerepük volt a technika és egyes termelési ágak, elsősorban a fémmegmunkálás fejlődésében. Az egyszerű fűjtatót használó, igencsak nagy becsben tartott középkori kovácsok használati tárgyakat, munkaeszközöket, fegyvert és hadi felszerelést készítettek. Szakmájuk fogásait gondosan őrizték, ezért a kovácsműhelyt a falu határán kívül, vagy a faluvégen építették fel, elrejtve a kíváncsi tekintetek elől. Ezért szinte boszorkányoknak tekintették őket. Hasonló okok miatt hozta összefüggésbe a tisztátalan erővel a középkori ember a molnárokat is.

Kézi kovácsfűjtató

Dolgoznak a fegyverkészítők

Fegyverkovács

Szerinted miért voltak köztisztületben álló emberek a kovácsok és a fegyverkovácsok?

A középkori mesterek komótosan dolgoztak, de nagyon jó munkát végeztek, termékeik meglepően szépek és jó minőségűek voltak. Amit előállítottak, nagyon drága volt, viszont nagyon tartós. Készítményeiket megőrizték az emberek, tovább adták gyermekeiknek, legendákat költöttek róluk, az élőlényekhez hasonlóan neveket adtak nekik.

• XII–XIII. sz. A „Tidrek saga” a szálfegyver készítéséről

Mondá a király: „Jó ez a kard” – és el akarta venni magának. A kovács imígyen válaszolt: „Még nem elég jó, még jobbnak kell lennie, addig nem nyugszom, amíg tökéletesebbé nem teszem”. A kovács visszament a műhelybe, vette a durva reszelőt, porrá reszelte a kardot, és a port liszttel keverte össze. Az így kapott keveréket megetette a megszelídített madarakkal, amelyeket három napig éhkoppon tartott. A kemencében megolvasztotta a madárürüléket, majd az így kapott vasat megtisztította és a korábbinál kisebb kardot kovácsolt belőle. Ez a kard jól illett a kézbe... A király... megdicsérte a kardot és biztosította a kovácsot, hogy ennél élesebb és jobb kardot még életében nem látott. Mindketten lementek a folyóhoz. A kovács fogott egy marék gyapjút... és a vízre dobta. Majd a vízbe állította a kardot, amely olyan könnyedén szeltekett a gyapjút, mint a vizet...

Találd ki, hogy a kovács miért törekedett ilyen kiváló minőségre!

Az európaiak már a IX. században használták a függőleges szövöszéket, a következő évszázadban pedig a vízi kereket a posztó, a papír készítéséhez, a kender és a bőr megmunkálásához, az ércdúsításhoz. Az európaiak a spanyolországi araboktól eltanulták a gyapottermesztést, a kínaiaktól pedig a selyemgyártást. A velencei mesterek a tükör előállításával örvendeztették meg a hölgyeket. A XIII. századi Európában egyre jobban elterjedtek a szélmalomok. Ekkor jelentek meg a legelső gépezetek, a pergőfűrók, az emelők, a dugattyús szivattyúk. Ezeket az embereket Nyugat-Európában enzsenyöröknek (ingénieur), inzselléreknek, azaz rátermeteknek, találékonyaknak nevezték. A mechanika és a szerszámgyártás fejlődésének köszönhetően az ügyes kezű mesterek a XII. században valószínű mészaki csodával, mozgatható ujjakkal rendelkező kézprotézissel lepték meg Rótszakállú Frigyest. A XIV–XV. században jelent meg az első automatikusan működő berendezés, az óra (először toronyóráként,

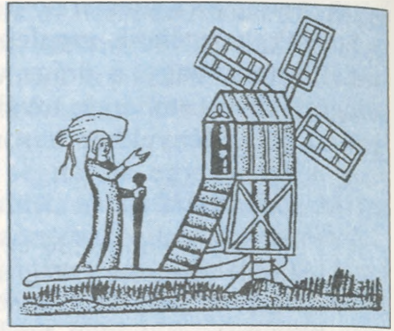
II. Lajos magyar király gyermekkori vértézete. XVI. sz. eleje

Szövőő

Ács

Az első szélmalom

majd kisebb méretben, zsebóra formájában). Ekkortájt találták fel a lencsét, a papírt, a könyvnyomtatást, a lőfegyvert, az iránytűt, ami lehetővé tette a nyílt tengeren való hajózást (korábban az európai hajók csak a part mentén haladtak). Mindezek a felfedezések és műszaki vívmányok a XV. sz. végén előkészítették a nagy földrajzi felfedezések időszakát.

Az én házam az én váram

A középkorban az emberek olyan házakban laktak, amelyekből hiányzott a számunkra megszokott kényelem. Hidegben a tűzhelyen égett a tűz, amelynek füstje vagy a tetőn, vagy az ablakon keresztül távozott. Az igen drága üveget szinte kizárólag csak a templomokban használták, a házak ablakait vagy pergamennel, vagy olajba mártott rongydarabbal vonták be. Nyáron többé-kevésbé világos volt a házban, ősszel és télen viszont félhomály uralkodott. Világításra olajmécsest és faggyúgyertyát használtak, amelyek igen erősen füstöltek és büzlöttek, ám fényt alig adtak. A

XV. századi hálószoba. XIX. századi rajz

Egy palota téli fogadószobája a XV. században

Harsonások ebédre hívnak

viaszgyertyák luxuscikknek számítottak. A házban nem volt konyha, ott főztek, ahol a tűzhely volt. Ugyanott is terítettek. Még a palotákból is hiányzott a minimális kényelem. A palota összes helyisége **enfilade**-ként helyezkedett el. Ahhoz, hogy valaki eljuthasson a palota egyik végéből a másikba, keresztül kellett mennie az összes, egymással szomszédos termen. Még a vécén is...

Enfilade – olyan szomszédos helyiségek sora, amelyeknek ajtaja egy egyenes mentén helyezkedik el; szobasor.

A házak lakói télen fagyoskodtak, mert a kandalló nem sok meleget adott, a központi fűtést pedig még nem ismerték a középkorban. A lakószobában nem vették le a felsőruházatot és a fejfedőt, lefekvéskor pedig közvetlenül az ágyon vetkőztek le, hogy minél előbb bebújhassanak a meleg takaró alá.

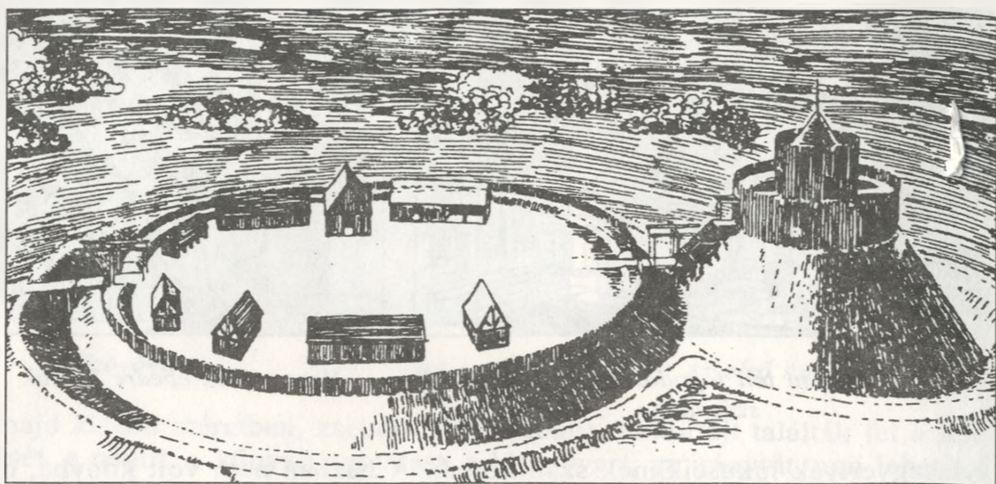
A ház bútortatát képező tárgyak – asztalok, padok, ágyak – durván megmunkáltak és ormótlanok voltak. A baldachinnal díszített ágyak hatalmasak voltak, ezekbe mindenféle szégyenérzet nélkül meztelenül feküdtek be a család tagjai, sőt a vendégek is. A középkori házban a gyermekeknek és a nőknek nem volt külön szobájuk.

A ház nem csak lakás gyanánt szolgált. Az első szinten kapott helyet a bolt vagy a műhely, itt tartották a nyersanyagot és a szerszámokat.

A középkori emberek mindentől félték (félelmüknek megvolt minden alapja), ezért házukat kisebb erőddé alakították át. Az angolok még ma is úgy tartják, hogy „az én házam, az én váram”.

Zsiványtanyák

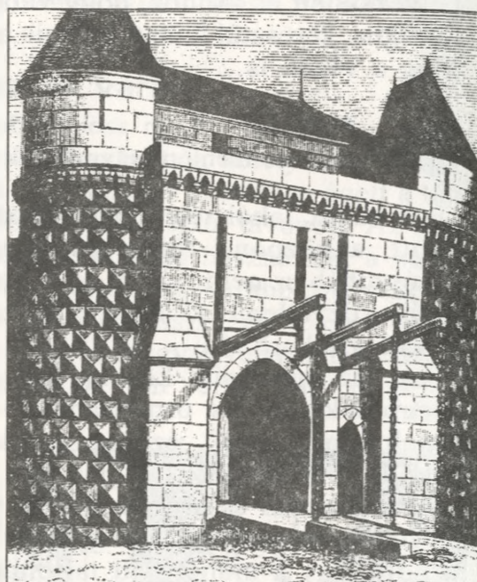
Kezdetben a hűbérurak magas dombokon álló, árokkal, földsáncsal és kihegyezett karókkal körbevelt táborokban laktak. Az ilyen táborok egyetlen figyelemre méltó építménye volt a donjon (örtorony, öregtorony), amely több szintes volt, és fából vagy kőből épült. Az öregtorony nem csak védelmi célokat szolgált. Itt lakott a házigazda és a családja is.

Így néztek ki a legrégebbi várak

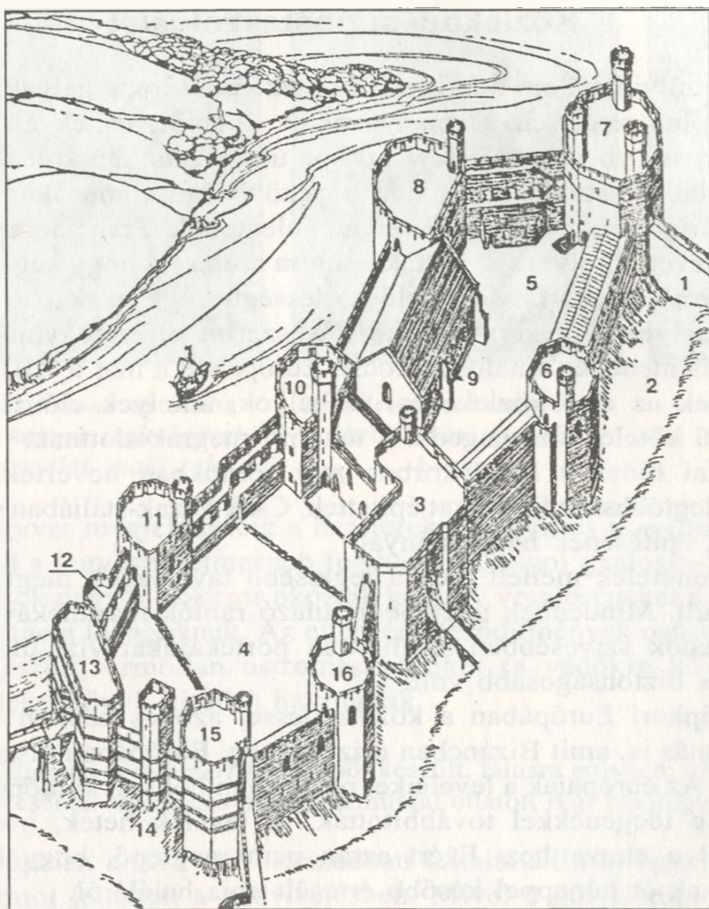

A flandriai grófok vára Gentben

Várkapu felvonóhiddal

A XII. században a várakat már masszív kőfalak vették körbe, tágas lakrészeket alakítottak ki bennük, amelyeket a lehető legkényelmesebben rendeztek be. A várkapu előtt volt a várárkon átnyúló, (láncon vagy kötélén) felhúzható híd, amelyet éjszakára, vagy az ellenség közeledtekor felvontak. A kapuboltozatba rácszatot is építettek, ami, ha leengedték, ugyancsak megnehezítette a hivatlan vendégek bejutását a várba. A védőfalakat lőrések, keskeny nyílások tagolták. Ezeken keresztül árasztották el nyílzáporral az ellenséget.

*A királyi vár Angliában: 1 – városfal, 2 – védőárok, 3 – királyi kapu,
 4 – külső várudvar, 5 – belső várudvar, 6 – kúttorony, 7 – sastorony,
 8 – a királynő tornya, 9 – főterem, 10 – az intéző tornya, 11 – fekete torony,
 12 – víztároló torony, 13 – a királynő kapuja, 14 – őrtorony,
 15 – északkeleti torony, 16 – raktártorony*

A várban nem mindig sikerült kutat ásni, ezért vagy az esővizet fogták fel tározókban, vagy a váraljából szállítottak fel vizet. Ostrom idején a várvédők sokat szenvedtek az élelem- és vízhiánytól, mivel a tartalékok nagyon gyorsan elfogytak.

A XII–XIII. században Európa-szerte már egymást érték a várak, az előkelőségek komor, rideg otthonai. Csupán Franciaországban közel 40 ezer vár volt. A várak lehetővé tették a hűbérurak számára, hogy engedelmisségben tartsák a környező falvak parasztjait. A környék lakóit már a vár megpillantásakor félelem szállta meg. A félelem amiatt is nagy volt, hogy a nép körében sokat emlegették a földalatti járatokat, amelyekben elemésztték az engedetleneket. A vár révén a hűbérúr kevésbé függött a királytól.

Miért nevezik a várat kis városnak?

Közlekedés, postaszolgálat

Bár a királyi hatalom odafigyelt az utak építésére, amelyek nélkül nem lehetett volna rendesen kormányozni az államot, ennek ellenére csapnivalóan rossz volt a középkori Európa úthálózata. Burkolt utakkal csak elvétve találkozhattunk. Az akkori utak többségét a mezőkön és réteken, az erdő sűrűjében kitaposott ösvények jelentették. Franciaországban csak az úgynevezett királyi utak voltak annyira szélesek, hogy két szekér elfért rajtuk egymás mellett. Megfelelő szélességűeknek azokat az utakat tartották, amelyeken a korabeli mondás szerint elfért egymás mellett a lakodalmas menet és a halottas kocsi. Európában a már a XIII. században megjelentek az első közlekedési szabályok, amelyek előírták, hogy az üres jármű köteles utat engedni a teherrel megrakodottnak.

A római hidak a középkorban már romokban heverték. A kisebb folyókon legtöbbször fahidakat építettek. Csak Észak-Itáliában őrizték meg a kőhidak építésének hagyományát.

Ilyen feltételek mellett még a legkisebb távolságok megtétele is sok időbe került. Mindennek tetejébe az utazó rablók martalékává válhatott. A kereskedők szívesebben szállították portékájukat vízi úton, mert ez olcsóbb és biztonságosabb volt.

A középkori Európában a közlekedéssel azonos szinten volt a postaszolgáltatás is, amit Bizáncban őriztek meg, Európában viszont teljesen elszorvadt. Az európaiak a leveleiket postagalambokkal, küldöncökkel vagy mindenféle idegenekkel továbbították. A levelek hetek, hónapok alatt jutottak el a címzetthez. Ezért aztán nem meglepő, hogy Rótszakállú Frigyes csak öt hónappal később értesült apja haláláról.

Mindentudóknak

A X. században Aziz észak-afrikai kalifának (uralkodónak) friss libanoni cseresznyére támadt kedve. A gyümölcsöt 600 postagalamb segítségével juttatták el hozzá. A cseresznyeszemeket kisebb tasakokban a galambok lábára erősítették. Ez volt az első légi úton történő csomagküldés.

Fegyver és hadi felszerelés

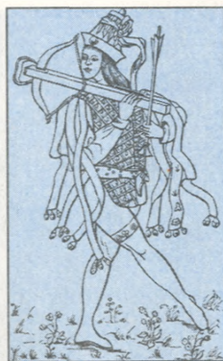
A középkori Európában nagy figyelmet fordítottak a fegyvergyártásra. Európában a VII–VIII. században megjelent a hosszú kard, a vértezet és a vért, tökéletesebb lett a pajzs, a tör (gyilok) és a csatabárd. Ezzel vette kezdetét a középkori lovagkor. A lovagok fegyverzete és vértezete (páncél, sisak, pajzs, dárda, kard, gyilok, íj, a tegez a nyilvesszőkkel, a harci mén és a kengyel) nagyon sokba került, annyiba, mint 18–20 tehén, vagy 250 juh, ezért nem mindenki tudta megfizetni.

Nyílpuskás katona az övébe akasztott kampó segítségével felajzza a nyilat, majd céloz

Az ellenséget rettegésben tartó lovas íjpuskás katona

Nyílpuskás katona

A lőfegyver megjelenéséig a harctereken a nyíl és a **nyílpuska (számszerij)** volt a legveszedelmesebb fegyver. Az angol gyalogos íjászok és a nyílpuskások nagyon sokszor okoztak komoly veszteségeket a talpig vasba öltözött francia lovagoknak. Az ellenséges erődítmények ostromakor főleg fémből készült, ormótlan ostromeszközöket (a védőkre köveket, gyűjtőlövedékeket lőttek ki stb.) használtak.

Nyílpuska (számszerij) – fémből készült, fatusra erősített, az íjhúr megfeszítéséhez szükséges mechanizmussal ellátott régi kézfegyver.

Az európaiak a XIV–XV. században feltalálták a lőfegyvert. Ez igazi fordulópontot jelentett a hadviselésben. Mivel a golyó könnyen átütötte vértet, ezért a vasba öltözött lovagok fölöslegessé váltak és eljárt az idő felettük.

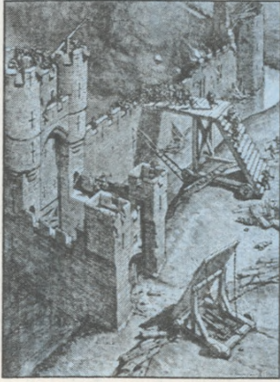

Mindentudóknak

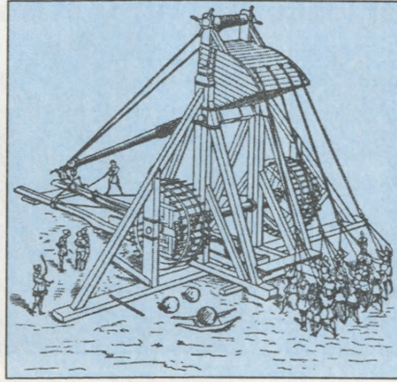
Az egyház a XII. században megtiltotta az íj és a nyílpuska használatát, de Oroszlánszívű Richárd angol király kevéssel később ezzel szerelte fel a seregét. Döntésének ő maga is áldozatul esett, mert számszerijből kilőtt nyílvessző oltotta ki az életét.

- **XII. sz. Sugerius középkori szerző beszámolója arról, hogyan ostromolt meg VI. (Kövér) Lajos egy erődöt**

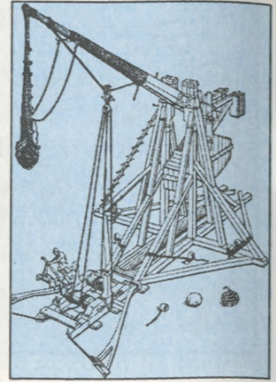
Hogy lerombolhassák az erődöt, sebtében hadi eszközöket készítenek. Nagyon magas gép épül, amely a maga három szintjével a védők fölé emelkedik. Az erődítmény fölé benyúlva meg kell, hogy akadályozza az íjászok és nyílpuskások első sorát abban, hogy az erődítményen belül mozogjanak és feljussanak a falakra. Ennek folytán az ostromlottak, akiket ez az alkalmatlanság szüntelenül, éjjel és nappal benuhátra kényszerít, nem lehettek tovább a falakon. Igyekeztek elrejtőzni a föld alatti üregekben, és lesből lövöldözve ijaikkal elpusztították

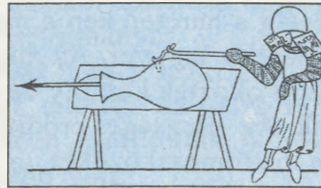
*Vár ostroma
ostromgépről*

*A fémből készült ostromeszközök ormótlan, de eléggé
hatékony fegyverek voltak*

Várostrom ostromgéppel

*Agyú első ábrázolása
(ebből még nem golyót,
hanem méretes
nyilvesszőt lőttek ki).
A pattantyús ruházata
páncél és körgallér.
Vállát címeres vállvert,
fejét sisak védi.
XV. századi miniatúra
nyomán*

Lőrés egy angol várban

azokat, akik fölöttük álltak az ostromgép első fogazott peremén. A magasba törő ostromgéphez a megfelelő szinten csapóhidat építettek, aminek a falra bocsátásával a katonák könnyen feljuthattak a bástyákra...

1. Milyen fegyvert és hadieszközöket használtak az európaiak a középkorban a várak ostromához?
2. Beszélj az ostromgép szerkezetéről és működéséről!

Nem a ruha teszi az embert

A középkorban az európaiak több ruhát öltöttek magukra, mint a rómaiak, mert Európa éghajlata hűvösebb volt, és az egyház is „bűnösnek” tekintette az emberi testet, és elvárta, hogy gondosan elrejtse a szem elől.

Az európaiak csak felsőruházatot viseltek. Legfontosabb ruhadarabjuk volt a vászoning, a rövidnadrág, a felső ing, a köpönyeg (néha csuklyával

Cipő hosszú, felfelé kunkorodó orral

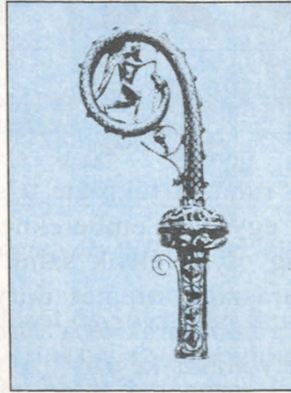
Nemes hölgyek viselete

„Szarvas” női fejfedő

Püspöki süveg. XII. sz.

Püspöki pásztorbot. XIII. sz.

Otto Hupp címerkészítő címere

ellátva). Fokozatosan divatba jött a rövidnadrág fölött viselt harisnya, amiből a XIV. században nadrág lett. Hordtak kesztyűt is: először kényelmi szempontok miatt, később pedig divatból. A középkorban a kesztyű szimbolikus jelentésre tett szert: illetlen dolognak tartották kesztyűben a templomba belépni vagy kezet nyújtani, a sértés, a mély megvetés jele volt, ha kesztyűt dobtak valakinek.

A nők ruházata kezdetben alig különbözött a férfiakétól. Később a nők kendőt tettek a fejükre, szűk szabású alsó ruhát viseltek, amihez kötényt vagy rövid alsószoknyát öltöttek. A főúri hölgyek ruházata igen pompázatos volt.

Lábukon bőrből készült, hosszú, felfelé kunkorodó orrú bőrcipőt viseltek. Minél nemesebb volt egy ficsúr, annál hosszabb volt lábbelijének az orra. Néha akár a 60–70 centiméteres hosszúságot is elérhette. Hogy járni tudjanak az ilyen cipőben, az orrát az övükhöz kötötték. Az utca sarát mezítláb vagy facipőben taposták.

Férfi és női viselet a XV. században. Szerinted az előkelőségek vagy az egyszerű emberek hordtak ilyen ruhákat?

A középkori ruházat tükrözte a szociális egyenlőtlenséget. A főurak megtiltották az egyszerű embereknek, hogy hivalkodóan öltözködjének, ők maguk pedig olyan élénk színű ruhákat hordtak, mint a papagájok tollazata. A parasztok ruháját durva, házilag szőtt vászonból varrott ruhában jártak, a hűbérurak és a városi felsőréteg öltözeke pedig gyapotszövetből és selyemből készült. A papság ruházata fokozatosan jellegzetessé vált.

A ruhadivat, főleg a nők esetében, több ízben is változott. Az egyház hiábavaló kísérleteket tett arra, hogy megpróbálja befolyásolni a divathóbortot. Az emberek sokat adtak ruházatukra, mivel az nemcsak a testüket takarta, hanem megmutatta a társadalomban elfoglalt helyüket is.

A XIII–XIV. században Európában divatba jöttek a tekintélyt parancsoló nemesi címerek. Először csak megkülönböztető jelként szolgáltak a csatatereken, később a tulajdonos egyfajta azonosító jegyévé váltak, jelezték a társadalomban elfoglalt helyét. A címerek jelentésének értelmezésére létrejött a heraldika vagy címertan. Az ezzel foglalkozó személyek voltak a heroldok, akik nagy titokban tartották a címerkészítés szabályait.

A kenyér az atya, a víz az anya

A középkorban az emberek szűkösen étkeztek. Húst még a gazdagok sem ettek mindennap, a parasztok asztalára pedig csak nagy ünnepeken került. A középkori Európában nem ismerték a cukrot, helyette mézet használtak. Túlnyomórészt rozskenyeret, kását, fokhagymás lével ízesített

Hercegi lakoma a fejedelmi kíséret tagjaival. VIII–IX. sz. XIX. századi rajz

hüvelyeseket fogyasztottak. Gyümölcsöt és zöldséget keveset ettek, a sajt és a hal ingyencsészámbe ment. Amikor az éhségüket csillapították, degeszre tömték magukat, ezért az emberek betegesen kövérek voltak és emésztési zavaroktól szenvedtek. Sok sört és bort ittak. Az alkohol, amit az európaiak az ördög italának neveztek, először 1100 körül jelent meg. Egy-két évszázad multával a megbotránkozott Európa már nem tudja, hogyan szabaduljon meg tőle.

Az emberek rendszertelenül táplálkoztak, mivel a fényes lakomákat hosszan tartó böjtök követték, amelyek betartására vigyázott az egyház. A szükös és rendszertelen étkezés aláásta az emberek egészségét.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Írd le milyen volt egy középkori ház és a berendezése!
2. Sorold fel az európaiak legfontosabb középkori műszaki vívmányait! Mennyire voltak jelentösek az elért eredmények?
3. Volt-e különbség a világi hűbérurak, a papság és a parasztok életvitelében? Válaszodat illusztráld példákkal!
4. Írd le egy középkori lovag fegyverzetét!
5. Versenyezzetek: 1) ki készíti el legszebben egy középkori vár makettjét; 2) egy középkori ruha, díszitmény, bútor applikációját vagy rajzát; 3) ki ismeri a legtöbb ukrainai várat!

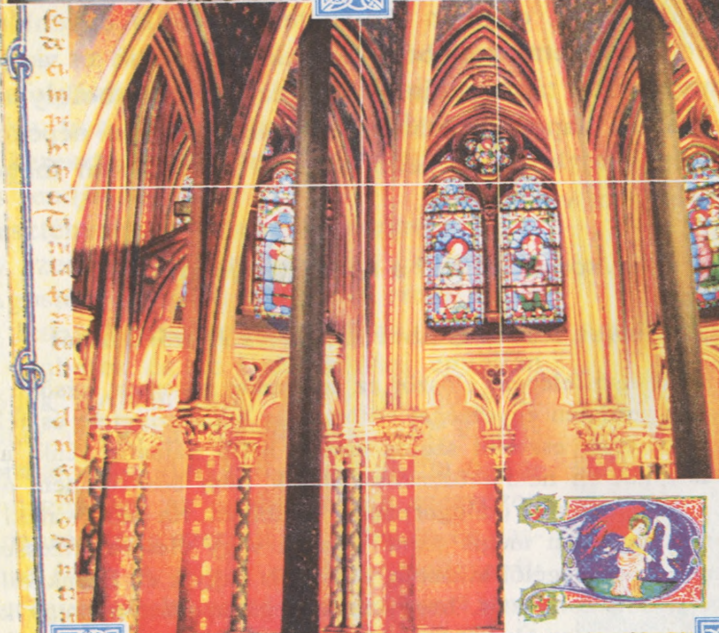
ELLENŐRIZD A TUDÁSODAT!

Az 1. témával kapcsolatos megállapítások közül válaszd ki azt a 12-t, amely összefügg a téma tartalmával! Választásodat indokold meg!

1. Európában a középkor folyamán a lakosság lélekszáma:
 - a) folyamatosan gyarapodott;
 - b) csökkent;
 - c) hol csökkent, hol gyarapodott;
 - d) nem változott.
2. A középkorban a technika:
 - a) egyáltalán nem fejlődött;
 - b) lassan fejlődött;
 - c) gyorsan fejlődött;
 - d) a parasztek használatában volt;
 - e) az iparosok használatában volt.
3. A hűbérúr azért építette a várát, hogy:
 - a) védje a birtokait;
 - b) engedelmességben tartsa a parasztjait;
 - c) környezete építészeti díszéül szolgáljon;
 - d) kevésbé függjön a királytól vagy a seniortól.
4. Vazallusi viszony kialakulhatott:
 - a) földesurak között;
 - b) a hűbérurak és a parasztek között;
 - c) a parasztek között.
5. A középkori Nyugaton a királyi hatalmat gyengítette:
 - a) az a hagyomány, hogy a király a birtokait felosztotta a fiai között;
 - b) az a tény, hogy a király nem akart kormányozni;
 - c) hogy a király földet adományozott a vazallusainak.
6. A monarchák a középkori Európában gondoskodtak a jogokról és az igazságszolgáltatásról, mert:
 - a) a szociális igazságosság védelmezői voltak;
 - b) a bíróság által kirótt bírságok és az elítéltek vagyona révén gazdagodtak;
 - c) a bírák segítségével engedelmességre bírták alattvalóikat.
7. A középkori Európában azt tekintették polgárnak, aki:
 - a) a városba költözött;
 - b) a városban lakott;
 - c) rokonnal rendelkezett a városban;
 - d) a városban lakott, volt telke vagy műhelye.

VALLÁSI, EGYHÁZI ÉS MŰVELŐDÉSI ÉLET A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

2. TÉMA

1. §. A VALLÁS ÉS AZ EGYHÁZ SZEREPE A KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

Istenhez imádkozva

Az egyház nagyon fontos szerepet játszott a középkori Európa népeinek életében. Születésétől haláláig meghatározta az ember életét, állandó rettegésben tartotta lelkének a halál utáni sorsára hivatkozva. Az egyház nemcsak a pórnépet tartotta befolyása alatt, hanem a hűbérurakat is.

Az egyháznak sok hasznos dolgot köszönhet a társadalom, de előfordultak visszasságok is. A papok gondoskodtak a szegényekről, a betegekről és a gyámoltalanokról, de nem törekedtek szociális egyenlőségre. Az egyház véget akart vetni a hűbéri torzsalkodásoknak és a rablótámadásoknak, ugyanakkor támogatója és szervezője volt a befolyását növelő háborúknak. Vallási alapon elsőként egyesítette az európai népeket, viszont később a XI. század közepén bekövetkezett szakadással megosztottságuknak is az egyház volt az oka.

Idézd fel, hol és mikor alakult ki a kereszténység!

• XI. sz. Részlet Raoul Glaber szerzetes *Históriájából*

(A XI. sz. első felében) először az aquitaniai részeken, később lassanként Gallia egész területén egyezséget kötöttek az Isten szeretete és félelme által egyként vezetettve; eszerint szerda estétől hétfő hajnalig senki a halandók közül más emberen nem erőszakoskodhatik, sem bosszút nem állhat, sem adósától a vadimoniumot (zálogot) nem követelheti. Ha pedig valaki e közösen hozott határozat ellen mégis tenne valamit vagy életével fizessen, vagy a keresztények közösségétől kiűzve, hazáját is hagyja el. Ezenkívül mindenki tetszésével találkozott az is, hogy ezt a megállapodást mintegy köznyelven Treuga Domininak (az Úr békéjének) nevezzék.

1. Mi az Úr békéje? Mit tiltott meg az Úr békéje?
2. Milyen büntetés várt az Úr békéjének megsértőjére? Szerinted minden vétkes számára elkerülhetetlen volt a büntetés?

3. Mit gondolsz, miért nem örök időkre, hanem csak egy bizonyos időszakra szólt az Úr békéje?
4. Szerinted miként hatott az Úr békéjének megkötése az egyház tekintélyére?

A kereszténység és az egyház a középkor hajnalán

A kereszténység még a római korban megjelent, ugyanakkor világvallássá csak a középkorban vált, amikor kialakult és megalakult a szervezete, az egyház.

A középkor hajnalára már kialakult az **egyházi hierarchia**. A Nyugat-római Birodalom területén a pápa (szentatya), a Kelet-római Birodalomban (Bizánc) a pátriárkák (ősatyák, alapítók) voltak az egyházfők. Mindkét tisztségbe választott személyek kerültek. A papság főpapságra és alsópapságra tagolódott. A főpapsághoz a bíborosok, a püspökök és más egyházi méltóságok (egyházi tisztségüket közvetlenül a pápától kapták) tartoztak. Az alsópapságot azok alkották, akiknek a tisztséget nem a pápa, hanem a püspök adományozta.

Az egyház az állam segítségével gazdagodott és nagy befolyásra tett szert. A papság kidolgozta a keresztény tant, megszabta, hogyan kell viselkednie a keresztény embernek, milyen legyen a szertartás rendje stb.

A kereszténység és az egyház megeremtésében nagy szerepet játszott Aurelius Augustinus (Szent Ágoston) püspök. *Hitvallás* című műve útmutató lett a keresztények számára. Az egyházat az emberek és az Isten közötti egyetlen közvetítőnek nyilvánította, úgy vélte, hogy az embereknek az egyház utasításai szerint, vagyis annak kormányzása alatt kell élniük. Szent Ágoston értelmezésében az egyház olyan szervezet, amely a papság rang szerinti felosztására és vasfegyelemre épül. A pápák elmékedéseit segítségül hívva igyekeztek vezető szerepre szert tenni a társadalomban.

*Pap szertartásruhában.
XI. sz.*

*Miséhez beöltözött
püspök ornátusban.
XII. sz.*

Egyházi hierarchia – az egyházi tisztségek piramisszerű felépítése, az alárendeltség rendje a főpapság és az alsópapság között.

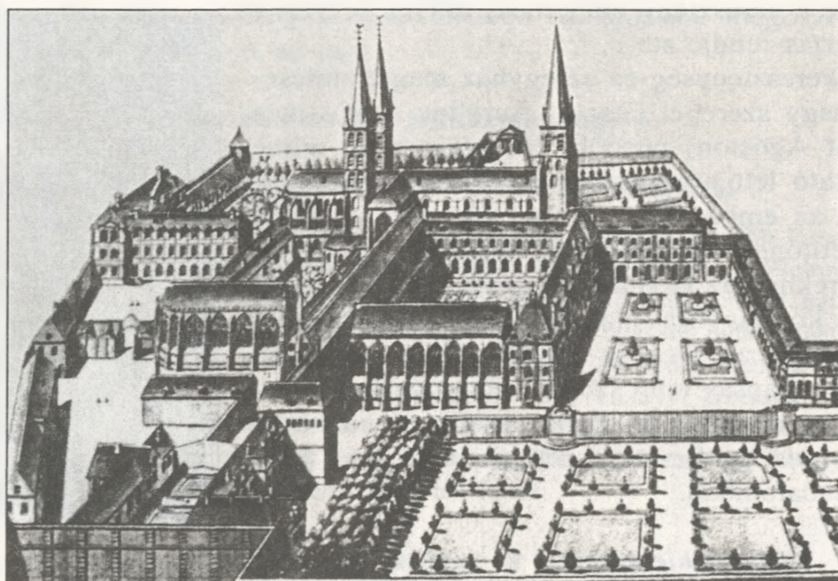
Európa keresztény hitre térítése

I. Constantinus és I. Theodosius császár még a IV. sz. végén keresztény hitre térítették a Római Birodalmat. Ekkor lettek keresztényekké egyes barbár törzsek is a birodalom területén. Az V. sz. végén felvették a kereszténységet a frankok, majd a nyugati gótok, a Pireneusi-félszigeten élő törzsek, a longobárdok, egyes angol és szász törzsek is. A nyughatatlan angol és ír szerzetesek a VI–VIII. században már Európa legeldugottabb zugaiban terjesztették a keresztény hitet. Nyugaton a XII–XIV. században utolsóként a poláb szlávok, a poroszok, a litvánok cserélték fel pogány vallásukat a kereszténységre. A lengyelek a pápa egyházi hatalma alá kerültek, a szerbek és a bolgárok a kereszténység bizánci formáját választották, és a konstantinápolyi pátriárkának voltak alárendelve.

Európa *keresztény hitre térítése* nem zajlott zökkenőmentesen. A megtérítettek sokszor visszatértek korábbi hitükhöz. A világi hatalomnak másodszor, sőt harmadszor is meg kellett őket keresztelni.

Az európaiak Krisztus hitére történő térítésében nagy szerepe volt az 1000. év fogadásának, amikor mindenki a világvégét és Krisztus második eljövételét várta.

Bár a kereszténység nem hozott megbékélést Európa számára, ugyanakkor az európai keresztények jobbakká és műveltebbekké váltak. Az egyház a hatalommal és a sorssal szembeni engedelmisséget hirdette, előmozdította a *feudalizáció* folyamatát (egyébként az egyház nagy hűbérúr lett, sok földdel és paraszttal rendelkezett). Az egységes hit által összekovácsolta az európaiakat. A kereszties hadjáratok szervezésével az egyház előmozdította a gyarmatosítási mozgalmat.

A Saint-Germain-des-Près-i apátság Franciaországban. XVII. századi rajz

Feudalizáció – a hűbéri viszonyok kialakulása és terjedése.

XI. sz. Részlet Raoul Glaber burgundiai krónikás művéből

Az ezer és harmadik esztendő bekövetkeztével csaknem minden föld, de különösképpen Itália és Gallia, tanúja lett Isten házai építésének. Bár többségük korábban is jelentőségteljes építmény volt és nem szorult átalakításra, a keresztény közösségek valósággal versengtek azért, hogy még pompásabb templomuk legyen, mint a szomszédaiknak. A világ mintha ledobta volna magáról ócska gönceit, és mindenütt fehérre meszelt falú templomok lettek az új ékeiségei. A hívek... szinte az összes korabeli... templomot... átépítették, és azok még takarosabbak lettek.

1. Miért építették át az európai keresztények a templomokat a II. évezred elején?
2. Miként hatott az új, pompás templomok építése az európai országokban a szomszédos népekre?

Elmondhatjuk tehát, hogy a keresztény hitre való térítés lényegesen megújította az életet Európában.

Az egyház és a császárság küzdelme

Az V–VI. században a pápaság saját befolyásának megerősítésére használta fel Itáliában az erős egyházhatalom hiányát. A pápák a római **egyházmegyében** nemcsak az egyházi, hanem a világi hatalmat is gyakorolták. Itáliában *756-ban* egyfajta pápai állam jött létre, amely napjainkig fennmaradt (Vatikán).

Egyházmegye – a püspök irányítása alatt álló egyházi körzet. A római egyházmegye feje a pápa volt.

Jelentős mértékben megszilárdította a pápaság intézményét I. (Nagy Szent) Gergely pápa (VI. sz. vége). A longobardokkal egyezséget kötött, hogy ne zaklassák Rómát, és ezáltal nagy tekintélyt szerzett magának. **Pontifikátusa (főpapsága)** alatt Rómát végérvényesen Szent Péter városának kezdték nevezni, I. Gergely pedig Péter törvényes utódjának nyilvánította magát.

A pápa hatalma főleg a Karolingok idején erősödött meg. A pápa császári címet adományozott Nagy Károlynak, ezzel jelezvén a keresztény világnak, hogy a monarcha hatalma a pápától függ. A pápák a császárokat vazallsaiknak szerették volna tekinteni, azt sugallták, hogy nemcsak megkoronáztatják, hanem a hatalmuktól is meg-

Egy apát investitúrájának ábrázolása.

Figyeld meg, ki végzi a beiktatást! Miről tanúskodik ez a tény?

foszthatják őket (a pápának ez a törekvése sok uralkodót meglátt-ránkoztatott).

Ugyanakkor Nagy Károly birodalmának széthullása és a hűbéri háborúk kezdete jelentős csapást mért a pápai hatalomra. A német császárok már a X. században uralmuk alá hajtották a pápákat és a püspököket. Kiszajátították maguknak az *invesztitúrát*, ami az egyház számára a szégyenteljes és önpusztító *simóniához* vezetett. Ettől fogva olyan emberek lettek püspökök, sőt pápák, akiktől nem állt távol a haszonszerzés és a kicsapongás, sőt a rablás sem. Ezért aztán nagyon meggyengült az egyházi fegyelem, ami sokat ártott az egyház tekintélyének és befolyásának.

A XI. sz. derekán hihetetlen dolog történt: az egyház kettészakadt. Ez a szétválás, *egyházzsakadás* (más szóval *skizma*) már régóta érlelődött: attól fogva, hogy a Római Birodalom kettészakadt. Mind a Keletrómai, mind a Nyugatrómai Birodalom saját egyházat szeretett volna. A pápák irányítani akarták a pátriárkákat, ami nemcsak az utóbbiak, hanem a bizánci császárok részéről is heves tiltakozást váltott ki.

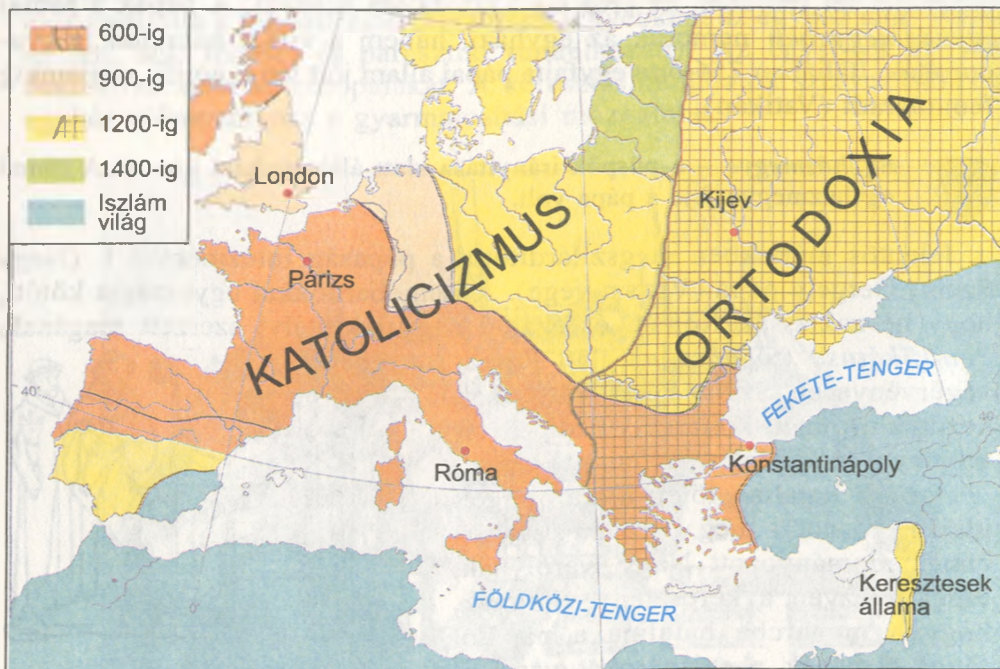

Pontifikátus – a katolikus egyházban a római pápa hatalma, munkássága és kormányzásának időszaka.

Simónia – az egyházi tisztségek és rangok adásvétele.

Invesztitúra – a püspökök kinevezésének és tisztségükben való megerősítésének joga.

Skizma – egyházzsakadás.

A kereszténység elterjedése 1400-ig.

Mutasd meg a térképen a katolikus és a pravoszláv egyház legfontosabb irányító központjait.

Mindkét egyházban egyre több lett a hittani és a szertartásbeli különbség. Elérkezett az a pillanat, amikor a keleti és a nyugati papság egy egységes egyházszerkezeten belül képtelen volt tovább együttműködni. Ez a XI. században következett be. Ekkorra a pápa és a konstantinápolyi pátriárka végérvényesen összeveszett. **1054-ben** az egyház és az egész keresztény világ kettészakadt. A nyugati keresztény egyházat *katolikusnak* (egyetemesnek), a nyugatit *pravoszlávnak* (igaznak) kezdték nevezni. Később több sikertelen kísérlet is történt a két egyház *uniójának* (szövetségének) a megkötésére. Egyedül az **1596-os** breszti unió volt eredményes, ám ez nem egyesítette Ukrajna és Belorusszia területén a katolicizmust a pravoszláv egyházzal, hanem egy újabb, egyesített (uniátus) egyház létrejöttét eredményezte.

Egyházi unió – a katolikus és a pravoszláv (ortodox) egyház tervezett egyesítése a pápa irányítása alatt.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Határozd meg azokat a fogalmakat, amelyek újak voltak számodra ebben a paragrafusban!
2. Mi a közös a következő két dátumban: 395 és 1054?
3. Mi az egyházi hierarchia? Szerinted mi hívta-éleltre?
4. Sorold fel az 1054-es egyházszakadás okait! Valóban elkerülhetetlen volt a szakadás?
5. A pápa hatalma alá került-e az egész keresztény Európa? Mutasd meg a térképen, milyen területekre terjedt ki a pápa, és milyenekre a pátriárkák hatalma!
6. Szerinted mit adott a kereszténység győzelme Európa népeinek?
7. Milyen szerepet játszott az egyház a középkori Európa életében?
8. Milyen változásokon ment keresztül a pápa hatalma az évszázadok során?

Az üdvözülésért, a gazdagságért és a dicsőségért

A XI. században VII. Gergely pápa (a szerzetesek makacs jelleme miatt „szent ördögnek” nevezték el) vaskézzel teremtett rendet a katolikus egyházon belül. Határozottan megkövetelte, hogy a királyok, a nagybirtokos hűbérurak ne avatkozzanak bele az egyház ügyeibe, hogy a pápákat és a püspököket az egyház válassza meg. A pápa azt állította, hogy az uralkodóknak az ő vazallsaikként kell lenniük, és nagy összegeket kell fizetniük az egyháznak. A XII. században a pápa és a királyi hatalom kölcsönösen engedményeket tett egymásnak: megosztották egymás között a püspökök kinevezésének és leváltásának jogát.

A XI. sz. végén a pápák már olyan hatalmasak voltak, hogy harcba szólították egész Európát a más hitű muzulmánok ellen. Elképzelésük

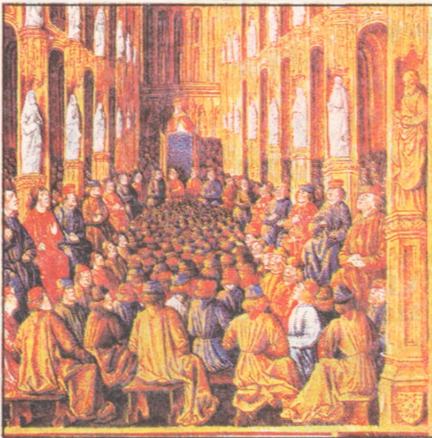
XIV. századi lovagkeresztes katona harci öltözetben. Fogadalmat tesz, hogy Jeruzsálem ellen vonul

Zarándokok az Úr sírjánál. XIV. századi miniatúra. Az Úr sírja mellett őrség állt, amely pénzt szedett a zarándokoktól a szent hely megtekintéséért. Nézd meg figyelmesen a rajzot! Nincs-e olyan érzésed, hogy igazak a latin egyház vádjai, amelyek szerint a muzulmánok útját állják a zarándokoknak?

a következő volt: a hűbérurak úgyis egymás ellen hadakoznak. Nem lenne-e hasznosabb harci kedvüket a más hitűek ellen tüzelni, és ezáltal megszilárdítani a katolikus egyházat?

A remélnél is jobb alkalom kínálkozott egy vallásháború kirobbantásához. A XI. sz. végén Bizánc (Keletrómai Birodalom) segítséget kért az európai

Orbán pápa a Clermont-i zsinaton arra buzdítja hallgatóságát, hogy szabadítsák meg a muzulmánoktól az Úr sírját. XV. századi miniatúra

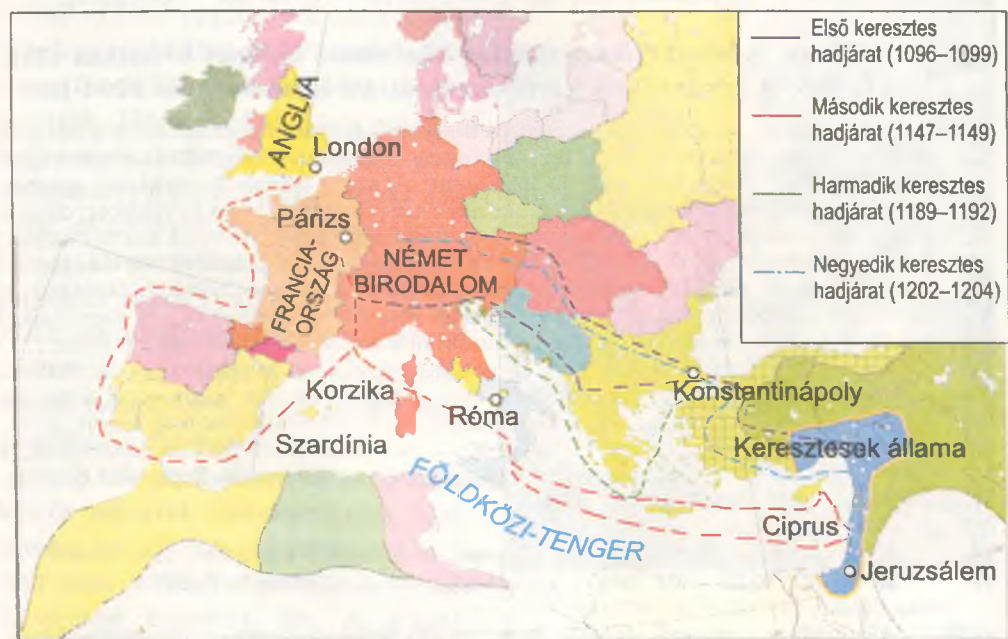
királyoktól és a pápától a harcias szeldzsuk törökök ellen. A királyok tétováz-
tak, II. Orbán pápa viszont felszólította Európát, hogy szabadítsák meg a szeldzsukoktól az Úr sírját, a legfontosabb keresztény szent helyet (amely a szeldzsukok által elfoglalt Jeruzsálemben volt). A pápa a jeruzsálemi hadjárat minden résztvevőjének teljes bűnbocsánatot, a hadjáratban elesetteknek túlvilági üdvösséget ígért. De a legcsábítóbbnak II. Orbán pápa azon ígérete bizonyult, amely szerint: „Akik e világon nélkülöznek és szenvednek, azok a túlvilágon vidámak és gazdagok lesznek.” Ki ne szeretett volna vidám és gazdag lenni? Sok lovag, város lakó és paraszt tett esküt, hogy felszabadítja az Úr sírját, és varrta fel ru-

A keresztesek Konstaninápoly falait ostromolják. XIV. századi miniatúra

hájára a keresztet, a győzelem korabeli jelképét. Így kezdődött a csaknem 200 évig tartó európai tébolyultság: a nyolc kereszties hadjárat (1096–1270).

Elsőként a francia és a német parasztek szinte teljesen fegyvertelen és élelem nélküli osztagai kerekedtek fel 1096-ban a távoli Jeruzsálembé.

A legfontosabb kereszties hadjáratok

A keresztesek 1099-ben kifosztják Jeruzsálemet. Középkori miniatúra

Ütközben raboltak és gyilkoltak, áldozataik főleg a más hitet valló zsidók voltak. A keresztesek sorsa végzetesnek bizonyult. A bizánci császár gyorsan átszállította őket a Boszporusz-szoroson Kis-Ázsiába, ahol a szeldzsukok szinte mindegyikőjüket lemészárolták. Hamarosan jól felfegyverzett lovagok indultak Kis-Ázsiába. A keresztes lovagok 1099 nyarán betörték Jeruzsálembe, ahol borzalmas vérfürdőt rendeztek.

• **XIII. sz. Részlet Nikita Honiat középkori bizánci krónikás elbeszéléséből Jeruzsálem keresztesek általi kifosztásáról 1204-ben**

Nem tudom, miként kezdjem el, és hogyan fejezzem be mindannak a leírását, amit ezek a gyalázatos emberek műveltek. Ó, szörnyűség! A szentek képeit szemérmetlenül megtaposták. Ó, gyalázat! A szent vértanúk ereklyéit szemétdombra vetették!... Akadtak olyanok, akik szétvágták a drága kelyheket; díszeket a kebelükbe rejtették, a serlegekből pedig úgy ittak, mint az asztali kupákból... A főtemplom (Szent Szófia székesegyház) kirablásáról szóló elbeszélést még hallgatni sem lehet megindultság nélkül. A drágakövekkel ékesített és rendkívüli szépségű szent *analogionokat* miszlikbe aprították, és darabjaikat egymás között elosztották a többi csodálatra méltó tárggyal egyetemben...

Ha valaki szembe mert szállni velük, vagy nem teljesítette a kérésüket, akkor azt késsel ledöfték; nem akadt emberfia, aki ne sírt volna azon a napon. Az útkereszteződésekben, a sikátorokban, a templomokban mindenütt jajveszékelték és sírtak, zokogtak, keservesen sirankoztak, a férfiak kiáltoztak, a nők sikoltoztak; lépten-nyomon fosztogattak, rászárnálkodtak, foglyokat ejtettek, barátokat szakítottak el egymástól...

1. Hogyan viselkedtek a keresztesek az elfoglalt Konstantinápolyban?
2. Miben nyilvánult meg a képmutatásuk és szentségtörésük?

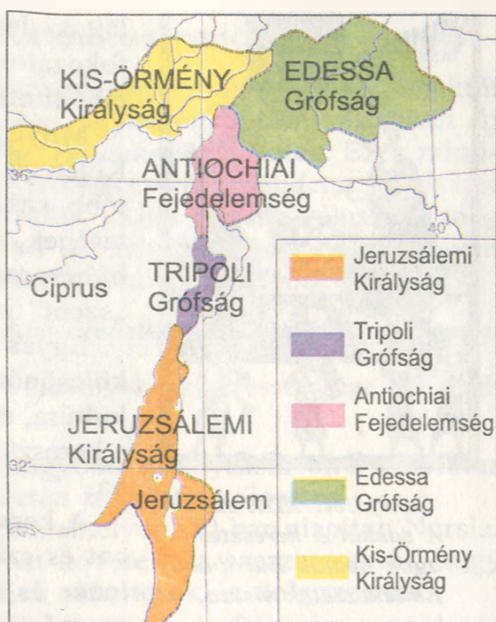
Analogion – magas, felfelé domborodó felületű asztal a templomokban, amely mellett állva olvasták az istentiszteleti könyveket, vagy amire a szentképeket állították.

A XII. sz. elejére a keresztések hűbérúri várakkal építették tele Szíriát és Palesztinát, több államot létesítettek, amelyek közül a Jeruzsálemi Királyság volt a legnagyobb. Ezzel véget ért az első kereszties hadjárat (1096–1099).

A XII. században a francia és a német király állt a második kereszties hadjárat (1147–1149) élére. A tehetséges Szaladin hadvezér irányítása alatt álló szeldzsuk törökök Kis-Ázsiában teljesen szétverték a hadjárat résztvevőit. A harmadik kereszties hadjáratot (1189–1192) a már megöregedett I. (Rötszakállú) Frigyes, a szegény és bosszúálló természetű II. Fülöp Ágost francia király, a bátor I. (Oroszlánszívű) Richárd angol király vezette. A vezérek hamarosan összevesztek, ezért a hadjárat kudarcba fulladt.

A negyedik kereszties hadjárat (1202–1204) résztvevői nem a keresztény egyházat védelmezték, hanem útonálló haramiáknak bizonyultak. Hogy kedvére tegyenek a velencei kalmároknak, nem a muzulmánok, hanem a keresztény Bizánc ellen harcoltak. Előbb a Balkánon kifosztották a kereszties hadjáratban részt vevő magyar király Zára nevű városát, majd ostrommal bevették és teljesen kirabolták Konstantinápolyt, ahol óriási mérszárlást is rendeztek.

A XIII. században még néhány, kevés sikerrel járó kereszties hadjáratra került sor (az utolsót 1270-ben szervezték). Európa csak ezt követően eszmélt fel. A pápák újabb kereszties hadjáratokra vonatkozó felhívásai süket fülekre ta-

A keresztiesek államai

*Hazatérés a kereszties hadjáratból.
K. Lessig festménye. XIX. sz. Milyen hangulatban tér haza a kereszties lovag? Milyen a csatló kedve?*

*Sakkjáték. XIII. sz.
A sakkot a keresztes
lovagok hozták Európába.
Emlékezzetek vissza,
honnan származik ez
a nagyszerű játék!*

láltak. Időközben pedig a szeldzsukok keleten fokozatosan visszaszerezték a keresztesek által elhódított birtokaikat.

Milyen haszna származott Európának és a Keletnek a keresztes hadjáratokból? Elpusztult több százezer ember, óriásiak voltak a veszteségek, és ami a legszomorúbb, rászoktatta a hűbérurakat arra, hogy bármilyen háborút a „szent” jelzővel illessenek.

Egyes történészek szerint a hadjáratok révén kölcsönösen gazdagodott az európai és a keleti kultúra, mások szerint viszont a kulturális csere a keresztes hadjáratok nélkül is megtörtént volna.

A keresztes hadjáratok elpusztították Bizáncot és számottevő mértékben megnövelték Veneza és Franciaország befolyását, eltávolította egymástól a keresztény Nyugatot és a muzulmán Keletet.

Mindentudóknak

Európába a keresztesek hozták magukkal a sakkjátékot. A játékban használatos sakk-matt kifejezés a perzsa nyelvben azt jelenti: a király halott. Az egyház gondoskodott róla, hogy az elefántnak vagy futónak nevezett sakkfigura a püspök nevet kapja. Ily módon a középkori játék a maga módján tükrözte az állam berendezkedését is.

Kíváncsiaknak

1212-ben Franciaországból és Németországból hozzád hasonló korú fiúk és lányok ezrei indultak keresztes hadjáratba. Erre néhány kiskorú prédikátor bírta rá őket, akik elhitették a gyerekekkel, hogy ők még nem haragították magukra Istent, ezért könnyen megszabadíthatják az Úr sírját. A gyerekeket fűtötte a vágy, hogy bosszút álljanak a muzulmánokon édesapáikért, akik az első keresztes hadjáratokban estek el.

A francia király és a párizsi papok hiába is próbálták jobb belátásra bírni a gyerekeket. Egyikük sem gondolt arra, hogyan jut el Palesztinába a Földközi-tengeren keresztül. Azt hitték, a tenger kettéválik majd előttük...

A gyermekek keresztes hadjáratának sok résztvevője még útközben elpusztult a kimerültségtől vagy valamilyen betegségben. Két kapzsi kalmár több ezer gyereket a hajójára csábított, az afrikai Algériába szállította és a muzulmánoknak rabszolgák gyanánt eladta őket. Azt a keveset, akiknek sikerült megmenekülni, otthon kigúnyolták.

Az egyház a gyermekek ilyen súlyos következményekkel járó megoldatlanságát a sátán művének tekintette.

A szerzetesség. Katolikus rendek

A X–XV. században a fellazult fegyelmű, régi kolostori egyesülésektől való elhatárolódás jeleként a katolikus egyházon belül több tucat új szerzetes szövetség jött létre, amelyeket **rendeknek** neveztek. Ezek mindegyike saját **szabályzattal (regulával)** rendelkezett. A rendet a magiszter (nagymester) vagy a rendfőnök irányította, akit a papság választott meg és a pápa hagyott jóvá. Többféle rend létezett. Egyeseknek faluhelyen vagy a városban volt a székhelye, mások vándor életmódot folytattak.

Rend – meghatározott szabályzattal rendelkező szerzetesi vagy lovagi szerzetesi katolikus közösség.

Regula (szabályzat) – azoknak a szabályoknak az összessége, amelyek szerint a szerzetesek éltek.

Ismerkedjünk meg azokkal a legnagyobb befolyással bíró katolikus rendekkel, amelyeknek Ukrajna területén is voltak kolostoraik.

Egyikük a **bencés** vagy **Benedek-rend**, amelyet 530-ban alapított Nursiai Szent Benedek. E rend szabályzata azt követelte a szerzetesektől, hogy életüket imádkozással töltsék, legyenek alázatosak és dolgozzanak.

• V–VI. sz. Részlet Szent Benedeknek a monostori élet megszerzésére vonatkozó Regulájából

A monostort... úgy kell építeni, hogy minden szükséges dolog, mint a víz, malom, kert és különféle műhelyek a monostoron belül legyenek, hogy a szerzeteseknek ne kelljen kint csatangolniuk, ami lelküknek nem éppen válik üdvére.

1. Mivel kellett foglalkozniuk a bencés szerzeteseknek?
2. Szerinted a Regula miért tiltotta meg a szerzeteseknek, hogy elhagyják a kolostort?

A bencések példát mutattak munkaszere-
tetből a többi rendbeli szerzetesnek, bár
nem mindenki követte a példájukat. Egészé-
ben véve a kolostorok elősegítették a gaz-
dasági élet fejlődését a középkori Euró-
pában. A szerzetesek hozták létre a híres
szőlőültetvényeket Burgundiában (Francia-
ország) és a Rajna völgyében (Németor-
szág). Megismertették az európaiakkal az
öszibarackot, a sárgabarackot, a körtét, a
szilvát, a kányabangitát, a köszmétét, a diót
(az angolokkal az almát), sok zöldséget és
gyógynövényt, meghonosították a méhész-
kedést, megteremtették a selyemgyártás
alapjait.

Sok kolostort épített Európa-szerte a **cisz-
terci rend**, amelynek alapítója a második

Szent Ferenc a madaraknak
predikál. Giotto festőművész
freskója az assisi Szent
Ferenc templomban. XIII. sz.

Templomos lovag. XIII. századi
miniatúra nyomán

keresztes hadjárat megszervezője, Clairvaux-i Szent Bernát alapított. Ez a rend igen nagy gazdagságra tett szert.

Egy itáliai kalmár Ferenc nevű fia alapította a **ferences rendet**. A ferencesek a könyörületességet és minden élőnek a szeretetét hirdették. Megpróbálták a lehetetlent: össze akarták békíteni az embert a természettel, a gazdagot a nincstelelennel, a szegényt a szegénységgel. A ferencesek vándor életmódot folytattak és elszántan harcoltak az **eretnekség** ellen.

1215-ben Spanyolországban egy Dominicius (Domonkos) nevű szerzetes megalapította a **domonkos (dominikánus)** rendet, amelynek jelképe a tüzet köpő kutya (a nép körében a dominikánusokat az Úr kutyáinak – Domini canes – nevezték). A rend harcolt az **eretnekek** ellen, terjesztette a katolicizmust. A dominikánusok a középkori egyetemeken tanítottak, kolostoraikból bíborosok, sőt pápák is kikerültek.

Eretnekség – a katolikus dogmákkal szembenálló nézetek, amelyek tagadják az egyház alapvető tanait és szervezeti formáit.

Eretnek – az eretnek tanok követője.

A szabályzat megkövetelte, hogy a ferencesek és a dominikánusok szegénységben éljenek, de kolostoraik a leggazdagabbak lettek Európában.

A keresztes hadjáratok idején papi-lovagi rendek jöttek létre, amelyeknek a tagjai fogadalmat tettek, hogy szegénységben élnek, harcolnak a „keresztény hit ellenségei ellen”. Amíg más rend szerzetesei életüket imádkozással és munkával töltötték, addig a papi-lovagi rend tagjai harcoltak. Ők voltak az **ispotályosok** (a jeruzsálemi ispotályok – a betegek és az elesettek menhelyei – szerzeteseit egyesítette), a **templomosok** rendje, amelynek központja Jeruzsálemben jött létre az egykori zsidó király, Salamon templomának helyén, a **teutonok** (vagyis a németek) rendje stb. Az ispotályosokat később máltai lovagrendnek kezdték nevezni, mert átköltöztek Málta szigetére.

A pápai hatalom a XII–XIII. században

A XII–XIII. században a pápaság olyan hatalmas lett, hogy az európai uralkodókat szinte a vazallusainak tekintette. III. Ince pápa a XIII. század-

ban három királyt – a németet, a franciát és az angolt – közösített ki az egyházból. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az egyház megengedte alattvalóinak az engedetlen uralkodók megfosztását hatalmuktól. A pápák közrejátszottak az arabok Spanyolországból történő kiűzésében, támogatták a német lovagok támadását a szlávok és a baltiak ellen.

A pápáknak a legtöbb gondot a német császárok okozták, akik makacsul igyekeztek fölébük kerekedni. Ebből az erőpróbából a pápák kerültek ki győztesen. IV. Ince pápa a XIII. század derekán kiközösítette az egyházból és megfosztotta hatalmától II. Frigyes német császárt. A pápáknak köszönhetően a Szent Római Birodalom (így nevezték akkor a német államot) különálló fejedelemségekre hullott szét).

III. Ince pápa. Rafael festménye. XVI. sz.

A középkori eretnekség. Az inkvizíció

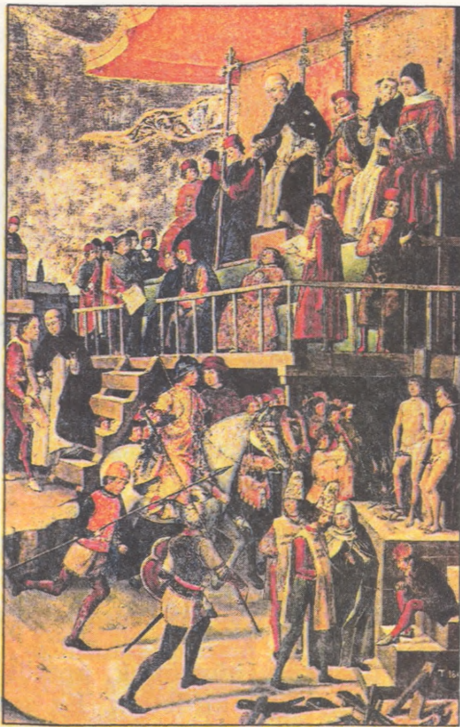
Az egyház nagyon meggazdagodott. A főpapság (püspökök, apátok) fényűzően éltek, a világiaknak pedig a szegénységet hirdették. Ez sok emberben ellenszenvet ébresztett.

• XII. sz. Részlet a püspökök visszaéléseit leleplező beszédből

Az egykori szerzetes... egyházmegyét kapott... Két év elteltével úgy meghízott, mint egy falánk disznó. Egykoron beérte a kolostor forrásának vizével, most viszont annyi bort vedel, hogy úgy fektetik részegen ágyba. Majd egyszer csak azt látják, hogy ezrével özönlenek a rokonai, mondván: én a püspök rokona vagyok, én a családjához tartozom. Egyikőjükből a püspök kanonokot, a másiból pénztárnokot csinál. Aki pedig régóta szolgál, az hoppon marad.

1. Mivel vádolja a püspököket a leleplező sorok szerzője?
2. Hitelt adhatunk-e feltétel nélkül a leirtaknak?

Az egyházi renddel elégedetlen személyek szép számmal akadtak a papság soraiban is, nem beszélve a polgárokról és a parasztokról. Sokan úgy látták, az egyház szétzüllött, a papok a maguk szája íze szerint magyarázzák a Bibliát a világi embereknek. Az is szóba került, hogy bizonyos bibliai történeteket másképpen kell magyarázni. A Szentírás tetszőleges módon történő magyarázását az egyház eretnekségnek, istenkáromlásnak tekintette. Az egyház, amikor rájött, hogy az eretnekség ellene irányul, az államhatalom segítségével vette fel ellene az ádáz harcot. Hogyan tette ezt? Hittudósokat készítettek fel, akik nyilvánosan hirdették az eretnek tanok téves és káros mivoltát. Az egyház időnként helyesnek ismerte el az eretnek tanokat, amivel veszélyessé tette azokat önmaga számára. Megtörtént, hogy máglyára küldve örökre elhallgattatták az eretnekeket.

Az inkvizíció ítélőszéke.
P. Berrugete festménye. XV. sz.

Figyelmük senkit sem került el. Languedoc francia megyében szinte a teljes lakosságot kiirtották. Nem télenkedett az inkvizíció sem. Csupán Tomás de Torquemada spanyol inkvizítor több ezer eretneket küldött máglyára.

Az elharapózott eretnek tanok sok városlakót, parasztot, lovagot megfertőztek. Az eretnek mozgalmak esetenként nemcsak az egyházi prédikátorok, hanem a hűbérurak önkényeskedései ellen is irányultak, parasztfelkelésekbe torkollottak.

Az egyház számára a legveszélyesebb volt a katarok (tiszták) vagy albigensek (Albi dél-franciaországi város, egykori központjuk nevéből) XII–XIII. sz. mozgalma, amely elterjedt Franciaországban, Itáliában, Angliában, Észak-Németországban, és átfogta csaknem egész Európát. A katarok (albigensek) nem értettek egyet a keresztény tanok több tézisével, állhatatosak voltak eretnek nézeteiket illetően, amelyekért feláldozták életüket.

A megrémült egyházi hatalom kereszties hadjáratot hirdetett és különleges ítélő testületet – **inkvizíciót** – állított fel az albigensek ellen. A keresztiesek azt a pápai helytartói tanácsot követték, miszerint „Isten döntse el, ki az eretnek, és ki nem az”.

• XIII. sz. Részlet Heisterbachi Cézár „Az albigens eretnekség” című művéből

Az albigensek... két őselemet (principia) vesznek fel: egy jó és egy gonosz Istent, vagyis az ördögöt, aki szerintük megteremtett minden testet, míg a jó isten minden lelket... Tagadják azt, hogy a testek feltámadnak; nevetnek azokon a jótéteményeken, melyeket az élők a holtaknak megadnak, haszontalan dolgoknak tartják a templomba járást vagy az imádkozást a templomban... Elvetik a keresztelést...

1. Szerinted miben különböznek az albigensek nézetei az egyház tanításától?
2. Jelentettek-e veszélyt az albigensek az egyházra nézve?

Azonban nem sikerült teljesen elfojtani az eretnek mozgalmakat.

Szemtől szembe

A nagy inkvizítor, Tomás de Torquemada (1420–1498) (dominikánus szerzetes, a bíboros unokatestvére) kiváló értelemmel, óriási ener-

giával megáldott, kegyetlen, a katolikus hit mellett a végsőig elkötelezett férfiú volt. A spanyol uralkodókat rábírta, hogy ébresszék újra az államon belül az inkvizíciót. Nemcsak az eretnekeket égette el, hanem azokat a könyveket is, amelyeket veszélyesnek gondolt az egyházra nézve (egyebek mellett megsemmisítette a hercegnek, a király fiának a könyvtárát is). Állandóan az életéért rettegett. Olyan népes testőrgárdát tartott fenn, amely akár egy egész hadseregnek megfelelt volna.

Inkvizíció – az eretnekek ügyében ítéletet hozó egyházi bíróság.

Tomás de Torquemada

Az egyház a XIV–XV. században

A XIV–XV. században a királyi hatalom nagyon megerősödött, és átvette a helyi egyház ellenőrzését. IV. (Szép) Fülöp francia király a pápai székhelyet Rómából Avignonba helyezte át. A pápák „avignoni fogsága” csaknem 70 évig (1309–1377) tartott.

A pápaválasztás rendjét még a XIII. században megváltoztatták, hogy a világi hatalmak ne avatkozhatnak bele a választások menetébe. A pápaválasztásra összegyűlt bíborosokat étlen-szomjan bezárták egy nagy terembe, és addig ott tartották őket, amíg meg nem állapodtak a pápa személyét illetően (a pápaválasztás céljából összehívott bíborosi gyűlést ezért nevezték konklávénak, „zárt szobának”). A feladatukat elvégzett bíborosok a kandallóban tüzet gyújtottak. Ennek a füstje jelezte, hogy megválasztották a pápát és ideje gondoskodni a pápaválasztókról is.

Ugyanakkor semmi sem tudta megakadályozni, hogy a világi hatalmak bele ne avatkozzanak a pápaválasztásba. Az uralkodók a korábbiakhoz

Az avignoni pápai palota. XIV. sz.

hasonlóan a maguk emberét igyekeztek a trónra juttatni. Ennek az lett az eredménye, hogy a XIV. sz. végén – a XV. sz. elején, csaknem 40 éven keresztül Európában egyszerre 2–3 pápa volt (a főlöszleges pápákat ellenpápáknak nevezték). A pápák semmiféle pozitív változást nem akartak az egyház szerkezetében. Ez sokakat felháborított Európában, a XVI. században pedig tömeges pápaellenes mozgalmakat szült. Ily módon a középkor alkonyán a pápaság elveszítette egykori hatalmát.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Kit tekintett az egyház eretnekeknek? Miért és hogyan harcolt ellenük az egyház?
2. Miért és hol jöttek létre a katolikus rendek? Szerinted miben hasonlított és miben különbözött a bencés, a ciszterci, a ferences és a dominikánus rend?
3. Mikor és milyen célból jöttek létre a papi-lovagi rendek? Miben különböztek a szerzetes rendektől?
4. Sorold fel a keresztes hadjáratok okait! Hol kell ezeket az okokat keresni: keleten vagy nyugaton? Mi volt e hadjáratok oka?
5. Hogyan értékelik a történészek a keresztes hadjáratok eredményeit?
6. Miért kezdett hanyatlani a pápaság intézménye a XIV–XV. században? Miben mutatkozott meg a hanyatlás?

2. §. NYUGAT-EURÓPA KULTÚRÁJA A KÖZÉPKORBAN

A koraközépkor kultúrája

*Kolostori iskola.
X. századi miniatura*

A Nyugatrómai Birodalom pusztulását követően a Nyugat a hanyatlás és a barbárság sötét korszakába süllyedt. Ezt kisebb részben a barbár hódítások, nagyobb részben pedig a lakosság körében kialakult bizonytalanság és közöny okozta. Az emberek sem nem mertek, sem nem akartak szembeszállni az élet megpróbáltatásaival.

Ugyanakkor az V–VII. sz. kulturális hanyatlása ideiglenes jelenségnek bizonyult. Kialakulóban volt az új, az antiktól eltérő európai kultúra, amit közösen teremtettek meg a görögök, rómaiak, kelták, germánok, szlávok és más népek. Az esetenként nagyon is eltérő kultúrájuk a kereszténységnek köszönhetően, amely maga is valamiféle kultúrává vált, egyetlen európai kultúrává olvadt össze.

Az egyház egyszerre ösztönözte és gátolta az európai kultúra kialakulását. A békébe és a nyugalomba vetett hitet sugalmazta az embereknek, ugyanakkor küzdött az antik többistenhit ellen, szigorú **cenzúrát** vezetett be, amivel csaknem feledésre kárhoztatta az antik világot. Ezirányú törekvéseiben támogatta az állam is.

Cenzúra – a szépirodalmi alkotások vagy tudományos művek állami vagy egyházi ellenőrzése.

• **XIV. sz. Részlet IV. Károly német császárnak a cenzúra bevezetésére vonatkozó rendeletéből**

... A nép nyelvén írott könyvnek, úgyszintén a hamis tanok és prédikációk terjesztésére alkalmas értekezések és prédikációk... elkoboztassanak mind a fehér, mind a fekete papságtól (vagyis a papoktól és a szerzetesektől), de főleg a világi emberektől, annál is inkább, mert a világiaknak... az egyház regulái értelmében még a nép nyelvén sem szabad semmit sem olvasni az Írásból, hogy a helytelen értelmezés miatt ne kísértse meg őket az eretnokség és kísértés bűnébe ne essenek.

1. Mivel indokolta IV. Károly a cenzúra bevezetésének szükségességét?
2. Szerinted miként hatott a szabad gondolkodás, valamint a kultúra fejlődésére a cenzúra bevezetése?
3. Szerinted miért félt az egyház és az állam az eretnek tanoktól?

A VIII. században újjászületőben volt Nyugat-Európa kulturális élete, ami sok tekintetben Nagy Károlynak köszönhető. Bár maga félig analfabéta volt (csak olvasni tudott, írni nem), mégis tisztában volt vele, hogy tanult segítők nélkül nem boldogul, ezek tanítását pedig csak az egyház vállalhatja magára. Parancsba adta, hogy a püspöki székhelyeken és a kolostorokban nyissanak iskolákat a klérus és a világi emberek gyermekei számára.

• **VIII. sz. Részlet Nagy Károlynak az „Általános oktásról” szóló parancsából**

Szervezzenek iskolákat, ahol megtanítják a fiúkat olvasni. A kolostorokban a zsoltárokat, a kottákat, a templomi énekléshez szükséges könyveket és a számtankönyveket, a grammatikákat és az istentiszteleti könyveket ki kell javítani. Gyakorta megesik, hogy valaki emberfia Istenhez akarván imádkozni, rosszul imádkozik a kijavítatlan könyvek miatt. És ne engedjétek meg, hogy a fiatalok olvasás vagy írás közben megrongálják a könyveket. Ha át kell másolni az Evangéliumot, a zsoltárok könyvét vagy az imakönyvet, akkor ezt a munkát érett férfiember végezze el illő buzgósággal.

1. Miért parancsolta meg Nagy Károly, hogy írják át a könyveket?
2. Miért nem engedte meg, hogy e munkát a tanulók végezzék el?

Nagy Károly parancsba adta, hogy dolgozzák ki a Biblia egységes latin nyelvű szövegét, valamint készítsenek szép betűket az átmásolásához. (ebből az időből származnak a mai nyomdai betűtípusok is). A kolostorokban másolóiskolák és könyvtárak nyíltak, ahol a keresztény szövegeket másolták, illetve őrizték. A kézirásos egyházi könyveket arannyal,

Könyvmásoló.
X. századi miniatúra

Az Evangélium.
Fóliáns. X. sz.

Nyitott Evangélium.
X. sz.

elefántcsonttal és drágakövekkel díszített borítótáblával ellátott pompás **fóliánsok** formájában állították elő. E könyvek lapjait gyönyörű **miniatúrák** ékesítették.

Emlékezz vissza, hol jöttek létre az első könyvtárak! Milyen könyveket őriztek ezekben a könyvtárakban?

Nagy Károly korában az oktatás központja az aacheni udvari **akadémia** lett, ahol a Nyugat legképzettebb személyei dolgoztak. Köztük volt brit Alcuin (Albinus) is, aki azt javasolta, hogy ne csak hittant, hanem írás-olvasást és filozófiát is tanítsanak a gyerekeknek.

Fóliáns – nagyméretű vastag könyv.

Miniatúra – festett kép, kezdőbetű vagy egyéb dísz a középkori kéziratokban.

Akadémia – felsőfokú tudományos vagy oktatási intézmény.

Alcuin – az aacheni
akadémia tanára.
X. századi miniatúra

Nem feledkezett meg Nagy Károly az építészetről, főleg a templomépítészet fejlesztéséről sem. Építőmesterei több mint 300 palotát, székesegyházat és kolostort emeltek. A hatalmas templomok, falaikon a királyok és a papok képeivel nemcsak szemet gyönyörködtetőek voltak, hanem a világi és az egyházi hatalom dicsőségét is hirdették.

Nagy Károly halála után a háborúk, a hűbéri torzsalkodások és a politikai zűrzavar közepette megkezdődött az iskolák bezárása. A világi kulturális élet fáklyája csaknem kihunyott. A kultúra visszahúzódott a kolostorok falai mögé. A történészek a IX–X. századot „a kulturális hallgatás” korának nevezték el.

A hit és az értelem harca

A középkori ember vallásos világnézetű volt, a világot vallási alakok és fogalmak segítségével értelmezte. Alig akadt olyan ember, aki kétségbe vonta volna, hogy mindennek a kezdete és vége az Isten. Csak arról folyt a vita, hogy Isten miképpen ismerhető meg: a hit vagy az értelem révén. Egyesek úgy vélték: csakis a hit által, mondván, Isten mindenféle tudás helyett kinyilatkozott az embernek, tehát azoknak, akik a bibliát tanulmányozzák, nincs szükség semmiféle tudásra, mert e nélkül is a bölcsek bölcsévé válnak.

• VI. sz. Részlet Cassiodorius római író és politikus „Az isteni és emberi tudományok tanulásáról” című könyvéből

Tudnunk kell, hogy az értelem nemcsak a tudományokból származik, és hogy Isten azt ruházta fel abszolút bölcsességgel, akit akar. Mert ha a jó megismerése csak a tudományoktól függene, akkor az, aki a tudományokat nem ismeri, nem lehet abszolút bölcs. De mivel sok írástudatlan ember megismeri az igazságot, és az isteni kinyilatkoztatás révén igaz hitre tesz szert, mert kétségtelen, hogy Isten azzal ajándékozza meg a tiszta és nemes elméjű embereket, amit számukra hasznosnak tart.

Mit tekintett Cassiodorius a bölcsesség forrásának?

Megálljunk, vélekedtek mások, miért ruházta fel akkor Isten értelemmel az embert, ha csak az isteni kinyilatkoztatásra támaszkodhatunk? Amennyiben beérjük a hittel, akkor a továbbiakban is számtalan ostobasággal és ellentmondással találkozunk a teológusok műveiben (így vélekedett egyebek között az egyik kimagasló középkori filozófus, Pierre Abélard is). A megismerés alapja csak az értelem lehet. Ahhoz, hogy higgyünk, meg kell értenünk a dolgot.

Akadnak olyan tudósok, akik nem estek végletekbe, és össze akarták békíteni a hitet és az értelmet. Egyebek mellett közéjük tartozott a Spanyolországban élt arab filozófus, Averroes is. Ő úgy tartotta, hogy a hitet és az értelmet külön kell választani. A teológusok foglalkozzanak a hit kérdéseivel és hagyják békén a tudományt, a tudósok pedig ne üssék az orrukat a hitbeli kérdésekbe. Így lesz jó a vallásnak és a tudománynak is. Averroeshez hasonlóan gondolkodó személyek voltak Európa más országaiban, elsősorban Franciaországban és Angliában is.

A középkorban voltak olyan emberek, akik semmi-
ben sem hittek.

A XI. században a Nyugat kulturális életében új jelenség tűnt fel, a *skolasztika* (iskolai filozófia). A skolasztikus tudósok megpróbálták tudományosan igazolni a vallási igazságokat, azaz az értelem révén bebizonyítani a bebizonyíthatatlant. A skolasztikusok kedvelték a *logikát*, és gyakran próbáltak a segítségével abszurd kérdésekre választ találni: uborkává változhat-e Isten, hány angyal fér el egy tű hegyén?

Averroes
XX. sz. rajz

Okoskodásukat később kipellengézték. Ugyanakkor a skolasztikusok sok hasznat is hoztak az európai kultúrának. Magas fokra fejlesztették a logikát, hatással voltak a középkori művészet és építészet fejlődésére, rendezték a szövegeket (bevezették a fejezetekre és a paragrafusokra történő tagolást) stb.

Kíváncsiaknak

Az európai középkor nem talált választ arra a vitatott kérdésre sem, hogy az ember önmaga akaratából cselekszik-e vagy isteni útmutatás szerint. Jean Buridan francia filozófus (XIV. sz.) úgy vélekedett, hogy az embernek nincs szabad választása, és igazát a következő példával támasztotta alá. Ha egy szamarat egyforma távolságra állítunk két nyaláb széna közé, akkor a szamár éhen fog halni, mert nem tudja eldönteni, melyikből egyen. Az ember, Istennek köszönhetően, ilyen helyzetben okosabban járna el. A „Buridan szamara” kifejezés széleskörűen elterjedté vált. Így emlegetik azt a személyt, aki rendkívül határozatlan.

Skolasztika – középkori filozófiai irányzat, amely a vallási világnézet tudományos megalapozását tűzte ki céljául.

Logika – a gondolkodás törvényeinek, formáinak tudománya.

A XII. században megnőtt az érdeklődés az antik szerzők, elsősorban Arisztotelész művei iránt. Az egyház kezdetben üldözött mindenkit, akik e műveket olvasták, majd később úgy döntött, hogy Arisztotelész következtetéseit beépíti a katolikus hittanba. Ezt a munkát a XII–XIII. században két egyháztudós, Albertus Magnus és Aquinói Tamás kezdte el. Az utóbbi bebizonyította, hogy az igazság megtalálható mind a Bibliában, mind a tudományokban. Ezek a nézetek képezték a katolikus hittudomány alapját.

Tudományos és művelődési központok

Az európai középkor az antik világból vette át az iskolarendszert, de gazdagította és az új feltételekhez igazította.

Tanóra. XIV. századi miniatúra

A középkorban elkülönülten működtek az egyházi (kolostori és székesegyházbeli) és a világi iskolák. Utóbbiakban a hűbérurak, városiak, papok, módos parasztok gyermekei tanultak. Az iskolákban a hét szabad művészetet – nyelvtant (az összes tudomány anyjának tekintették), retorikát (szónoklattant), dialektikát (így nevezték a logikát), aritmetikát (szám-tan), mértant, csillagászatot (a világ-egyetem felépítéséről szóló tudomány) és zenét – oktatták.

Az oktatás egészen a késő középkorig latin nyelven folyt, és csak a XIV. században tértek át a különböző népek nyelveire.

Az iskolában a gyerekek és a felnőttek egy osztályban tanultak. Nagy volt a szigorúság, a gyerekeknek tilos volt hangosan beszélgetni, énekelni, játszani, a legkisebb vétségért is büntettek. Az iskolások maguk keresték meg a betevő falatjukat. Vagy valamilyen mellékkeresetük volt, vagy koldultak. Éjszanként egyházi dalokat énekeltek a városlakók ablakai alatt. Tulajdonképpen nem is énekeltek, hanem üvöltöztek, hogy „kiugrasszák az ágyból a tisztességes polgárt, aki gyorsan meg akart szabadulni a szörnyű ricsajtól egy odavetett darab kolbász vagy sajt árán”.

Az iskolában a Bibliából, Szent Ágoston műveiből, Justinianus Kódexéből tanultak olvasni. A tudást úgy ellenőrizték, hogy tanuló a tanulóval, tanuló a tanítóval folytatott *disputát*.

A XIII. században a legnagyobb városokban az iskolák felsőfokú tanintézményekké, *egyetemekké* (universitásokká) alakultak át. Az első európai egyetem az itáliai Bolognában nyílt meg (később elismert jogtudományi központ lett).

Könyvtár

Európa legrégebbi egyetemei

Az itáliai Salerno egyeteme orvostudományáról, a párizsi egyetem pedig a teológiai oktatásáról lett híres. Európában 1500-ban már közel 70 tudományos és kulturális központ működött. A XIV–XV. században az európai országokban, főleg Angliában, *kollégiumokat* nyitottak.

Disputa – szóbeli tudományos vita.

Kollégiumok – közép- vagy felsőfokú, zárt tanintézmények.

Egyetemek – felsőfokú oktatási intézmények, amelyekben ötvöződik a különböző szakterületek szakembereinek képzése a tudományos tevékenységgel.

A középkori egyetemeken a következőképpen zajlott az oktatás. A professzor (tanító) felolvasott a latin nyelvű fóliánsból és magyarázatokat fűzött a nehezebben érthető szövegrészekhez. A tanulók békésen szunyókáltak. Az ilyen tanításnak alig volt haszna, de addig, amíg a XV. sz. elején meg nem jelent a könyvnyomtatás, másképpen nem tudtak tanítani, mert kevés volt és nagyon sokba került a kézzel írott könyv. A nyomtatott könyvek elérhetőbbé tették a tudást, és valóságos forradalmat hoztak az oktatásba.

A XII. századig főleg csak a kisebb kolostorok könyvtáraiban tartottak könyveket, amelyek annyira ritkák és drágák voltak, hogy néha leláncolták őket. Később hozzájutottak a könyvekhez az egyetemek, a királyi udvarok, a nagyobb hűbérurak, sőt a gazdagabb városlakók is. A nagy városokban a XV. században megnyíltak az első közkönyvtárak.

A megfigyeléstől a tapasztalatig

A XIII. századig az európaiak elsősorban a Bibliából és a hétköznapi megfigyelések révén tettek szert az ismereteikre. Ennek a tudásnak nem volt tapasztalati alapja, ezért gyakran fantasztikus elemeket tartalmazott. Például az emberek azt hitték, hogy három bálna tartja a hátán a kutyafejű emberek és más szörnyek által lakott földet. Úgy vélték, hogy a mennybolt összeér a földdel.

Ilyeneknek képzelték el az európaiak a XIV. században egy ismeretlen ország lakóit. Szerinted honnan vették át a kutyafejűek ábrázolását?

Viszont a gazdasági életnek a mindennapi életben hasznosítható hiteles gyakorlati ismeretekre volt szüksége. A XIII. században, főleg a mechanikában és a matematikában, megjelentek az első tapasztalati ismeretek. Bölcsőjüknél ott állt Roger Bacon neves angol tudós, akit boszorkánymesternek tartottak. Olyan bátor gondolatokkal rukkolt elő, amiket az egyház eretnekségnek tartott. Azt állította, hogy nemcsak a keresztények, hanem a pogányok tudását is fel lehet használni. Ezért aztán nem meglepő, hogy életének utolsó 14 esztendejét börtönben töltötte.

A kíváncsiság legyőzte a félelmet. XV. századi metszet

• XIII. sz. Részlet Roger Bacon művéből

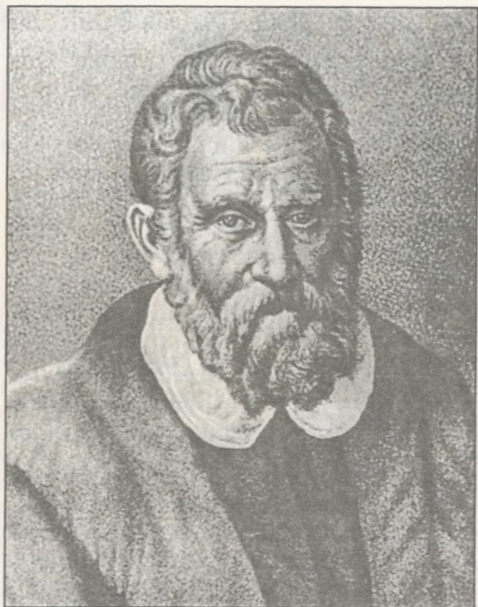
A tudásnak három forrása van: a tekintély, az értelem és a tapasztalat. Ám a tekintély nem elegendő, ha hiányzik belőle az ésszerű bizonyíték... Az értelem egymaga képtelen megkülönböztetni a szofizmust (helyesnek feltüntetett téves következtetés) az igazi bizonyítéktól, amennyiben nem támasztja alá megállapításait tapasztalattal...

Annak az embernek, aki még sohasem látott tüzet, volt elegendő bizonyítéka arra, hogy a tűz éget, megrongálja és elemésztie a tárgyakat. A lelke ebbe nem nyugodott volna bele, és nem bánt volna óvatosan a tűzzel, amíg bele nem tette volna a kezét vagy valamilyen éghető tárgyat, s így tapasztalati úton meg nem győződött volna a bizonyítékok helytállóságáról.

1. Milyen jelentőséget tulajdonított Roger Bacon a megszerzett tudásnak?
2. Szerinted kinek a tekintélyére gondolt a tudós, amikor azt állította, hogy az nem elegendő a világ megismeréséhez?

Mindentudóknak

Roger Bacon azt állította, hogy tud építeni hajót, amely evezősök nélkül úszik, szekeret, amely „hihetetlen sebességgel” száguld, repülő szerkezetet, a „tenger vagy folyó fenekén” közlekedő csónakot. Szárnyaló műszaki fantáziájának szüleményeit a XIX–XX. században építették meg.

Marco Polo. XV. századi arckép

Alkimisták munka közben. Középkori miniatúra nyomán

A tapasztalati ismeretek fejlődése érdekében sokat tett a középkori **alkímia**, ami Bizáncon keresztül érkezett Európába az egyiptomi Alexandriából. A VII–VIII. században sokan üzték ezt a mesterséget az arabok által meghódított országokban, főleg Spanyolországban.

Az alkimista tudósok a **panácea**t és a **bölcsek követ**t keresték. Az egyház igen nagy gyanakvással figyelte az alkimisták kísérletezgetéseit, az anyagok különböző arányban való vegyítését és az elegy hevítését. Ugyanakkor Albertus Magnus, Aquinói Tamás, Roger Bacon és sok más, többnyire arab és zsidó tudós is üzte az alkímiát. Azonban ezek a kísérletek csak csalódást okoztak. Geoffrey Chaucer, „az angol költészet atyja” a XIV. században a következőket írta az alkimista mesterségről:

Ki nem szégyelli a számár iát,
Csak tanulja ki az alkímiát,
S ha sok a pénze, bátracskán előre;
Csapjon föl, s váljék jó bölcse belőle.
Aranyat ugyan nem csinál soha,
És mindegyik kudarcnak sorsosa.

(Kormos István fordítása)

Alkímia – az univerzális gyógyszerek felfedezésére, arany vagy ezüst mesterséges úton való előállítására törekvő középkori titkos kémia.

Panácea – minden betegséget gyógyító csodagyógyszer.

Bölcsek köve – a közönséges fém (réz és ólom) arannyá vagy ezüstté való átalakításának mitikus eszköze.

Ugyanakkor az alkimista tudósok sok fontos tudományos felfedezést tettek. Hozzájárultak a vegyészet és a kohászat fejlődéséhez.

A keresztes hadjáratok idején gazdagodtak a földrajzi ismeretek, amiben nagy szerepe volt a vándorkereskedőknek. A XIII. században Marco Polo velencei kalmár felkereste és érdekesen leírta Kínát és Közép-Ázsiát. A XIV–XV. században az utazók más földeket is leírtak. Ez lehetővé tette, hogy pontosabb földrajzi térképeket rajzoljanak, sőt elkészültek az első atlaszok is. A középkori földrajz fejlődése megteremtette a nagy földrajzi felfedezések alapjait.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Mi képezte a középkori európai kultúra fejlődésének alapját?
2. Milyen szerepe volt az egyháznak az európai kultúra létrejöttében?
3. Szerinted mi a közös és az eltérő a középkori és a mai Európa oktatási rendszerében?
4. Mi az alkímia? Milyen szerepet játszott a tudományos ismeretek fejlődésében?
5. Hogyan vélekedtek a középkori tudósok a hit és az értelem viszonyáról a világ megismerésében?
6. Mi a skolasztika? Milyen szerepe volt a középkori kultúra fejlődésében?
7. Szerinted miben különbözik a tanítás a mai iskolákban a középkoriaktól?

“Hallga, mondok szép regét...”

Európa középkori irodalmában fontos helyet foglalt el a hősi *eposz*, amely még a nagy népvádorlás idején született.

Hallga, mondok szép regét,
örömet és bánatét,
két szép kicsi gyereket.
Aucasin s Nicolete-ét
a fiú gyász életét
nagy próbán seregét
fényes arcú hiveért.
Szép ének lesz, csodaszép...
(Trisztán és Izolda)

Eposz – hősköltemény; nagy terjedelmű költői mű.

Az eposz megénekelte a hajdanvolt királyok és hősök harcát a kereszténység győzelméért. Ezekben szorosan összefonódott a történelmi igazság és a kitalált elemek. A középkor egyik legjelentősebb epikai műve volt az angolszász *Beowulf*. Ebben egy fiatal harcos hőstetteiről van szó, aki

legyőzte a rettenetes szörnyeteget, de maga is elpusztult a sárkány elleni küzdelemben. A mesébe illő kalandokról szóló lebilincselő művek voltak a **sagák**. Ugyanakkor a francia Roland-ének és a spanyol Cid-ének nem kitalált, hanem valós történelmi tényekről számol be: az első Nagy Károly spanyolországi hadjáratáról, a másik Spanyolország arabok alóli felszabadításáról szól.

Európa középkori irodalmában a legismertebb volt a Nibelung-ének című német-skandináv eposz. Hőse, Szigfrid, legyőzte a rettenetes sárkányt és megszerezte a törpe Nibelungok varázslatos kincsét. A lenyűgöző tárgyak között volt egy aransarok, amely képes volt a gazdáját gazdaggá tenni. A Nibelung-ének azt sugallta, hogy az embert az arany teszi naggyá. Richard Wagner német zeneszerző a XIX. században e mű alapján írta meg a Rajna kincse, a Walkür, a Siegfried és az Istenek alkonya című operáját.

Emlékezz vissza az Iliászra és az Odüsszeiára! Hasonlítsd őket össze a középkori eposzokkal!

A nők, a szerelem és a becsület megéneklői

A középkori európai kultúra történetének egyik fényes lapját a lovagok írták. Azok a lovagok, akiket Isten megajándékozott „a költészet mézével”, epikai műveikben dicsőítették azt a mérhetetlen odaadást, amit a lovag gyönyörű és nemes hölgye, a világi ember az egyház, a vazallus a senior iránt tanúsított. A XII. században az Artúr királyról szóló kelta legendákból jöttek létre a lovagregények (más néven **roman courtois** – udvari regény), amelyek a szenvedélyes szerelmet énekelték meg. Különösen meghatóan ábrázolja ezt az érzést a középkori irodalom gyöngyszemének számító

Hölgy és lovagja a lovagi torna előtt. XIII. századi miniatúra

Lovag védelme alatt álló hölgy. Francia miniatúra

Trisztán és Izolda. Voltak a lovagok között tehetséges költők is (Franciaországban *trubadúrok* és *trouverek*, Németországban *minnesängerek*). A lovagköltők megénekeltek a női bájta és a maguk gyöngéd érzéseit a nők iránt. Kiderült, hogy a lovag képes volt a legveszélyesebb hőstetre is, csak hogy kedvére tegyen szíve (igazi vagy kitalált) választottjának. A költők némileg eltúlozták a dolgot, mert a középkorban azért nem voltak annyira tapintatosak a nőkkel szemben.

Magyarázd meg, hogy miért nevezik ma trubadúrnak azt, aki valakit vagy valamit megénekel!

Roman courtois (olv. roman kurtua) – a nyugat-európai középkor irodalma, a lovagok szerelmét, becsületességét, hőstetteit énekelte meg.

Sagák – a királyokról és hősookról szóló történetek a skandináv országokban.

Trubadúrok – középkori dél-franciaországi vándor dalnokok.

Trouverek (olv. truverek) – középkori észak-franciaországi vándor dalnokok.

Minnesängerek (olv. minnezengerek) – középkori német vándor dalnokok.

Vidám fickók és mókamesterek

Európában a középkori városok lettek a művelődés központjai. A városi irodalom – a verses regények, a rövid mesék, a durva tréfák stb. – bővületbe ejtettek közvetlenségükkel és a lelki átélés hű ábrázolásával. Kicsúfolta a papság kapzsiságát és dőreségét, a főurak rátartiságát, a társadalmi élet egyéb fonákságait. Nem a szerelmes lovag volt a központi szereplője, hanem a találékony, vidám fickó, aki minden helyzetben feltalálta magát.

A városlakók kedvenc olvasmánya volt a francia Róka-regény. Ennek főhősétől, a találékony és ravasz Rókától, amelyben sokan a derék polgárookra ismertek, mindenki megkapta a magáét. A Róka legyőzte a bárgyú és vérszomjas Farkast, a markos, de buta Medve-lovagot, becsapta az

Zsonglőrök

Bohóc

Gólyaláb

Pohárnok és igricek

Karnevál. XIV. századi miniatúra nyomán

François Villon.
XV. századi metszet

Oroszlán-királyt, gúnyt űzött a Szamár-papból. Megkapta a magáét az oktondi népség – a Tyúkok, a Nyulak, a Csigák – is...

A XIII. században Európában megszületett a pompában tündöklő, világi színházművészet, a **karnevál**. A színdarabokat **zsonglőrök** adták elő, akik táncosok, énekesek, zenészek, akrobaták, bűvészek, és csak a jó ég tudja, hogy egy személyben még mik voltak.

Gondolkodj el rajta, miért nézte az egyház ferde szemmel a vándorszínészek tevékenységét!

Karnevál – tömeges népi mulatság utcai felvonulással, maszkokkal, vidámsággal.

Zsonglőrök (jongleur) – középkori vándorszínészek Nyugat-Európában.

Ahol megjelentek a zsonglőrök, azonnal felpezsdült az élet. De náluk is nagyobb szibvásárt csináltak a **vágánsok**, akik bátran kigúnyolták az ember gyengeségeit és a társadalom bajait. Duhaj jókedvvel teli dalaikat egész Európa énekelte. Gaudeamus igitur! (vigadjunk) kezdetű életvidám himnuszukat ma is énekli a világ diáksága.

A vágánsok közül kiemelkedett tehetségével François Villon XV. századi francia költő. Élete során maga is sokat nélkülözött és ezért mélyen egyetértett a sorsüldözöttekkel:

Item, elfog a szájalom
Láttán három csupasz gyereknek,
Kiket e végakaratom
Szegény kis árvákként nevez meg,
Rajtuk nyomát se látni meznek,
Mezítelenek, mint a férgek;
Örökség nélkül odavesznek
Fagyában az idei télnek.

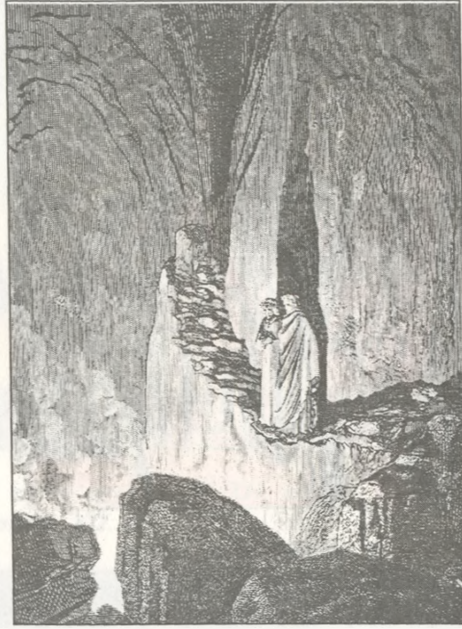
(Kálnoky László fordítása)

Vágáns – vándordiák, vándorénekes a középkorban.

Nagy Sándor harca az állatemberek ellen. XIII. századi miniatúra nyomán

Dante és Vergilius leszáll a pokolba. Gustave Doré metszete. XIX. sz.

A XIV–XV. században az európai kultúrában friss fuvallatot hozott a kimagasló itáliai költő és gondolkodó Dante Alighieri (1265–1321) munkássága. Isteni színjáték című halhatatlan művében fenséges képet festett a világmindenségről, az ember és a társadalom életéről. Dicsőítette a bölcsességet és a jóságot, az emberbe vetett hitet. Az új európai irodalom előhírnöke volt Geoffrey Chaucer angol költő, a vérbő humorú és az emberiséget a középpontba helyező Canterbury mesék szerzője.

A világkép

A középkor embere nem olyannak képzelte el a világot, mint mi. Az ember nem érezte magát a mindenség lakójának, beérte a közvetlen környezetével, ami azon kívül esett, azt idegennek és ellenségesnek tekintette. Az időt csak hozzávetőlegesen határozta meg, a nap állása vagy a kakas kukorékolása szerint, és nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget. Még a történészek is beérték olyan hozzávetőleges időmeghatározásokkal, mint például „amikor a nappalok hosszabbak lettek”, vagy amikor „egy bizonyos király uralkodott”. Kezdetben az ember megvetéssel gondolt önmagára és másokra, mivel a kereszténység természettől fogva bűnösnek tekintette őket. De fokozatosan kiérlelődött a gondolat, hogy a bűn megváltható imádságokkal, böjtökkel és munkával. Ettől fogva az ember tisztelni kezdte önmagát és a munkát. Aki nem dolgozott, azt mindenki megbélyegezte. Az ember önbecsülése annyira megnőtt, hogy Istent földi megtestesülésében emberi alakban kezdték ábrázolni.

*A püspök és az ördög.
M. Pacher festménye. XV. sz.*

A társadalmi egyenlőtlenséget normális dolognak tartották. Úgy gondolták, hogy mindenkinek be kell érnie a társadalomban elfogadott helyével. A többit akarás a másokkal szembeni megvetést, a lezüllés az ember önmagával szembeni igénytelenséget jelentette.

A középkori ember a világon mindentől félt. Félt betevő falatjának elvesztésétől, féltette egészségét és életét, félt a túlvilágtól, hiszen az egyház azzal ijesztgette, hogy mindenkire a pokol kínjai várnak. Félt a farkasoktól, amelyek fényes nappal is rátámadhattak, és rettegett az idegenektől. Az ember mindenben az ördög fondorkodását vélte felfedezni. A XII. században alakultak ki a hét főbűnre (kevélység, fősვნყség, torkosság, bujaság, harag, irigység és restség) vonatkozó elképzelések.

Megjelent a bűnök ellenszere is: a gyónás. Az ember meggyónt, és utána újra vétkezhetett... Ugyancsak bíztak a Szűzanya és a szentek közbenjárásában, akiből a biztonság kedvéért igyekeztek minél többel rendelkezni.

A középkori ember a jelképeken keresztül értelmezte a világot. Jelképül szolgáltak bizonyos számjegyek, színek, a képek stb. Például a bíbor szín az apácai méltóságot, a zöld az ifjúságot, a sárga a gonoszságot, az aranyszín a hatalmat és uralkodást stb. jelentette. A középkorban hittek a jövőt megjósoló álmokban. Egyébként nem mindenkit érdekelt, hogyan kerülhetik el a pokolbéli kínokat. Sokan voltak olyanok, akiket csak a vigadozás érdekelt.

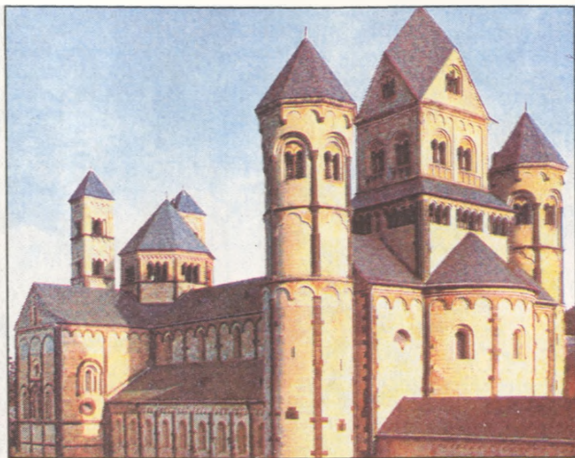
• Különös dolgok az Arles-i Királyság területén

A boszorkányok, az álarcok, vagy jelmezek az orvosok szerint éjszakai kísértetek, Augustinus szerint pedig démonok. A házi istenek (lares) is felkeresik éjjelente a házat, rémlátomásokat okoznak az alvóknak, megbontják a házban a rendet, és a gyerekeket egyik helyről a másikra viszik. Így járt kisgyermek korában Umberto arles-i érsek is.

1. Miben hitt az Arles-i Királyság lakossága?
2. Szerinted a középkorban kinek állt érdekében az ilyen hiedelmek védelme?

„A művészet marad, az élet szalad”

A középkori Európában az építészet és a művészet jelentős mértékben az egyház befolyása alatt állt. Ennek az volt a magyarázata, hogy az egyházi kultúra közérthető és hozzáférhető volt, és az egyház adott megbízást a legtöbb épület és művészeti alkotás elkészítésére.

Román kori épületek: a speyeri székesegyház, XI–XII. sz.;
Maria Laach templom, XII. sz.

Gótikus épületek: A löweni városháza, XV. sz.;
a párizsi Notre Dame székesegyház, XII–XIII. sz.

A XI. századig az európai templomépítészetben a román stílus uralkodott. Ez képezte a római **bazilikák** alapját, innen származik a román, azaz római elnevezés is. A román templom alaprajza latin kereszt alakú volt. Egy ilyen épületnek a falai vastagok, ablakai résszerűek voltak, félkör alakú boltívek és ívek, tömör oszlopok jellemezték. Külső kinézete erődre emlékeztetett.

Bazilika – háromhajós nagy templom. Hosszú, négyszögletű épület, melynek belsejét oszlopsarnokok közép- és oldalhajókra osztották. Belsejébe a főhajó oldalfalán lévő ablakon jut be a fény.

A román templom belsejét festők által készített képek díszítették. A falfestmények legtöbbször a szenvedés és kínok szörnyű jeleneit ábrá-

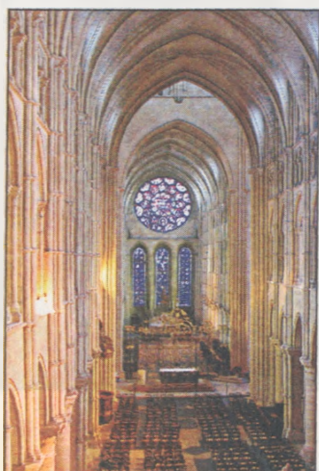
Román kori templom belseje. A speyeri székesegyház. XI–XII. sz. (Franciaország)

Román templom képe Szent Kelemen templomában Taulban. XII. sz. (Spanyolország)

Román szobor. Szent Lázár székesegyház Autunben. XII. sz. (Franciaország)

A laoni gótikus templom belseje. XII–XIII. sz. (Franciaország)

Gótikus üvegablak a tewksburgi kolostorban. XIV. sz. (Anglia)

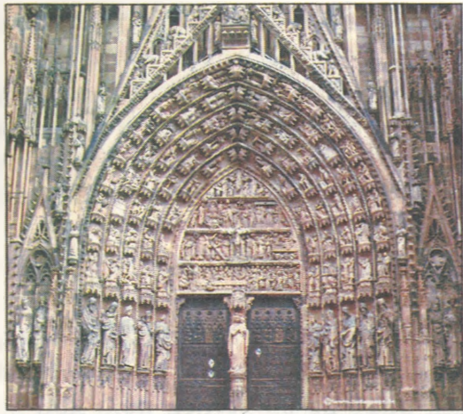

Ekkehard meisseni őrgróf és felesége gótikus szobra. Naumburgi székesegyház. XIII. sz. (Németország)

zolták, mivel az egyház azt tanította, hogy az ember csak a szenvedések révén üdvözülni. De ábrázoltak a képek nem keresztény dolgokat is: zsonglőröket, vadászokat, állatokat, szörnyeket stb.

A középkori Európa építészeti emlékei közé tartoznak a hűbérúri várak és a hozzájuk külsőleg hasonló kolostorok is.

Amikor Európában létrejöttek a városok, a román stílust a gótikus stílus váltotta fel. A stílus hazájának Franciaország tekinthető. Gótikus stílusban főleg székesegyházakat és városházákat építettek. A nehézkes román építményektől eltérően a gótikus székesegyházak csúcsos és csúcs-

A strasbourgi gótikus székesegyház főbejáratának szobordíszei.
XII–XV. sz. (Franciaország)

Az utolsó vacsora gótikus domborműve a naumburgi székesegyházban.
(Németország)

íves tornyaikkal a magasba törtek. Magasságuk időnként elérte egy 40 emeletes felhőkarcoló magasságát. Ehhez az építőmesterek új boltozatfajtát és külső támpilléreket alkalmaztak. A gótikus székesegyházakban légi oszlopok voltak, falait csipkeszerű kőfaragások és számtalan szobor díszítette. A székesegyházaknak a pompázatos ablakait a falfestményeket helyettesítő színes üvegablakai voltak. Az üvegablakok színes üvegdarabkáit vallási és hétköznapi jelenetek, lovagi tornák képei stb. díszítették.

A legnagyobb gótikus székesegyházak **templomhajói** akár tízezer embert, egy egész város lakosságát, is be tudtak fogadni. Egy-egy ilyen építményt mesterek nemzedékei építettek több tíz, sőt több száz éven keresztül.

Templomhajó – a templom belsejében oszlopsorok által elválasztott rész. Megkülönböztetünk főhajót, oldalhajót és kereszthajót.

A gótikus székesegyházak szobrai kecsesebbek és tetszetősebbek voltak, mint a koraközépkorban készültek.

A koraközépkor és a humanizmus Itáliában a XIV–XV. században

A XIV–XV. században az itáliai értelmiség egyre gyakrabban fordult az ókori görögök és rómaiak akkor már csaknem teljesen feledésbe merült kultúrája felé. Ez a kultúra főleg azért volt vonzó, mert tisztelte az embert. Az antik kultúra leglelkesebb tisztelőit később **humanistáknak** nevezték el (a latin *humanus* – emberi, emberies kifejezés alapján). A humanistáknak köszönhetően e kultúra szinte újjászületett, egy új kultúra alapját képezte, amely a reneszánsz nevet kapta (a francia *renaissance* – újjászületés kifejezésből).

Humanisták – emberszerető, azok a személyek, akik a legnagyobb értéknek az embert tekintették, védelmükbe vették a szabadsághoz és a boldogsághoz való jogát.

Emlékezzünk vissza: a középkori egyház először bűnös teremtménynek tekintette az embert, a munkát pedig a bűneiért kirótt isteni büntetésnek. A humanisták igazságtalannak tartották az ember és a munka ilyesfajta megítélését. Az ember szenvedésre kárhoztatott? Nem, az ember Istenhez hasonlatos és értelmes teremtmény, szeretetet és tiszteletet érdemel. A munka Isten büntetése lenne? Nem, a munka nemesebbé teszi az embert és Istennek tetsző dolog.

A humanisták síkra szálltak az embernek mint személyiségnek a jogaiért. Az embernek joga van élvezni a természetet, a szerelmet, a dicsőséget. Ugyanakkor vannak kötelességei Isten és a társadalom előtt. Igazságosnak, rendesnek, munkaszeretőnek kell lennie, egyéni érdekeit a közérdek el kell helyeznie. A humanisták úgy vélték, hogy az embernek nem kell az egész életét a kolostori cellában eltékozolnia. Az alkotó munka és a képzettség különbözteti meg az embert az állattól. A humanisták felidéztek Seneca római író és filozófus bölcs figyelmeztetését: „Semmi sem méltóbb nagyobb dicsőre, mit az emberi lélek, amelynek fensége semmihez sem hasonlítható”.

Így gondolkodtak a humanisták az emberről. És milyennek látták a tökéletes társadalmat? Ebben a társadalomban nem lesz háború, rablás, zsarnokság, maradéktalanul érvényesülnek a szabadságjogok. A polgárok a többség érdekében hozott törvények szerint élnek, közügyekkel foglalkoznak. A humanisták támogatták a gazdasági vállalkozó kedvet, nem

*Feszület. Fából faragott szobor.
XIV. sz. eleje*

Feszület. Donatello alkotása. XV. sz.

Hogyan ábrázolja Krisztust a kereszten a XIV. sz. eleji szobrász és Donatello, az itáliai reneszánsz művész?

ellenezték a gazdagságot, ugyanakkor felhívták a figyelmet, hogy a gazdagság megrontja az embert, ezért káros a társadalomra nézve. Az embernek bőkezűnek, nagylelkűnek kell lennie.

A humanisták az itáliai városokban társaságokba egyesültek. A humanista mozgalom központja Firenze lett.

A humanisták bátor, új eszméi sokakat meghódítottak. Rajongtak értük főurak, városi patríciusok, a kereskedők egy része, seniorok, sőt egyházfik (közük több pápa) is. A humanistákat szívesen hívták meg iskolákba és egyetemekre filozófiát és történelmet, valamint más **humán tudományokat** tanítani.

Az irodalomban a firenzei Francesco Petrarca (1304–1347) lett a humanizmus megteremtője. Daloskönyvében megénekelte a Laura (nem tudjuk hogy valós vagy kitalált személy volt-e) iránti szerelmét. Öncélú bölcselkedése miatt elítélte a skolasztikát, rajongott a humán tudományok iránt. Lenyűgözte az antik irodalom. Nem a durva középkori latin nyelvet használta, amit a lombtalan és gyümölcstelen száraz fához hasonlított, hanem a gazdagabb, hajlékonyabb latint, ami a rómaiak és a szónokok nyelve volt.

Petrarca elvbarátja volt Giovanni Bocaccio (1313–1375), a Decameron című novelláskötet szerzője, aki nem a származását becsülte az embernek, hanem az eszét, a bátorságát, becsületességét. Bocaccio kigúnyolta az egyház szemforgató magatartását, amivel magára haragította az egyházat.

Egy másik kimagasló XV. századi itáliai humanista, Lorenzo Valla amellett tört lándzsát, hogy az egyház kizárólag hitbeli kérdésekkel foglalkozzon, és ne avatkozzon bele a világi ügyekbe.

A XIV–XV. sz. itáliai művészetében a reneszánsz és a humanizmus eszméit a szobrász Donatello, a festőművész Masaccio és mások testesítették meg.

*Madonna gyermekével.
Donatello szobra. XV. sz.*

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Sorolj fel középkori európai eposzokat!
2. Mi volt az udvari irodalom? Miről szólt?
3. Kik voltak a vágánsok? Miről írtak?
4. Milyennek képzelte el a világot a középkori ember?
5. Hasonlítsd össze a román és a gótikus stílusban emelt épületeket!
6. Mit jelent a reneszánsz és a humanizmus kifejezés? Miért nevezték a XIV–XV. századi itáliai kultúra irányzatát reneszánsznak, az irányzat képviselőit pedig humanistáknak?

7. Miben különbözött az itáliai korareneszánsz kultúrája a középkor kultúrájától?
8. Kiegészítő olvasmány segítségével készíts beszámolót az itáliai korareneszánsz valamelyik képviselőjének életéről és munkásságáról!

ELLENŐRIZD A TUDÁSODAT!

Az 2. témával kapcsolatos megállapítások közül válaszd ki azt a 12-t, amely összefügg a téma tartalmával! Választásodat indokold meg!

1. Nyugaton a középkorban az egyház:
 - a) mindenben alá volt rendelve a világi hatalomnak;
 - b) fölébe kerekedett a világi hatalomnak;
 - c) harcolt a hatalomért a világi uralkodókkal, ugyanakkor együtt is működött velük.
2. A szerzetesek a középkori Nyugaton:
 - a) nem gazdálkodtak;
 - b) részt vettek a belső gyarmatosításban;
 - c) jól működő gazdaságokat szerveztek és elősegítették a mezőgazdaság, a kézművesség és a kereskedelem fejlődését.
- 3) Az egyháznak a középkori Nyugat életében az volt a szerepe, hogy:
 - a) megteremtette és fejlesztette a keresztény kultúrát;
 - b) nem támogatta a természettudományok fejlődését;
 - c) gátolta az oktatás elterjedését;
 - d) segítette az iskolázottság elterjedését a lakosság körében.
- 4) Az egyház:
 - a) megbékült az eretnekmozgalmakkal;
 - b) kizárólag az eretneküldözéssel harcolt az eretnekség ellen;
 - c) az eretneküldözést összekapcsolta azzal a törekvéssel, hogy bizonyítsa vallási állításaik tarthatatlanságát, a maga oldalára állítsa az eretnekeket.
5. A középkori Nyugat politikai életében az egyház magatartására az volt jellemző, hogy az egyház:
 - a) idegenkedett a politikától;
 - b) tevőlegesen részt vett a politikai életben;
 - c) befolyását kihasználva megpróbált hasznot húzni az állam politikájából.
- 6) A Nyugaton a keresztény kultúra úgy jött létre, mint ami:
 - a) kizárólag keresztény;
 - b) az antik kultúra folytatása;
 - c) a barbárok kultúrájának folytatása;
 - d) az antik, a keresztény és a barbár kultúra ötvöződése.
- 7) A középkori Nyugat kultúráját:
 - a) nem érte egyéb kultúrák hatása;
 - b) számottevő mértékben befolyásolta az arab kultúra.
8. Az európai kultúra a középkorban:
 - a) lassan fejlődött;
 - b) hanyatlófélben volt;
 - c) felváltva volt hanyatlóban és élte virágkorát.

EURÓPA. BIZÁNC. AZ ARAB VILÁG

3. TÉMA

1. §. A BIZÁNCI BIRODALOM

Bizánc megszületése

Konstantinus császár 330-ban a Boszporusz partján fekvő Bizánc városát tette meg a Római Birodalom fővárosának. Az új főváros először az Új Róma nevet kapta, majd átkeresztelték Konstantinápolynak, azaz Konstantin városának.

- VI. sz. Iordanes középkori krónikás híradása a keleti gótok királyának Konstantinápolyba tett látogatásáról

(A király) bevonult a városba és csodálkozva szólott: „Most a saját szemmemmel látom a nevezetes várost, amelyről hitetlenkedve hallgattam a történeteket”. Amikor körbetekintett, hol a város fekvésében gyönyörködött, hol a temérdek sok hajón csodálkozott... A híres falakra és az ide özönlő népre tekintve... a következőket mondotta: „Kétségtelen, hogy a (római) császár földi istenség, és az, aki fel merészel lázadni ellene, az magának köszönheti a halálát”.

1. Milyen benyomást tett a keleti gótok királyára Konstantinápoly?
2. Hogyan emelte a császár tekintélyét az új főváros nagysága? Miért nem sajnálta a császár a pénzt a város építésére?

A Római Birodalom 395-ben végérvényesen Nyugatrómai és Keletrómai Birodalomra (előbbinek Róma, utóbbinak Konstantinápoly volt a fővárosa) bomlott. A Keletrómai Birodalmat fokozatosan Bizánci Birodalomnak kezdték nevezni. Bizánc területe magában foglalta a Balkán-félszigetet, Kis-Ázsiát, Szíriát, Palesztinát, Egyiptomot, Mezopotámia és a Kaukázusontúl egy részét, Krétát és Ciprust.

Keresd meg a térképen Bizánc területét és fővárosát!

Bizáncban a hatalom a császár kezében volt, aki népes hivatalnokgárdára támaszkodott. A császár *egyeduralkodó* volt. Szava volt a törvény. A császári hatalom nem volt örökletes, azaz nem szállt apáról fiúra, mivel az uralkodót a főurak és a katonák választották. Ezért Nyugat-Európától eltérően, ahol a születés jogán lett valaki uralkodó, Bizáncban akár egy katona, lovász vagy paraszt is elfoglalhatta a trónt. Ez politikai bizony-

II. Justinianus uralkodóvá koronázása

Az uralkodás jelképei: a korona és az országalma

Bizánc címere: a kétfejű sas

talanságot teremtett az államon belül. Állandóan ádáz hatalmi harc folyt, csak elvétve fordult elő, hogy a császár haláláig uralkodott és természetes halállal halt meg.

Egyeduralkodó – teljhatalommal bíró uralkodó, aki senkinek nem tartozik felelősséggel.

Justinianus aranykora

Justinianus uralkodása (527–565) alatt Bizánc felvirágzott.

Szemtől szembe

Justinianus felvilágosult, okos, erős akaratú, egyszersmind kegyetlen, ravasz, kétszínű, mérhetetlenül hiú és hatalomvágyó ember volt. A gyönyörűségesen szép Theodorát, az egykori cirkuszi artistát vette nőül. Nála szebb teremtményt hiába is keresnénk. Theodora semmit sem tagadott meg magától (a háta mögött „a szemérmertlenség tanítómesterének” nevezték), fürdött a pompában, kegyetlen, kérlelhetetlen és bosszúálló volt, nagyon értett az udvari **intrikákhoz**. Kedvességére nemcsak a főurak nem számíthattak, de a külföldi uralkodók sem. Justinianust, ahogy mondani szokás, rövid pórázon tartotta, vele együtt kormányzott. Ha baj volt, több bátorságot és kitartást tanúsított, mint a császár.

Intrika – cselszövés, ármány, fondorlat, áskálódás.

Justinianusnak sikerült visszaállítania a birodalom hajdanvolt dicsőségét. A bizánciak több területet visszafoglaltak a barbároktól (a vandáloktól Észak-Afrikát, a keleti gótoktól Szicíliát és Dél-Itáliát, a nyugati gótoktól a Pireneusi-félszigetet), rendet teremtett a jogrendszerben. Az általa összeállított római törvénygyűjtemény, a Codex Justinianus, évszázadokon

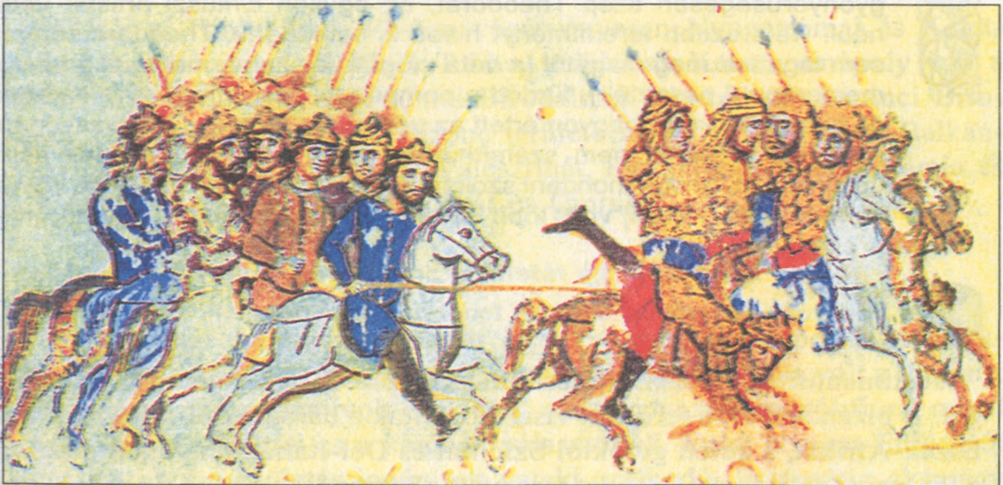
*Theodora császárné.
VI. századi mozaik*

*Justinianus császár katonái, udvaroncai és
diplomatai körében. VI. sz.*

keresztül nagy befolyással volt Bizánc mellett az európai igazságszolgáltatásra is. A császár erős kézzel terjesztette a kereszténységet. Konstantinápolyban megépítette a főváros ékét, a Szent Szófia székesegyházat, a világ legfenségebb pravoszláv templomát, a „templomok templomát”. A birodalom határain erődökből erős védelmi rendszert hozott létre.

A nagyszabású építkezésekre és a császári udvar mesés pompájára óriási összegeket költöttek. Ezért nem is meglepő, hogy a lakosság alig bírta elviselni az adóterheket. Konstantinápolyban kirobbant a félelmetes Nika-felkelés (nika – győzz!, a felkelők jelszava). A felkelők lerombolták a várost. Justinianus nem mondott le a hatalomról és nem menekült el a városból, mert Theodora emlékeztette a régi bölcsességre: „A császári hatalom – gyönyörű halotti lepel” (azaz a hatalomért az utolsó leheletig harcolni kell). Végül a kormánynak barbár zsoldosok segítségével sikerült vérbe fojtania a felkelést.

A longobárdok, perzsák és arabok megtámadják Bizáncot. Középkori miniatúra

Justinianus halála után a birodalom hanyatlani kezdett. Hamarosan félelmetes ellenségekkel találta szembe magát az arabok és a perzsák személyében. A perzsákat sikerült megbékíteni, de a saját államot – Arab Kalifátust – alapító arabokkal már nem volt annyira egyszerű a helyzet. Az arabok elfoglalták Egyiptomot, a Közel-Keletet, és egyre tovább nyomultak nyugati és keleti irányban. Konstantinápolyt csak azért nem sikerült elfoglalniuk, mert bevetették ellenük a félelmetes görögötzet.

Mindentudóknak

A bizánci hajók orrát oroszlánok vagy más állatok aranyozott alakjai díszítették. Szájukból görögötzet lövelltek, ami megfélemlítette az ellenséget. Ezenkívül kígyókkal, skorpiókkal, büzlő anyagokkal megtöltött edényeket dobáltak az ellenségre.

A viharos VII–XI. századok. A képrombolás

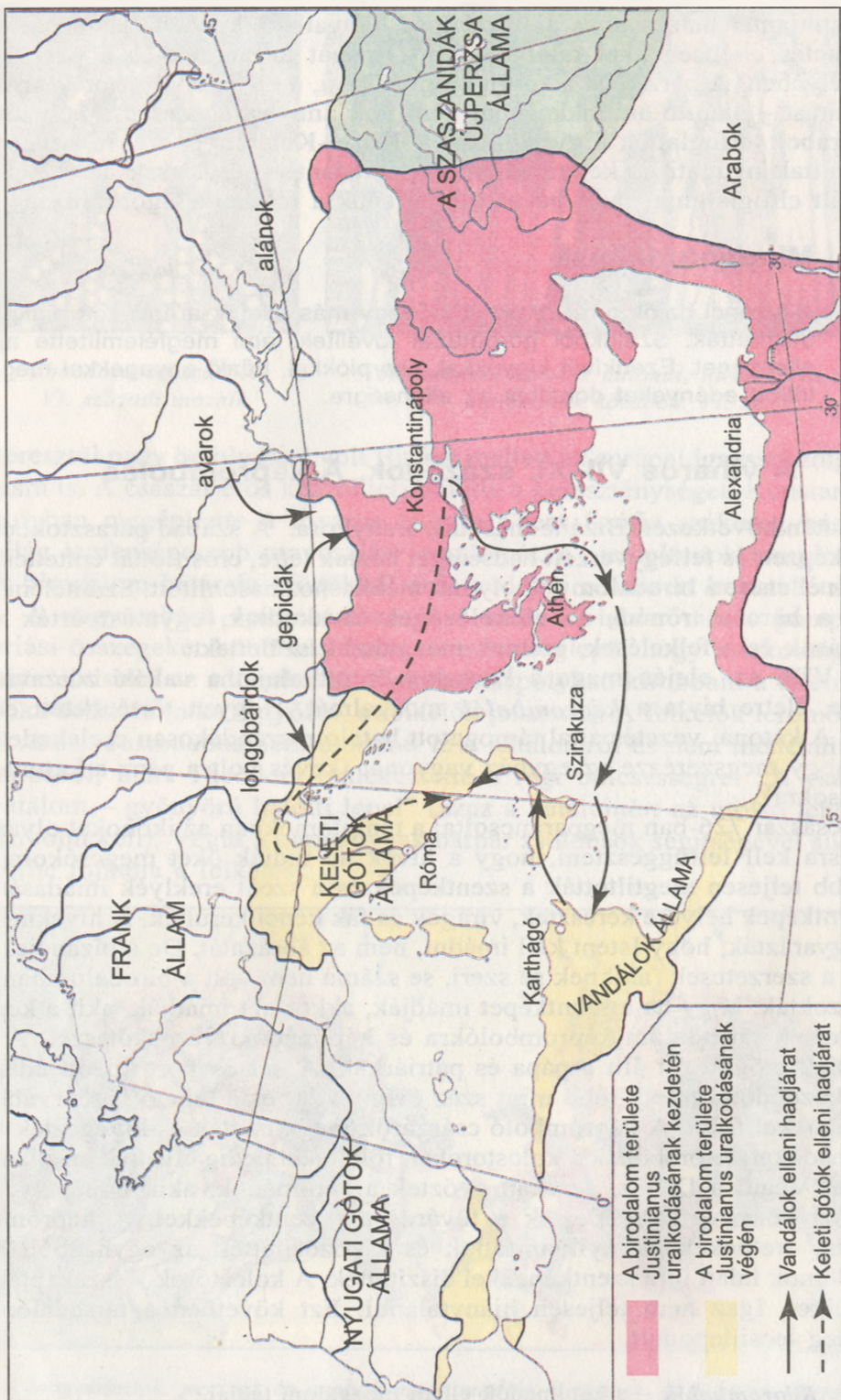
Ezután következett Bizánc második aranykora. A szabad parasztokból jól kiképzett és felfegyverzett hadsereget hoztak létre, erős flottát építettek. Ennek ellenére a birodalom felbolydult méhkashoz hasonlított. Szüntelenül folyt a harc a trónért, az előkelőségek civakodtak, egymást érték a lázadások és a felkelések, eretnek mozgalmak születtek.

A VIII. sz. elején maga a kormány öntött olajat a vallási zűrzavar tüzére, életre hívta a **képrombolók** mozgalmát. Hogyan történhetett ez meg? A katonai vezetés által támogatott hatalom szándékosan cselekedett így, hogy megszerezze az egyház vagyonát (kevés volt a pénz a katonai kiadásokra).

A császár 726-ban megparancsolta: a templomokban az ikonokat olyan magasra kell felfüggeszteni, hogy a hívek ne tudják őket megcsókolni. Később teljesen megtiltották a szentképek és a szent ereklyék imádását. A szentképek helyére kereszték, virágok és fák képei kerültek. A híveknek elmagyarázták, hogy Istent kell imádni, nem az ábrázatát. De a bizánciak, főleg a szerzetesek (akiknek se szeri, se száma nem volt a birodalomban) megszokták, hogy ha a szentképet imádják, akkor azt imádják, akit a kép ábrázol. A társadalom képrombolókra és képimádókra szakadt szét. Az utóbbiak mögött ott állt a pápa és pátriárkák. A két csoport között adáz harc kezdődött, amely több mint száz évig tartott és a lehető legdurvább eszközökkel folyt. A képromboló császárok megkínózták és kivégezték a képimádókat, lerombolták a kolostorokat, földjeiket pedig elvették az állam javára. Végül a IX. sz. derekán győztek a képimádók, akik ünnepélyes egyházi körmenetet rendeztek a fővárosban szentképekkel. A képrombolókat eretnekeknek nyilvánították és kiközösítették az egyházból, a templomok falait újra szentképekkel díszítették. A kolostorok visszakapták földjeiket. Igaz nem teljesen hiánytalanul. Ezt követően a társadalom némileg lecsillapodott.

Képrombolók – a képimádók elleni mozgalom tagjai.

Justinianus Bizánci Birodalma. Mutasd meg a térképen, hol húzódtak a Bizánci Birodalom határai Justinianus korában! Keresd meg, ki támadt Bizáncria, és a birodalom milyen barbár királyságok ellen indított hadjáratot!

A bizánciak a vallási megbékélés után sem éltek nyugalomban, mivel Bizánc szinte szünet nélkül harcolt valaki ellen. Az esetek többségében az ellenséges támadásokat kellett visszavernie. A IX–XI. században nagyon sokan fenték a fogukat Bizáncre. A legfélelmetesebb korabeli ellenségek az arabok, a szlávok, a normannok és a törökök voltak.

A Balkán-félszigeten a türk nyelvű jövevények, a **bolgárok**, megalapították államukat, az Első Bolgár Királyságot. Új lakhelyükön összekeveredtek a helyi szláv lakossággal. A bolgár fejedelmek szerették volna megszerezni a bizánci trónt, és támadásaikkal folyamatosan zaklatták Bizáncot. A bizánciak, ahogy a kínaiak mondják, megpróbálták elűzni az ördögöt a sátán segítségével, vagyis szétzúzni Bulgáriát Szvjatoszlav rusz fejedelem révén. De Szvjatoszlav maga foglalta el Bulgáriát, és ugyanezt tette Konstantinápolyval. Bizánc ezért csak a XI. elején foglalta el Bulgáriát Baszileosz (976–1025) uralkodása alatt, akit bolgárölőnek neveztek el.

A császárok a barbárok elleni harcban semmiféle eszköztől nem riadtak vissza. Ellenségeiket megpróbálták összeveszíteni a Rómában alkalmazott „oszd meg és uralkodj!” elv alapján.

• VI. sz. Részlet Justinianusnak az egyik barbár vezérhez írott leveléből

Elküldtem ajándékaimat leghatalmasabb vezéreknek. Téged illetnek az ajándékok, mert téged tartalak a leghatalmasabbnak. De valaki elfogta az ajándékaimat, mondván, hogy köztetek ő a leghatalmasabb. Mutasd meg neki, hogy mindenki között te vagy a leghatalmasabb, és vedd el tőle az eltulajdonított ajándékokat, és állj rajta bosszút. Különben úgy fog kinézni, mintha ő lenne a legelső vezér, és mi hozzá leszünk kegyesek, te pedig elveszítéd az előnyöket, amiket neked adományoztunk.

Milyen politikát folytatott a császár a barbárokkal szemben? Ő volt-e az első az ilyen politika alkalmazásában?

A Latin Birodalom 1204–1261-ben. Mutasd meg a térképen a Latin Birodalmat és a keresztesek közép-mediterrán államait!

Bizánc 1261 után. Mutasd meg a térképen az 1261-ben újjászületett Bizáncot, a mongolok és a törökök nyugati és déli hadjáratait!

Ugyanakkor Bizáncnak kevés volt az ereje ahhoz, hogy elriassza sóvárgó szomszédait, akiknek nagyon fáj a foguk kincseire. A szeldzsuk törökök 1071-ben teljesen szétzúzták a bizánci hadsereget, és foglyul ejtették a császárt. Ugyanakkor a normannok véglegesen elfoglalták Bizánc birtokait az Appennin-félszigeten. De a legsúlyosabb megpróbáltatások még csak ezután következtek.

A vég kezdete

A XI. sz. végén megkezdődtek a keresztes hadjáratok. Úgy tűnt, hogy ez a csapás elkerüli a pravoszláv világ központjának számító bizánci fővárost. Ugyanakkor a negyedik keresztes hadjárat szervezésébe beleavatkozott egy ravasz aggastyán, Enrico Dandolo, a vak velencei dózse (választott kormányfő). Elhatározta, hogy a keresztesek révén megszabadítja Velencét legfontosabb keleti kereskedelmi vetélytársától, Bizánctól. A dózse fondorlata eredménnyel járt. A keresztesek **1204-ben** betörték Konstantinápolyba, hogy, amint kijelentették, a trónra ültessék „a törvényes” császárt. A várost teljesen kifosztották, lakóit kardélre hányták.

Bizánc területén létrejött a Latin Birodalom, a keresztesek állama. Bizánc ideiglenesen eltűnt a térképről. Uralkodója csak Kis-Ázsiában őrizte meg a hatalmát (Nikaiai Császárság). Bizánc területének egy részét Velence kapta meg. Ugyanakkor a törökök és a velenceiek kereskedelmi vetélytársai, a genuiaiak a bizánciak mellé álltak, akik fokozatosan visszafoglalták földjeiket. 1261-ben ismét az övék volt Konstantinápoly. Ekkor a Latin Birodalom szűnt meg létezni, és a Bizánci Birodalom született újjá. De csak rövid időre.

Szomorú vég

Az újjászületett Bizánc gyenge állam volt. Ádáz trónharcok dúlták fel, egyik terület a másik után szakadt el, kincstára üresen tátongott, a genuai kalmárok kíméletlenül fosztogatták. Külső ellenségei közül a legtöbb kárt az itáliai normannok, a szláv törzsek, a kunok, de főleg azok a törökök okozták, akik Közép-Ázsiából települtek át Kis-Ázsia északnyugati részébe. Oszmán török *szultán* kiterjesztette hatalmát a bizánci Kis-Ázsiára. A törökök megkezdték a Balkán-félsziget meghódítását: szétzúzták Szerbiát és Bulgáriát. Konstantinápolyt minden oldalról bekerítették. A bizánci előkelőségek a halálos veszély láttán véglegesen összeeszerkedtek. Egyesek abban bíztak, hogy Nyugat-Európa majd segít nekik, ha annak követelésére egyesítik a pravoszláv egyházat a katolikussal. Mások viszont jobban féltek a katolikus Nyugattól, mint az iszlám Törökországtól. A bizánci tengernagy kijelentette, hogy szívesebben látja Konstantinápolyban a török turbánt, mint a pápai *tiarát*.

A XV. sz. derekán a hatalmas török hadsereg és flotta megkezdte Konstantinápoly ostromát. A bizánciak elkeseredetten védekeztek, ám az

VIII. (Palaiologosz) Mihály császár 1261-ben ostrom alá veszi Konstantinápolyt a törökök (az előtérben) és a genuaiak (a háttérben) segítségével. Középkori miniatúra

A törökök 1453-ban megostromolják Konstantinápolyt. J. Miélot scriptor. XV. sz. A háttérben török hajók, amelyeket a szultán parancsára szárazföldön vontattak át, hogy a tenger felől is megostromolhassák a várost

erőviszonyok egyenlőtlenek voltak. Senki nem sietett a pápa segítségére, bár az aláírta a pravoszláv és a katolikus egyház egyesítéséről szóló rendeletet. A bizánciak vastag vasláncsal zárták le az Aranyszarv-öblöt, hogy a török hajók ne közelíthessék meg a várost, de a törökök a szárazföldön átvontatták a hajóikat és megkezdték az ostromot. A császár rövid időn belül elesett a támadók elleni harcban. A törökök 1453. május 29-én bevették Konstantinápolyt, kirabolták, a város lakóinak tízezreit rabszóra fűzték. A Szent Szófia templom tetejéről ledobták az aranykelesztet, és a török félholdat erősítették a helyére: a pravoszláv templom a legnagyobb muzulmán mecset lett. Konstantinápoly az Oszmán által alapított Oszmán Birodalom fővárosává vált Sztambul, Isztambul néven. A törökök néhány éven belül az Oszmán Birodalomhoz csatolták az egykori Bizánci Birodalom maradék részét is. 1453-at, Bizánc elestének dátumát a történészek néha-néha a középkor végének is tekintik.

Szultán – az uralkodó címe egyes keleti országokban.

Tiara – a pápa hármaskorona.

Scriptor (olv. szkriptor) – középkori kéziratok másolója, illetve leírója.

Mi a közös Bizánc történetének következő évszámaiban: 1071, 1204, 1453?

Mindentudóknak

Konstantinápoly mielőbbi bevételére érdekében a törökök óriási ostromágyút öntöttek, amelyekből csaknem féltónnás kőgolyókat lőttek ki, a lövés hangja 50 kilométerre is elhallatszott. Ugyanakkor ezzel a félelmetes fegyverrel nem sikerült célba találni, és hamarosan fel is robbant.

ELLENŐRIZD MAGAD!

1. Ki alapította Konstantinápolyt, és mikor?
2. Milyen területek tartoztak a Bizánci Birodalomhoz? Mutasd meg ezeket a térképen!
3. Sorold fel a képromboló mozgalom létrejöttének okait! Mi lett a mozgalom vége?
4. Miért kellett a bizánciaknak szinte állandóan háborút viselniük? Ki ellen harcoltak a legtöbbet?
5. Miért nevezik Justinianus uralkodását aranykorának?
6. Jellemezzétek Bizánc politikai életét történetének a következő időszakában: IV–VI., VII–IX. és VIII–XV. sz.! Számítsd ki, mennyi ideig állt fenn Bizánc!

A társadalom

Bizánc társadalmát arisztokraták, tisztviselők, papok, kereskedők, értelmiségiek, kézművesek, parasztok és rabszolgák alkották. Itt nem alakultak ki a vazallusi viszonyok.

Az arisztokraták megélhetését birtokaik biztosították, a kézműves mesterséget és a kereskedelmet megvetették.

poitiers-i csatában (732) legyőzte az arabokat. Bevezette a beneficium reformot, ami az első időkben kedvezett az ország központosításának és lerakta az alapját a lovagrendszernek a középkorban.

Károly, Nagy (768–814). A frankok királya (800-tól császár). Kimagasló tehetségű uralkodó és hadvezér. Miután legyőzte a longobárdokat, arabokat, szászokat, avarokat és más népeket, hatalmas birodalmat hozott létre. 800-ban III. Leó pápa a Nyugat császárává koronázta. Támogatta az egyházat és a kultúrát. A történészek „Európa atyjának” nevezték el.

Ottó, I. Nagy (936–973). A Szent Római Birodalom első császára (962-ben koronázták meg Itáliában). 955-ben Németország területén legyőzte a harcias ugorokat, akik ezután már nem tettek portyákat a nyugati országokba.

Theodóra (500–548). Bizánci császárnő, Justinianus császár felesége, cirkuszi táncosnő volt. Ügyesen politizált, értett a diplomáciához és az egyházi ügyekhez. Rendeleteit fenntartások nélkül teljesítették. Segített az elesetteken, különösen a számkivetett nőkön. Justinianustól nem született gyermeke.

Timur Lenk (Tamerlán) (1370–1405). Középpázsiai hadvezér és uralkodó. Nagy kiterjedésű birodalmat hozott létre, melynek Szamarkand volt a székhelye. Elpusztította az Arany Hordát, megsemmisítette I. Bajazid (Villám) török szultán seregét. Hadjáratot indított India és Kína ellen.

Villon, Francois (1431–1463 után). Francia költő, az „utolsó vagány”. Korán árvaságra jutott, egy pap fogadott fia lett. Tanult a Sorbonne-on, részt vett a párizsi határköért vívott diáklázadásokban. Ismerte a városi alvilágot és a hajléktalanokat, többször állították bíróság elé, sokszor ült börtönben. Megrázó verseket írt hányatott életéről.

Vilmos, I. Hódító (1066–1087). 1035-től Normandia hercege. 1066-ban Hastings-nál legyőzte az angol király seregeit és elfoglalta az angol trónt. Felosztotta az angol földeket a normann és a francia főurak között. Megalkotta az „Ítéletnap könyvet”, összeírta az ország lakosságát.

Žižka, Jan (körülbelül 1360–1424). A huszita mozgalom egyik vezetője, hadvezér, Csehország nemzeti hőse. A táboriták vezére, pestisben halt meg.

Навчальне видання

КРИЖАНОВСЬКИЙ Олег Прокопович
ХІРНА Олена Олегівна

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

**Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням
угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Переклад з української

Перекладачі: *Андрій Андрійович Янки*
Золтан Золтанович Кулін

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Редактор *А. А. Варга*
Коректор *І. О. Петро*

Підп. до друку 15.11.07. Формат 70x100/16. Папір офс. Гарнітура Таймс.
Друк офс. Умовн. друк. арк. 22,10. Умовн. фарбовідб. 89,05. Обл.-вид. арк. 18,63.
Тираж 2370 пр. Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 2980. Вид. № 34
Зам. № 143П.

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www.dsv-svit.lviv.ua
e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк ВАТ “Патент”
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
e-mail: patent@uzh.ukrtel.net